

Літаратура і мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНнікаў БССР

ПЯТНІЦА, 28 красавіка 1989 г. № 17 (3479) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Няхай жыве 1 Мая — Дзень міжнароднай салідарнасці працоўных!

«НАЦЫЯНАЛЬНАЯ СВЯДОМАСЦЬ І КУЛЬТУРА СЛОВА»

З такім парадкам дня адбыўся 27 красавіка пленум праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі. Уступным словам пленум адкрыў Максім Танк. З дакладам выступіў Аляксей Яскевіч. Садам выступіў Аляксей Яскевіч. У даклад зрабіў Ніл Гілевіч. У спрэчках выступілі Вячаслаў Рагойша, дырэктар Інстытута

мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР А. Падлужны, Аляксей Карпюк, Уладзімір Конан, кандыдат філалагічных навук П. Садоўскі, Аляксей Пяткевіч, Уладзімір Дамашэвіч, Кастусь Тарасаў, Леў Караічаў і іншыя. Справаздача з пленума будзе апублікавана.

ШКОЛА І МІЖНАЦЫЯНАЛЬНЫЯ АДНОСІНЫ

На чарговым партыйным сходзе Саюза пісьменнікаў БССР разгледжана пытанне «Шляхі перабудовы агульнаадукацыйнай, сярэдняй спецыяльнай і вышэйшай школы Беларусі і фарміраванне культуры міжнацыянальных адносін». З дакладамі выступілі міністр народнай адукацыі БССР М. І. Дзямчук і сакратар Віцебскага абкома партыі І. А. Навумчык. У гаворцы прынялі ўдзел на-

родны пісьменнік Беларусі І. Шамякін, Г. Каржанеўская, В. Акілава, вучаніца 10 класа СШ № 149 г. Мінска В. Акуліч, А. Жалызоўскі, В. Супрунчук, А. Махнач, В. Якавенка, А. Клышка. Закраналіся надзённыя пытанні работы школы ва ўмовах перабудовы, далейшага паліпшэння і пашырэння выкладання беларускай мовы і літаратуры.

НАШ КАР.

У рамках ЮНЕСКА

З 10 па 15 красавіка ў Берліне праходзіла Канферэнцыя нацыянальных камісій па справах ЮНЕСКА краін Еўропы. У дэлегавы і канструктыўнай абстаноўцы абмяркоўваліся пытанні развіцця супрацоўніцтва і ўзаемадзеяння па асноўных напрамках дзейнасці ЮНЕСКА ў галіне навукі, культуры і адукацыі. У прынятых Канферэнцыяй рашэннях адлюстравана, у прыватнасці, імкненне садзейнічаць практычнаму ўвасабленню ў

жыццё ідэі агульнага еўрапейскага дома.

Па прапанове дэлегацыі Беларускай ССР ва ўзгоднены Канферэнцыяй спіс мерапрыемстваў, якія мяркуюцца ажыццявіць у рамках Суветнага дэслцігоддзя развіцця культуры, уключана святкаванне 500-годдзя з дня нараджэння беларускага першадрукара, асветніка і культурнага дзеяча эпохі Адраджэння Францыска Скарыны.

ПОЛАЦКІ МУЗЫЧНЫ

Другі ўсесаюзны фестываль старадаўняй і сучаснай камернай музыкі адбыўся ў Полацку. Гэтае свята, наладжанае палачанамі пры ўдзеле Усесаюзнага гастрольна-канцэртнага аб'яднання «Союзконцерт», сабрала, як і летась, сузор'е сусветна вядомых выканаўцаў. У праграмах фестывалю ўдзельнічалі Дзяржаўны сімфанічны аркестр Міністэрства культуры ССР пад кіраўніцтвам лаўрэата Ленінскай прэміі Г. Раждзественскага, Ансамбль салістаў аркестра Анадзічнага Вялікага тэатра Саюза ССР, Дзяржаўны камерны хор Міністэрства культуры ССР пад кіраўніцтвам лаўрэата міжнароднага конкурсу В. Паліскага, Дзяржаўны камерны ар-

кестр Беларускай ССР, лаўрэат міжнароднага конкурсу фэгатыст В. Папоў, выканавец на лютні Э. Шафранскі, саліст ДАВТА БССР народны артыст рэспублікі Я. Пятроў... Гучалі харавыя фрагменты з літургіі і старадаўня рамансы, музыка А. Вівальды, І. Гайдна, В. Моцарта, Ф. Шуберта, М. Глінкі, П. Чайкоўскага і творы кампазітараў нашага стагоддзя: С. Пракоф'ева, І. Стравінскага, Д. Шастанавіча, А. Шнітке і інш. Як і летась, так і сёння высокадухоўная атмасфера полацкага музычнага фестывалю ўзбагаціла слухачоў незабыўнымі ўражаннямі, і мы раскажам пра Полацкі фестываль у бліжэйшых нумарах «ЛіМа».

НАШ КАР.

Сямейнае трыо. (Удзельнікі мастацкай самадзейнасці Будслаўскага СДН Мядзельскага раёна Генадзь Груд, яго жонка Тамара і дачка Вера).
Фота М. АМЕЛЬЧАНКІ.

«...КРАІНУ ДАРАГУЮ НЕ ПАКІНУ»

Цішка Гартны, Змітро Жылуновіч... Як шмат гавораць сэрцу кожнага беларуса гэтыя словы. На жаль, да нядаўняга часу мы многага не ведалі пра апошнія дні жыцця выдатнага пісьменніка, старшыні першага Беларускага рабоча-сялянскага ўрада. Праўда вернута пасля надрукавання ў часопісе «Нёман» дакументальнай аповесці Э. Ялугіна «Пасля небыцця». Справядліва перамагла, калі, нарэшце, Ц. Гартны быў рэабілітаваны «з-за адсутнасці ў яго дзейнасці саставу злачынства».

11-га ж красавіка, у дзень трагічнай гібелі Цішкі Гартнага, па ініцыятыве Магілёўскай абласной філіі «Мартыралога Беларусі» на ўскраіне Магілёва, у Плячэрскім лесе, дзе знава, у Плячэрскім лесе, дзе знава, у Плячэрскім лесе і грамадскага дзеяча, урачыста ад-

крыты памятны знак — разбітае сэрца з чырвонай смальтай, заціснутае ў сталёвых кратах. І подпіс: «Цішка Гартны». Так мастакі Г. Матусевіч, М. Сямёнаў, А. Сувораў, скульптар У. Конанаў, члены Магілёўскай абласной філіі «Мартыралога Беларусі» ажыццявілі сваю задуму па ўвекавачэнні памяці Ц. Гартнага. Графічны партрэт яго выканаў мастак А. Белоголаў.

На мітынг, прысвечаным адкрыццю памятнага знака, выступіў С. Грахоўскі, які добра ведаў пісьменніка, неаднаразова сустракаўся з ім. Ён падрабязна раскажа пра апошнія дні Цішкі Гартнага.

Аб рабоце над аповесцю «Пасля небыцця» гаварыў Э. Ялугін. Сваё слова пра Ц. Гартнага сказаў старшыня Магілёўскай абласной філіі таварыства «Мар-

тыралог Беларусі», заслужаны дзеяч культуры БССР В. Ермаловіч.

Выступілі іншыя ўдзельнікі мітыngu. Да памятнага знака былі ўскладзены кветкі. Гучалі творы Ц. Гартнага. Асаблівы сэнс набывалі яго радкі: «Не, краіну дарагую я да снону не пакіну — тут радзіўся, тут і згіну». Былі прачытаны вершы Янкі Купалы і Якуба Коласа, прысвечаныя Ц. Гартнаму, а таксама «Рэквіем» А. Ахматавай.

Памятны знак устаноўлены. Думаецца, неабходна і адной з вуліц Магілёва прысвоіць імя Ц. Гартнага.

Т. РАМАНЬКОВА,
намеснік старшыні
Магілёўскай абласной
філіі «Мартыралога
Беларусі».

На адкрыцці памятнага знака у Плячэрскім лесе выступае С. Грахоўскі.
Фота В. МІРОНАВА.

Савецкія вучоныя, дзеячы культуры і мастацтва! Нарошчвайце інтэлектуальны патэнцыял перабудовы! Беражыце і прымнажайце духоўныя каштоўнасці сацыялізму!

(З Заклікаў ЦК КПСС да 1 Мая 1989 года)

ЗБУДЗІЛАСЯ ДУША?..

З 17 па 24 красавіка ў рэспубліканскім Доме кінематаграфістаў праходзіў XVII агляд-конкурс работ кінастудыі «Беларусьфільм» выпуску мінулага года

Васіль Быкаў гутарыць з сябрамі бацькоўскага камітэта беларускіх моўных класаў г. Мінска.

20 красавіка народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў сустрэўся ў Доме літаратара з настаўнікамі роднай мовы і літаратуры, а таксама з бацькамі, чые дзеці навучаюцца з мінулага года ў беларускіх моўных класах сталіцы рэспублікі. Ва-

сіль Уладзіміравіч адказаў на шматлікія пытанні прысутных, падзяліўся сваімі думкамі пра нядаўнія выбары народных дэпутатаў СССР, пра тую палітычную дыскалічную сітуацыю, што склалася на Беларусі за апошнія гады.

У краіне прайшоў чарговы лясны суботнік, прысвечаны 119-ай гадавіне з дня нараджэння Уладзіміра Ільіча. Актыўны ўдзел у ім прынялі рабочыя, калгаснікі, інтэлігенцыя рэспублікі, у тым ліку прадстаўнікі творчых саюзаў. У Мінску, у

дзіцячым парку імя Максіма Горькага, у час суботніка былі пасаджаны першыя дрэвы так званых пісьменніцкага саду. Іх пасадзілі Іван Шамянін і Аляксандр Махнач.

Фота Ул. КРУКА.

Сустрэчы ў Лепелі

Выступаючы на партыйным сходзе, які адбыўся нядаўна ў Саюзе пісьменнікаў, сакратар Віцебскага абкома КПБ Іосіф Адамавіч Навумчык нагадаў аб прынятых абласной партыйнай канферэнцыяй «Напрамак на развіццё беларускай мовы і культуры», гаварыў аб захарах, накіраваных на павышэнне ролі роднай мовы ва ўсіх сферах жыцця і дзейнасці, на больш дзейную прапаганду здабыткаў культурнай спадчыны і літаратуры.

Гэтыя захарады ажыццяўляюцца. Новыя, перабудованыя павяты, прыкметы адраджэння даюць знаць пра сябе ў раёнах вобласці, у яе «глыбіні».

«Свята беларускай кнігі» адбылося ў мінулы нядзелю ў адным са старэйшых гарадоў рэспублікі (яму сёлета спаўняецца 550 год), раённым цэнтрам Лепелі. У праграму свята ўваходзілі сустрэчы з пісьменнікамі, «парад» навінак нашай прозы і паэзіі, літаратурны аукцыён, віктарына на тэму «Ці ведаеце вы беларускія казкі», конкурс вучняў малодшых класаў на лепшае выкананне твораў беларускай літаратуры.

У свяце прынялі ўдзел А. Вярцінскі, С. Законнікаў і вядомы беларускі чытач даўні прыхільнік нашай літаратуры, украінскі паэт і перакладчык, сакратар СП УССР Р. Лубкіўскі. Вялікая літаратурная сустрэча адбылася ў раённым Доме культуры. Яе адкрыла другі сакратар РК КПБ Галіна Дзмітрыеўна Вод-

нева. «Вядома, што перабудова, — сказала яна, — не можа адбыцца без росту духоўнасці людзей, без ведання сваёй гісторыі, культуры, без любові да родных мясцін, да роднай мовы. Перад намі складаная і вельмі адказная задача — адраджэнне нашай нацыянальнай самасвядомасці, што ўвасабляецца ў гістарычнай памяці, у культуры і мове».

Каля трох гадзін працягвалася сустрэча ў РДК. Пісьменнікі чыталі вершы, дзяліліся сваімі планами і думкамі, адказвалі на шматлікія пытанні. Бралі таксама слова лепельцы — выкладчыца беларускай мовы і літаратуры, пачынаючая паэтка В. Буланда, актыўны чытач роднай літаратуры, майстар вытворчага навучання СПТВ С. Чарныш, мясцовыя літаратары, бібліятэкары, настаўнікі і г. д.

Запрошаныя на свята літаратары мелі гутаркі з кіраўнікамі раёна: першым сакратаром РК КПБ І. Шаколай, сакратаром РК Г. Водневай, старшынёй райвыканкома У. Ганчаром, загадчыкам ідэалагічнага аддзела РК М. Савіцкім. Закраналіся самыя розныя пытанні, у тым ліку і падрыхтоўка да 550-гадовага юбілею горада. Кіраўнікі раёна звяртаюцца да пісьменнікаў, дзеячаў мастацтва, звязаных сваім паходжаннем з лепельскім краем, унесці сваю доўгу ў святкаванне юбілею, у культурнае адраджэнне горада.

В. ІЛЫН.

Падведзены вынікі конкурсу, уручаны ўзнагароды. Але трэба сказаць, што на гэты раз не было поўнай згоды ні паміж членамі журы, ні паміж крытыкамі або гледачамі. І гэта, хутчэй за ўсё, добры знак, бо не выклікаюць спрэчак звычайна толькі слабыя і нецікавыя работы. Найнячай рознагалоссе дапамагло знайсці і адказ на пытанне: дзеля чаго і дзеля каго праводзіцца з год у год такіх мерапрыемстваў? Раней некалькі разоў было зразумела, што агляд — справядзача студыі аб зробленай за год рабоце. Цяпер да гэтага сцвярджэння патрабавалася дапаўненне: каму ж даюць справядзачу дзеячы нашага кіно? Паколькі прысудзі да адзінага адказу аказалася складана, на сёлетнім аглядзе-конкурсе працавалі тры журы, кожнае з якіх мела сваё слова і адстойвала сваю пазіцыю. Асноўнае журы (яго называлі «незацікаўленым», аб'ектыўным) складалі госці — кінематаграфісты і крытыкі з Масквы, Ленінграда, Кіева, Рыгі і Вільнюса, а таксама прадстаўнікі некінематаграфічных творчых прафесій з Мінска (старшыня — лясенградскі рэжысёр І. Хамраеў). У склад альтэрнатыўнага журы ўвайшлі члены нядаўна створанай у рэспубліцы гільдыі кінакрытыкаў (старшыня не выбіраўся). Журы гледачоў было створана па ініцыятыве і пры актыўным удзеле членаў мінскага кінаклубаў (старшыня Ю. Стулаў).

Журы працавалі з велізарнай напружанасцю: першыя два прагледзелі і змаглі ацаніць 50

карцін за тыдзень, трэцяе — арганізавала своеасаблівы міні-фестываль беларускіх фільмаў у кіназале геафака БДУ імя У. І. Леніна. Пасля праглядаў выбраных карцін тут праходзілі жывыя, цікавыя і змястоўныя дыскусіі, у якіх удзельнічалі і рэжысёры: Ю. Цвяткоў (фільм «Быў. Есць. Буду»), І. Пікман («Гэтыя незразумелыя старыя людзі»), В. Рыбараў («Мяне называюць Арлекіна»), В. Моракава («Курфюрк старажытнасцей»), А. Карпаў («Гамункулус»). В. Нікіфараву, пастаноўшчыку тэлефільма «Дуброўскі», журы гледачоў, дарэчы, уручыла арыгінальны прыз — за сціплую прывабнасць рэжысёра... Такім чынам, трэцяе, неафіцыйнае журы кінамастараў, праца якога многія лічылі гульнёй у цацкі, замяніла сабой так званую «вольную трыбуна», якую меркавалася праводзіць у Доме кінематаграфістаў і якая ніводнага разу не атрымалася, бо к канцу прагляду ў зале заставаліся толькі члены журы ды крытыкі. Прыгадаю ў сувязі з гэтым выказанне аднаго з паважаных нашых рэжысёраў напярэдадні агляду: «Што гэта за самадзейнасць? Мы не павінны даваць справядзачу гледачам, у нас сваё журы!» На міні-фестывалі ў БДУ рэжысёры адчулі, што і гледачы здольныя ацаніць і патрабаваць, падтрымаць і даць інфармацыю да роздому.

Цяпер — пра ўзнагароды. Большую частку прызोў асноўнага журы ўзялі стваральнікі карціны «Філія»: рэжысёр Я. Маркоўскага, апэратарская работа А. Суханавой і работа мастака А. Верашчагіна адзна-

чаны галоўнымі прызамі і дыпламамі, а работа мастакоў па касцюмах (Н. Гурло) і па грыве (Т. Кавецкая) — дыпламамі. Прыз і дыплом журы за лепшы сцэнарый прысуджаны Я. Грыгор'еву («Наш бронечыгнік»), за лепшую музыку да некалькіх карцін — А. Леўчаніну. Творчы калектыў кароткаметражнай стужкі «На чыгунцы» (рэж. В. Дзяругін) атрымаў прыз за лепшы дэбют, выканаўца ролі Марыі ў ёй — А. Самохіна — за лепшую жаночую ролю. Лепшым выканаўцам мужчынскай ролі прызнаны А. Булдакоў («Позва ў суд»).

Лепшым мультфільмам названы «Канцэрта Гросса» (рэж. І. Волчак), дакументальным — «Не плачце па мне...» (рэж. А. Алай). Дыпламы за лепшую рэжысуру і музычнае рашэнне атрымала наваля «Рыса» з мультфільма «Крокі» (яе аўтар і рэжысёр М. Тумеля), за лепшы мультыплікат — наваля «Заўжды» (В. Альковіч).

Сумесныя прызы журы і Саюза кінематаграфістаў БССР атрымалі рэжысёры В. Рыбараў — за смелы зварот да вострых праблем грамадства, М. Пташук — за творчую бескампраміснасць і грамадзянскасць, а таксама герой фільма «Есць у горада душа» З. Пазняк і мультфільм «Сны позняй восені» (рэж. Т. Жыткоўская). Журы адзначыла таксама мастацка-публіцыстычны фільм «Больш» (рэж. С. Лук'ячыкаў), дакументальны «Пасля апладысменту» (Ю. Аксанчанка) і «Цымбальныя званы» (за беражлівых адносін да нацыянальных традыцый, рэж. А. Канеўскі).

Творчай групе стужкі «Тэатр часоў перабудовы і галоснасці», якая дэманстравалася ў паза-конкурснай праграме, прысуджаны прыз салідарнасці кінематаграфістаў.

Альтэрнатыўнае журы ўручыла тры ўзнагароды: В. Рыбарава, фільм якога прызнаны лепшым, М. Пташук — за грамадзянскасць увасаблення тэмы сталінізму, аўтарам філь-

РЭПАРТАЖ У НУМАР

КАРАЊІСЯ, ЦЯГНІСЯ ДА СОНЦА...

«Мінуламу можна адпомсціць толькі шчасцем», — сказаў паэт Ігар Шклярэўскі. І пацвердзіў свае словы на справе. На яго ўласны сродкі — 5 тысяч рублёў Дзяржаўнай прэміі СССР — былі пасаджаны па дзевяць гектараў лесу на ўкраінскім і беларускім Палессі, дзве зялёныя лапіны на ўсходняе незгаданае раны Чарнобыля.

Першымі кволямі зялёнымі лісцямі сустракаюць сваю першую вясну маладыя дрэўцы на Чарнігаўшчыне — на беразе Дзясны паміж украінскімі вёскамі з паэтычнымі назвамі Ладзінка і Залацінка. А восен-

ню мінулага года быў закладзены такі самы лес непаладка ад беларускага райцэнтра Петрыкава, пасадка якога была завершана сёлетнім красавіком з удзелам самога І. Шклярэўскага і яго сяброў — беларускіх літаратараў Рыгора Барадулліна, Віктара Казько і Уладзіміра Някляева, Лідзіі Шклярэўскай — жонкі паэта, мясцовых школьнікаў.

І. Шклярэўскі звярнуўся да добраахвотных памочнікаў з такімі словамі:

— Вам расці на гэтай зямлі, і гэтакі лесу расці разам з вамі. І якой будзе гэтая зямля — залежыць ад вас. Калі вы не

вырасціце гэты лес, то ў вас будзе меней свежага паветра, меней радасцей, меней шчасця, бо ўсё ўзаемазвязана на гэтым свеце. І, магчыма, вы яшчэ не зусім сёння разумеете, наколькі гэта важна, каб зямля, на якой вы жывяце, была прыгожая, дагледжаная, каб вы былі яе ахоўнікамі і збавіцелямі, дбайнымі і клопатлівымі гаспадарамі на ёй, каб вы ўпрыгожвалі гэтую зямлю, — вось тады ў вас з'явіцца пачуццё, што гэта ваша родная зямля. Я вельмі хачу, каб у вас гэтых дрэў хаваліся ад спёкі вашы дзеці і ўнукі, каб на беразе гэтай ракі ў іх пасвятлелі вочы. А зараз мы з вамі пасадзім дрэвы і будзем памятаць пра тое, што гэта толькі самы пачатак.

Пасадзіў свой клён даўні сябар І. Шклярэўскага Р. Барадуллін.

— Гэта вельмі сімвалічна і вельмі здорава, — сказаў ён, — што паэт ахвараваў сваю прэмію на пасадку лесу на беразе шматпакутнай паранай Прапці. Светлага табе неба, маладыя дрэўца!

Караніся, галінься, купайся ў сонцы,

Гушкай птушак, плягвай мары,

Хай цябе з раз'юшаным стронцыем

Абмінаюць чорныя хмары!

І. Шклярэўскі, пасадзіўшы бярозку, выступіў з вершам-папярэджаннем, які падаецца тут у перакладзе Р. Барадулліна:

Над пагаслым кастром на бярозавым пні задрамалася мне.

Золка спіцца ў гасцях уначы.

І бярозай я стаў у сне, а людзі бягуць з тапаром, а я не магу ўцячы...

— Мінуў цябе такая доля! — звярнуўся паэт да пасаджанай кволай бярозкі.

Шчырыя, сардэчныя словы выказаў і В. Казько:

— Вельмі старая, і вельмі простая, і вельмі ж чалавечная работа — пасадзіць дрэва. Гэта

Пасля пасадкі дрэў І. ШКЛЯРЭЎСКАГА віншуе Р. БАРАДУЛЛІН.

НОВАЕ БЮРО СЕКЦЫІ ПАЭЗІІ

Чарговае пасаджанне секцыі паэзіі СП БССР было прысвечана перавыбарам складу бюро. Кароткую справядзачу аб рабоце секцыі зрабіла намеснік старшыні бюро Р. Баравікова. У

прыватнасці, яна адзначыла, што работа зводзілася ў асноўным да абмеркавання творчасці маладых і рэкамендацыі іх у члены СП. На думку Р. Баравіковай, наспеў час рэарганіза-

ваць работу секцыі. З гэтым меркаваннем пагадзіліся таксама В. Тарас, А. Русецкі, П. Прыходзька, М. Мятліцкі. Падсумаваў вынікі гаворкі сакратар СП В. Зуёнак, які зазначыў, што

ма «Больш» — за мастацка-публіцыстычнае рашэнне вострай сацыяльнай тэмы.

Глядацкае журы адзначыла «Больш», «Мяне называюць Арлекіна», а таксама дакументальную стужку «Куфэрак старажытнасцей» (рэж. В. Моракава) — за ўклад у зберажэнне нацыянальнай спадчыны.

Аднак усе гэтыя прызы і дыпламы былі ў пэўнай меры «сімвалічнымі»: прысуджаліся яны большасцю ў адзін-два галасы, да аднадушша было далёка. Пра гэта сведчылі і наступленні членаў усіх трох журы на заключнай канферэнцыі агляду-конкурсу. А гутарка ішла пра тое, што ёсць у нас таленты, ёсць цікавыя работы, але іх усё яшчэ малавата ў параўнанні з «шэрымі»; дакументальнае кіно ператвараецца ў тэлежурналістыку; рэжысёры па-ранейшаму непатрабавальныя да сцэнарыяў. Аднадушныя былі прамовы ў тым, што нечакана моцнай убачылі яны беларускую мультыплікацыю; што жывы ўжо сябе тэлесерыял «Дзяржаўная граніца» (фільм «На далёкім паграніччы» прызнаны ледзь не самым слабым на аглядзе)...

І яшчэ адзін момант, які даваў аб сабе знаць і на мінулагаднім аглядзе: зноў і зноў без патрэбы здымаецца шмат двухсерыйных стужак (з 10 поўнаметражных карцін толькі аднасерыйны), якія — не выключана — з'ядаюць сродкі на няздзейсненыя шэдэўры...

А ў цэлым, калі адкінуць некаторыя арганізатарскія праклі, можна лічыць, што сёлетні агляд — пэўны крок наперад, асабліва ў параўнанні з фільмамі 1987 года. І прыемна, што гасці агляду-конкурсу заўважылі адметную рысу нашых сучасных кінарэжысёраў, рысу, з'яўленне якой чакалася гадамі: няхай нясмела, але ў беларускіх фільмах пачынае абуджацца беларуская душа — тыя «цымбальныя звяночкі», якія з часам могуць ператварыцца ў гучны набатны звон.

М. КРАПАК.

тое, ад чаго мы пачалі ўжо пакрысе адвыкаць. Я веру ў слова, веру ў тое, што яно пра-расце нечым добрым.

А паэт У. Някляеў, пасадзіўшы з хлопчыкам-школьнікам дрэва, звярнуўся да свайго юнага памочніка:

— Я хачу, каб ты паўтарыў за мной тое, што я зараз бачу і чую. Я буду казаць, а ты проста паўтары.

І ён паўтарыў з хлопчыкам своеасабліваю пранікнёную паганскую клятву-заклінанне:

— І няхай гэта дрэва будзе дрэвам, само па сабе, як і ўсе дрэвы. І няхай я, чалавек, буду чалавекам, сам па сабе, як і ўсе людзі. І няхай так будзе.

— Вельмі добра, што словы нашых паэтаў чуюць школьнікі, — сказаў першы сакратар Петрыкаўскага райкома партыі Фёдар Мікалаевіч Торману, які шмат зрабіў, каб гэты лес стаў явай. — Пасадка яго мае вялікае выхавальнае значэнне для нашай моладзі, нашых дзяцей. Вялікі дзякуй паэту Ігару Шклярэўскаму. Дзякуй яго сябрам-літаратарам, што пасадзілі дрэвы і сказалі такія ўзнёслыя, паэтычныя словы.

Шмат сіл прыклаў, каб малодцы лес засялілі гэтай вясной, галоўны ляснічы Петрыкаўскага лясгаса Уладзімір Сцяпанавіч Турмовіч.

Ён сказаў:

— Калі даведаліся, што лес садзіцца на грошы вядомага маскоўскага паэта — нашага земляка, сюды пацягнуліся ўсе жыхары Петрыкава — і маладыя, і старыя. Мы пакапаціліся, каб тут былі пасаджаныя хвой, бярозы, дубы, вербы, клёны, рабіны і ліпы... Прыязджаўце праз пяць-сем год, і вы убачыце сапраўдныя зялёныя лес.

Вадзім НЕБЫШЫНЕЦ.

асноўнай формай працы новага бюро можна стаць пазычаны клуб, створаны ў рамках секцыі. На пасяджэнні было абрана новае бюро, старшынёй якая стала Г. Каржанеўская, намеснікам — М. Мятліцкі. Сакратаром выбраны В. Шніпа.

НАШ КАР.

ГОСЦІ «ЛІМа»

Джым Дзінглі: «НЕ МОГ АБМІНУЦЬ БЕЛАРУСЬ...»

Расце ў свеце колькасць энтузіястаў, якія вывучаюць беларускую мову, цікавцяцца нашай літаратурай, прапагандуюць нашу культуру. Гэта пацвярджае і высокага аўтарытэту Беларусі на міжнародным перамен ва ўзаемаадносінах народаў, разумення таго, што чалавечтва ўсё больш прыходзіць да вываду: менавіта ў супольнасце можна дасягнуць жаданых поспехаў, выжыць у эпоху экалагічнага крызісу, пагрозы тэрмаядзернай вайны.

Сярод тых, хто даўно зразумеў плённасць творчых кантактаў і ўзаемазвязяў, і англічанін Джым Дзінглі. Да нядаўняга часу пра яго, на жаль, у рэспубліцы мало хто і ведаў. А між тым гэты чалавек заслугоўвае нашай увагі. У тым, што ён сапраўды неардынарны чалавек, мог пераканацца кожны, хто сустракаўся з Джымам Дзінглі ў час яго нядаўняга прыезду ў Беларусь.

Лімаўцы запрасілі англійскага беларусазнаўца да сябе ў гасці. Наладзіць сустрэчу дапамог член рэдакцыі Б. Сачанка — ён, як прадстаўнік выдавецтва «Мастацкая літаратура», быў своеасаблівым гідом Д. Дзінглі ў Мінску. Джым Дзінглі завітаў у «ЛІМ» разам з нашым даўнім польскім сяб-

рам Алесем Барскім, прадстаўляючы якога чытачам няма патрэбы. Аказваецца, яны даўно знаёмы, шмат гадоў сябруюць і рады былі нечаканай сустрэчы ў Мінску.

Гаворка — за традыцыйным лімаўскім чаем — пачалася з расказу гасця аб сабе, аб тым, як ён далучыўся да беларускай мовы і літаратуры. Джым Дзінглі — карэнны англічанін, нарадзіўся ў 1942 годзе. У адной з лонданскіх школ набыў першапачатковыя веды па рускай мове. Гэта падштурхнула і да знаёмства з рускай літаратурай. Пазней скончыў Кембрыджскі ўніверсітэт, працаваў у Галанды, потым у Брытанскім музеі — нацыянальнай англійскай бібліятэцы, выкладаў рускую мову і літаратуру ў мясцовым універсітэце паблізу Лондана.

Зараз Д. Дзінглі працуе ў Лонданскім універсітэце, загандавае кафедрай рускай мовы і літаратуры. «Кафедра, па нашых мерках, — значнае гасць, — проста вялікая. Ажно трынаццаць чалавек». На што А. Барскі дадае: «І для Польшчы такая колькасць выкладчыкаў на ўніверсітэцкай кафедрэ немалая». Мы таксама пагаджаемся, што далёка не кожная кафедра і ў беларускіх універсітэтах можа па-

А. БАРСКІ І Д. ДЗІНГЛІ (справа) у рэдакцыі «ЛІМа». Фота Ул. КРУКА.

«Ракаўскі «дыснэй-лэнд»?»

Кожны дзень пошта прыносіць у рэдакцыю пісьмы-водгукі чытачоў на гэтую публікацыю. Нагадаем, што матэрыялы на згаданую тэму друкаваліся ў №№ 7, 13, 15 «ЛІМа» за гэты год.

Чарговы агляд лістоў на тэму «ракаўскага «дыснэй-лэнда» пачнем з водгукі мінскага студэнта М. Касцяневіча, які піша: «Ніколі б не падумаў, што «ЛІМ» апублікуе да прадзятка, аднабаковага разгляду праблемы. Такое дружнае асуджэнне «варвараў» з НВА папыхае «згуртаванымі радамі», што адышлі ў мінулае (але ці адышлі?): тут і селянін выступае супраць бяздумных мільянераў, і інтэлігент...» І дадае: «Гэта будзе цэлы комплекс — і кінатэатры, і атракцыёны, і дыскатэкі... Мы, мінчане, не адмовімся ад гэтага!!!»

Адразу скажам: ліст, які падтрымлівае ідэю стварэння «парку цудаў», у рэдакцыйнай пошце адзіны. Так што абвінавачванне газеты ў прадзятасці беспадстаўнае. Дарэчы, М. Касцяневіч і сам не заўважае, як становіцца прадзятым, калі з пафасам заяўляе: «Мы, мінчане...» Подпіс жа пад

лістом толькі адзін, дзе ж астатнія — больш чым паўтара мільёна — подпісы грамадзян Мінска?

Частка з іх ёсць. Ды толькі думка ў іх — супрацьлеглая. «Гэты праект я прыняць не магу, — піша эканаміст з Мінска У. Кісялёў. — Усяго некалькі дзсяткаў мільёнаў рублёў было б дастаткова, каб узяцца, захаваць нашу даўніну на Міншчыне. Дарэчы, індустрыя забавы ніколі не давала магчымасці адпачыць. Яна менавіта забавляла». Мінчанін В. Отчык (ён механік) прапонуе лепш падумаць, у прыватнасці, пра «афганцаў», пра іхні сем'і, пра паляпшэнне медыцынскага абслугоўвання нашых людзей, «якія нават у Мінску, у бальніцы рэспубліканскага цэнтру траўматалогіі, чакаючы аперацыі, ляжаць на падлозе».

Яшчэ ліст. Подпісаў яго 41

хваліцца гэтым.

На кафедры Д. Дзінглі мяркуе працаваць да верасня сёлетняга года, каб потым, звольніўшыся, цалкам заняцца навуковай дзейнасцю.

— А калі з'явілася ў вас жаданне вывучаць беларускую мову? — задаём пытанне, якое прасілася з самага пачатку гаворкі.

— Ды пад час працы ў Брытанскім музеі, Заахвоіў Аляксандр Надсан, дырэктар музея і бібліятэкі Беларускага цэнтру ў Лондане, Дзякуючы Надсану беларускую мову пачалі вывучаць А. Макмілан, я, а таксама яшчэ некалькі англійцаў. Неўзабаве ўзнікла Англа-беларускае таварыства. Штогод чытаем па беларускіх тэмы, выпускаем часопіс беларусістыкі на англійскай мове.

Д. Дзінглі дапаўняе А. Барскі:

— Англа-беларускае таварыства ладзіць спецыяльныя навуковыя семінары і канферэнцыі, якія маюць міжнародны характар. Апошнім часам яны прысвечаліся такім падзеям, як 100-годдзе з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа, стогодовае юбілей Максіма Багдановіча, Цяпер у цэнтры ўвагі таварыства 500-годдзе з дня нараджэння Францыска Скарыны. Прайшла таксама навуковая канферэнцыя «Хрысціянства і Беларусь». На гэтыя мерапрыемствы прыязджаю прадстаўнікі з розных краін, у тым ліку са Злучаных Штатаў Амерыкі, Польшчы, Ізраіля.

— А з Савецкага Саюза?

Адказвае Джым Дзінглі: «Запрашэнні высялаюцца рэгулярна. На жаль, пакуль што з ССРП на гэты канферэнцыі ніхто не прыязджае».

Размова заходзіць аб дзейнасці Беларускага цэнтру ў Лондане на Холдэн Роуд. Ён выдзе немалую выдавецкую дзейнасць. У ягонай бібліятэцы сабраны кнігі з усяго свету. Паступаюць сюды і перыядычныя выданні з Беларусі, у тым ліку газеты «Літаратура і мастацтва», «Голас Радзімы», «Звязда», часопіс «Коммунист Белоруссии». У Цэнтры ў свой час былі Адам Мальдзіс і Васіль Быкаў...

Пра лонданскі Беларускі культурны цэнтр больш расказвае А. Барскі, чым Д. Дзінглі. Па-першае, усё лепш бачыцца тады, калі паглядзець на яго з боку. А па-другое, А. Барскі часта бывае ў Лондане і ў Беларускам цэнтры, ведае, як там і што, з першых рук. Менавіта там, у Цэнтры, яны і пазнаёмліліся — А. Барскі і Д. Дзінглі — яшчэ ў 1977 годзе.

На думку А. Барскага, падзел эміграцыі, у тым ліку і беларускай, на прагрэсіўную і рэакцыйную выглядае спрэчным. Такі падзел прыводзіць да таго, што ў «прагрэсіўны» лагер траплялі апалагеты Сталіна і сталінішчыны, а ў рэакцыйны тыя, што не выракаліся роднай мовы і культуры, развівалі яе далей і прапагандавалі.

Зноў расказвае Д. Дзінглі: «На першы план мы ставім развіццё сувязяў паміж народамі, арганізацыю непасрэдных кантактаў, свабодны абмен думкамі па самых розных пытаннях. Пра дапамогу камп'ютару складаем каталогі, каб заўсёды была пад рукой самая шырокая і вычарпаная інфармацыя, якая тычыцца жыцця беларускага народа. І, вядома ж, не замыкаемся толькі на англійска-беларускіх кантактах. Рэгулярна ўдзельнічаем у міжнародных канферэнцыях па вывучэнні Савецкага Саюза і Усходняй Еўропы, якія праводзяцца праз кожныя пяць гадоў. Ужо праходзілі канферэнцыі ў Канадзе, Федэратыўнай Рэспубліцы Германіі, у Вашынгтоне, сёлетня будзе ў Лондане».

На пытанне «Як трапілі ў Беларусь?» Д. Дзінглі адказвае, што ў Казані, ва ўніверсітэце група англійскіх студэнтаў вывучае рускую мову. Д. Дзінглі і прыязджаў у Казань. Ды, само сабою, не мог абмінуць Беларусь.

Госць з задавальненнем дзеліцца ўражаннямі ад прачытаных нумароў «ЛІМа», гаворыць, што газета апошнім часам набыла свой твар, адкрыта гаворыць пра розныя праблемы жыцця. Самыя прыемныя ўражання ў Д. Дзінглі засталіся пасля наведання літаратурных музеяў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Пабыў ён і ў ксяндза Чарняўскага ў Вішневе і, вядома, сустрэўся з Адамам Мальдзісам. Згадваючы апошнюю сустрэчу, Д. Дзінглі ўсміхаецца: «Вельмі спадабаліся драпікі ў Мальдзіса». І заключае: «Наогул, ад Беларусі я проста ў захапленні».

На развітанне прагучала такое меркаванне. Выдавецтва «Беларуская Савецкая Эцыклапедыя» імя Петруся Броўкі пачала выпуск двухмоўных слоўнікаў, будзе выдавацца і англа-беларускі слоўнік. Чаму б не запрасіць для кансультацыі Джыма Дзінглі? Асабліва, калі ўлічыць, што беларускую мову ён ведае добра, што засведчыла і гутарка ў рэдакцыі «ЛІМа».

НАШ КАР.

супрацоўнік канструктарскага бюро дакладнага электроннага машынабудавання. Таксама мінчане. «Мы не павінны дазволіць знішчыць гэты куток прыроды ў імя ведамасных інтарэсаў, прыкрываючыся нібыта інтарэсамі працоўных: Мы катэгарычна супраць!» Урач з Мінска М. Васільчанка дадае: «Трэба пакаласці канец гэтай фантазіі чыноўнікаў, бо нельга ж пры такой эканамічнай нястачы ў рэспубліцы траціць грошы на «сатанінскі праект».

Ёсць яшчэ адна балючая праблема, якая воль ужо тры гады не дае беларусам спакою, — чарнобыльская аварыя. Далёка не ўсё зроблена па ліквідацыі яе вынікаў і сёння. Пра гэта — ці не ў кожным чытацкім лісце. Навуковы супрацоўнік Беларускага тэхналагічнага інстытута М. Цыг піша: «Сродкі патрэбны для выратавання насельніцтва і, у першую чаргу, дзяцей, якія апынуліся ў «зоне». Дарэчы, трохкутнік Ракаў — Івянец — Валожын, згодна з афіцыйнай картай радыяцыйнага забруджвання рэспублікі, таксама знаходзіцца ў «зоне», як і 1/5 частка астатняй яе тэрыторыі. Дык няўжо выберам забавы, калі гінуць «дзедкі Чарнобыля»? Тая ж думка ў лістах мінчан А. Шапаўскага і М. Вераб'ева».

На публікацыю адгукнуліся і чытачы, якія жывуць за межамі Мінска, Міншчыны і нават рэспублікі. Сярод іх — інжынер з г. Чаркасы В. Шыя-

цый, дацэнт Маскоўскага інстытута сувязі С. Папоў, ваеннаслужачы В. Астаповіч, старшы выкладчык Літаратурнага інстытута імя Горкага Г. Прыбытка, жыхар Светлагорска Ф. Палякоў, настаўніца з Талачынскага раёна Т. Серабро і іншыя, якія лічаць, што ў Беларусі ёсць больш надзённыя справы, чым стварэнне цэнтры забавы. Настаўніца М. Дзмітрачок з Оршы: «У жніўні 1988 года мы павінны былі пакінуць горад Злынка Бранскай вобласці, свой дом, які будавалі воль гадоў, сад, які пачаў даваць плады. Горад апынуўся ў зоне чарнобыльскай аварыі... Як балюча было чытаць пра парк пад Ракавам, калі ў народзе такое гора». Чытач з вёскі Жгунская Буда Добрушскага раёна А. Акуліч працягвае: «Мае родзічы жывуць у вёсцы Ламачы Хойніцкага раёна. Іх не могуць перасяліць з «зоны» ўжо тры гады. Ходзяць чуткі, што не хапае сродкаў. А ў гэтай вёсачцы ўсяго каля сарака сяліб. Дык няўжо нельга выкарыстаць народныя мільярды на неадкладныя патрэбы?»

Вось такая яна, лімаўская «прадзятасць». А працывалялі, назвалі мы ў гэтым аглядзе далёка не ўсе чытацкія лісты. Адзін з самых балючых лістоў — на 14—15-й старонках сённяшняга нумара штотыднёвіка. Там жа — і артыкулы старэйшага беларускага публіцыста І. Дуброўскага і нашага аглядальніка У. Сольскага.

□
Мяне вельмі засмуціла публікацыя ў «Вячэрнім Мінску» за 7 студзеня 1989 г., у якой падваргаецца грубым і неабгрунтаваным нападкам мой дзядзька—акадэмік С. М. Некрашэвіч. Аўтар публікацыі прафесар А. Залескі ўжывае тыя прымітыўныя палітычныя ярлыкі, якія былі ў вялікай модзе ў гады культуры асобы Сталіна. С. Некрашэвіч называецца ў прыгаданы артыкуле «главаром нацыяналістычнай контррэвалюцыі». Якія ж у А. Залескага ёсць падставы для такіх сцвярдзенняў? Ці ж ён быў відавочцам падзей 1918—1920 гг.? Наколькі мне вядома, прафесар А. Залескі ніколі прафесійна не займаўся даследчай працай у галіне гісторыі і дзяржаўнага будаўніцтва БССР перыяду 1917—1924 гг. Вучоны не абцяжарвае сябе спасылкамі на архіўныя дакументы, газеты ці на работы іншых аўтараў. Бяздоказным з'яўляецца сцвярдзенне А. Залескага аб тым, што С. Некрашэвіч у 1918 г. быў сфарміраваны шматтысячную армію і накіраваў яе з акупіраванай французскімі войскамі Адэсы ў Беларусь для барацьбы з бальшавікамі. На самай справе С. Некрашэвіч садейнічаў вяртанню дадому дэмабілізаваных воінаў-беларусаў. Прыбыўшы на радзіму, гэтыя людзі заняліся мірнай працай. Частка з іх у якасці байцоў і камандзіраў Чырвонай Арміі прымала ўдзел у баях з польскімі захопнікамі.

Не выключана, што С. Некрашэвічу давялося з тактычных меркаванняў выкласці перад французскім камандаваннем сваю просьбу такім чынам, каб у акупантаў не ўзнікла падазрэнняў адносна яго сапраўдных намераў. А гэтыя сапраўдныя намеры заключаліся ў імкненні аказаць суайчыннікам гуманітарную дапамогу і не дапусціць прымуовай мабілізацыі воінаў-беларусаў у рады белагвардзейцаў.

У мяне пакуль няма дакументаў, якія пацвярджаюць маю версію падзей 1918 года. Але я не сумняваюся, што і ў А. Залескага няма перакананых доказаў, што пацвярджаюць яго версію. Відань, яму сёння яшчэ не трэба якіх-небудзь доказаў. Яму здаецца, што ён усё яшчэ жыве ў эпоху, калі прэзумыцыя невіноўнасці лічылася буржуазным перажыткам.

Мой жа падыход да грамадскай і навуковай дзейнасці акадэміка С. Некрашэвіча грунтуецца не толькі на ўспамінах родных і блізкіх, але і на ўступіўшых у законную сілу рашэннях савецкага суда. Акадэмік С. М. Некрашэвіч быў двойчы рэабілітаваны—па крымінальных справах 1931 і 1937 гг. Гэта пацвярджаецца дакументамі, якія ёсць у мяне—даведкай Вярхоўнага Суда СССР ад 4 снежня 1957 г. (№ 4и04153/57) і даведкай Вярхоўнага Суда БССР ад 17 чэрвеня 1988 г. (№ 5-10).

Вельмі хацелася б, нарэшце, прачытаць у нашым друку артыкул, які б змяшчаў аб'ектыўную ацэнку навуковай і грамадскай дзейнасці акадэміка Некрашэвіча! Час гвалтоўнага навешвання ярлыкоў мінуў і, на-мойму, звароту яму больш няма.

Р. СЫЦЬКО.

г. Мінск.

□
У 1942 годзе ў Кленку знаходзіўся наш дзядзька дом, які быў вывезены з Мінска. Дырэктар дзетдома Юркевіч з кліваю пагардай абражаў дзядзю, абзываў іх «жыдоўска-бальшавіцкім насеннем». Ён не толькі дамогся, каб усіх дзядзю перахрысцілі ў царкве, але і сам «хрысціў» штодня гумавай плёткай па галовах, спінах. Гумаю рабілася лабудка, гумаю прымушвалі станавіцца на калені і маліцца. Юркевіч адно толькі і паўтараў грывучым голасам: «Бальшавіцкае насенне! Я вас перавыхаваю!»

Працаваць дзетдомаўцам даводзілася ў былым памешчыцкім маёнтку ад цямна да цямна. Большая частка ўраджаю, які збіралі дзеці, даставалася чужынцам, а тое, што пакідалася на насенне і нейкае трыванне дзятвы да наступнага ўраджаю, дырэктар забіраў сабе і адвозіў у Баранавічы на кірмаш. Там і збываў тавар. Дзятву ж «карміў» малітвамі ды бізуном, ад чаго, пэўна ж, сытым не будзеш. Даводзілася дзецям па хатах жабраваць.

Партызаны асудзілі Юркевіча смяротным судом. Пасля Юркевіча ды-

рэктарам дзядзючага дома стаў Дробыш Аляксей Трафімавіч, які меў сувязь з падполлем — праз свяшчэнніка Лукашэвіча. На пачатку 1944 года Аляксея Трафімавіча разам з Лукашэвічам схавала СД і пакарала смерцю. У тым жа годзе, у пачатку красавіка, дзетдом амаль поўнасцю быў вывезены ў Нямеччыну. Дзядзю рассялі па розных лагерах. Многія, у тым ліку і я, трапілі ў Берлін. Тут, у нямецкай кірсе, быў створаны лагер смерці, дзе знаходзіліся падлеткі ад дванаццаці да шаснаццаці гадоў (больш за дзвесце пяцьдзесят чалавек).

Аднойчы ў ясны красавіцкі дзень кірха была ўшэнт разбомблена. Польша шугала да крыжоў, лізала таўшчэзныя цагляныя сцены. Многія з нас былі на той час у горадзе на работах. Але і яны пасля загінулі — фашысты расстралялі каля двухсот падлеткаў напярэдадні прыходу на-

3 пошты «ЛіМа»

● **Вывады — без аргументацыі**

● **Здаецца, ён быў са Смаленска...**

● **Чаму два дні, а не два тыдні?**

ших. У жывых засталася ўсяго шасцёра дзядзюч — у тым ліку і я, а яшчэ чатырнаццацігадовы Славік Камецаў, якога хацелася б адшукаць. Здаецца, ён быў са Смаленска...
Э. ПАСЫНКАВА.

г. Мінск.

□
Галоснасць абудзіла цікаўнасць да падзей нашай гісторыі. Інігі «Старожытная Беларусь» М. Ермаловіча, «Вёска Віцнаўшчына» М. Улашчына, якія даваліся прачытаць, даюць уяўленне аб даўнім і не надта даўнім мінулым беларусаў. Не менш цікавыя для нас і нядзёўныя падзеі. У сувязі з 70-годдзем утварэння БССР давялося паглядзець тэлеперадачу «Імем Беларусі», а таксама прачытаць у газетах некаторыя матэрыялы аб тых падзеях, якія напярэднічалі ўтварэнню БССР. Але дакладна нарцыю ў маім уяўленні, як усё гэта адбывалася, у мяне не складалася. Нехта скажа: аб чым гаворка, бяры літаратуру ды разбірайся. Але ж я не даследчык, нарыстаюся газетамі, часопісамі, радыё, тэлебачаннем, г. зн. тым, што мне даступна.

Вось перада мною «Магілёўская праўда» за 27 сакавіка г. г. з артыкулам акадэміка АН БССР І. Ігнаценкі «Ці была яна народнай?». Гэта пра БНР. З самага пачатку ўзнікаюць пытанні: «...буржуазныя нацыяналісты паставілі на мэце дабіцца самавызначэння Беларусі...» Буржуазныя нацыяналісты — гэта партыя, французцы ці прыватныя асобы? Калі апошняе — то хто? Якое становішча займалі ў грамадстве і г. д. Далей упамінаецца Усебеларускі з'езд. Кім, дзе ён быў скліканы, пры якой уладзе? Хто быў прадстаўлены на гэтым з'ездзе, якую праграму прапаноўваў? У перадачы «Імем Беларусі» было заўважана, што з'езд гэты быў разганы. Кім, пры якіх абставінах і чаму? Далей чытаем: «Легалізаваны ў Мінску выканком Усебеларускага з'езда». Адкуль ён узняўся, гэты выканком, і чаму быў у падполлі?

Пра дзейнасць БНР некалькі нліўціма напісана. Паважаны акадэмік пэўна добра ведае гэтыя падзеі і яму усё ясна. А як быць нам, недаведчаным у гісторыі, але якія б хацелі яе ведаць?

г. Марілёў.

Г. ВАЦЯХОВІЧ.

□
У Мікалаеўшчыне, кутку зямлі беларускай, дзе нарадзіўся Якуб Колас, няма свайго клуба. І будаўніцтва яго не плануецца. Калі высоўваю пачынаюць гаварыць пра гэта набабале пытанне, са Стоўбцаў ківаюць на той клуб, што на цагельні, маўляў, ідзіце туды. Клуб гэты — адна назва: колькі памятаю — ён заўсёды пусты, у кепскае надвор'е каля яго ног не вывалачаш з гліны, ды і ад вёскі стаіць далёка. Балюча на душы становіцца, калі бачыш, што на радзіме песняра няма дзе сустрэчы наладзіць выскоўдам, гасцей прыняць даводзіцца ехаць у тыя мясціны, дзе ніколі не быў паэт, бо там — Палац культуры. А Якуб Колас, дарэчы, неаднойчы турбаву адпаведныя міністэрствы, каб былі ў Мікалаеўшчыне бальніца, школа, клуб, дзе, па словах дзядзюч Якуба, «мікалаеўцы скідалі б шапкі, як у царкве»...
Трэба раённым уладам усвядоміць

яшчэ і тое, што праз Мікалаеўшчыну пралягаюць шляхі многіх турыстаў нашай краіны. Але нават назва гэтай вёскі не пазначана на аўтобуснай станцыі ў Стоўбцах. Аўтобус адпраўляецца на «пансіянат», які мала каму вядомы, ці на Лясную — замест гістарычных Акінчыч.

І Мікалаеўшчына, і Акінчыцы вартыя таго, каб іх шанавалі на роднай зямлі.

С. БЕЛЫ,

заслужаны настаўнік БССР.

г. п. Радашковічы.

□
Фільм «Наш бронечыгнін», так шырока разрэкламаваны, ішоў у нашым горадзе ў сакавіку ўсяго 4 дні — па адным дні ў кінатэатрах «Вільнюс» і «Аўрора» і два дні ў «Маскве». Я пазваніў начальніку ўпраўлення кінатэатраў і пацінавіўся ў яго аб прычыне такога кароткачасовага паназу. Ён мне адказаў, што няма дастатковай колькасці копій (?). Але чаму ж тады ў «Маскве» ён ідзе толькі два дні, а не 2—3 тыдні? На гэта я яснага адказу

не атрымаў, але затое даведаўся, што гэты фільм запланаваны на верасень. Вось і зразумей, чаму на такіх фільмах, як «Адзіночка» і іншыя, копіі знайшліся, а на фільм, які адкрывае нам вочы на страшныя 30-я гады, копія няма?

Фільм гэты павінен быць на нашых экранах, і не ў верасні, а цяпер!

М. НАВІЦКІ,

ветэран Вялікай Айчыннай вайны.

г. Мінск.

□
Пішу ў вашу газету ад імя шматлікіх гамяляч. Дапамажыце!

Справа аб вельмі істотным у нашым жыцці — аб храме. Нас, веруючых, у Гомелі, насельніцтва якога складае больш за 500 тысяч жыхароў, шмат, а царкаўка ў нас адна, маленькая. Доўгі час просім мы ўлады, каб аддалі нам Петрапаўлаўскі сабор. Некалі ў ім адбываліся ўрачыстыя архірэйскае набажэнствы, а зараз кожнае свята — як пад прэсам, стаім у царкве, не прадыхнуць. Пра старых і хворых ужо і не кажу. Застаецца ім толькі па тэлевізары нейкія кавалачкі набажэнстваў з Масквы глядзець. Але ж тэлевізар не для малітвы. Па Канстытуцыі мы правы маем. Чытаем, што ў Расіі аддаюць старыя храмы народу — аддалі ў Варонежы, у Новасібірску да 1000-годдзя Хрышчэння з добрай дапамогай ўлад зрабілі рэканструкцыю сабора. А ў Вільні па просьбе веруючых католікаў дык нават карцінная галерэя і музей рэлігіі пераехалі з каталіцкіх сабораў, а ў горадзе ж там шмат касцёлаў ёсць. Тое ж на Украіне — у Чарнігаве вялізны сабор праваслаўным аддалі, ды і ў Роўна, кажучь, таксама, у Малдавіі, у Рызе... А ў нас — ніяк не дапрасіцца. Вырашылі ўлады пераправаць праваслаўны сабор у арганую залу. Ужо пачалі нешта ламаць. І гэта ў той час, як у Гомелі будуюцца філармонія, дзе мог бы быць і орган. Хай толькі б людзі хадзілі ў гэтую філармонію сабе на радасць. Будаваў ж сабор веруючыя, хай ён нам і будзе. Самі будынак сабора адрамантуем, грошы збярэм, каб помнік архітэктуры жыў і быў прыгожы. Навошта ж да нас так ставіцца? І чаму ў нас заўсёды нейкі свой «беларускі варыянт» упартасці? Нібыта не ў час перабудовы жывём і не народ просіць?

В. КАЗІНКОВА.

г. Гомель.

□
Каля вёскі Малая Валоўшчына, што пад Мінскам, па дарозе на Заслаўе размясцілася новае пісьменніцкае садовае таварыства «Узгор'е-2» — больш за сто участкаў. Побач з намі — дзялянкі сувязістаў, іх таксама больш за сотню. Амаль усе «узгорцы» дабіраюцца да сваіх гародаў аўтобусамі (маршрут № 226). Гэта чалавек з тысяччу, калі ўлічыць, што ездзяць людзі сем'ямі.
Калі побач з «Узгор'ем-2», па да-

розе да яго, іншых дачных паселішчаў не было, не было і асаблівай цеснаты (хоць і раней у суботу і нядзелю, асабліва ў нядзелю вечарам, сесці ў аўтобус, які ішоў у горад, было цяжка, бо ён заходзіў у саўгас «Ульянава», дзе жыве шмат людзей).

Цяпер жа ў аўтобус гэтага маршруту сесці стала наогул немагчыма. На гэтым маршруце насупраць вёскі Ляхаўшчына паявіліся новыя дачныя паселішчы, прыблізна трыста-чатырыста участкаў. Значыць, людзей пабольшала на тысяччу — паўтары. А расклад аўтобуса і колькасць машын на гэтай лініі засталіся ранейшымі. Ды якая там «колькасць» — адзін аўтобус (па суботах і нядзелях)!

Відань, тыя, хто выдзяляе садовыя участкі, не думае, як людзі будуць да іх дабірацца. Таму хацелася б, каб нехта з гарвыканкома пацікавіўся, што робіцца вясной і летам на аўтобусным вакзале, на пляцоўцы № 13 (тут адбываецца пасадка на аўтобус, што ідзе ў Малую Валоўшчыну). У машыну набіваецца столькі народу, што не дыхнуць, не паварушыцца. Аднак у гэты бітком набіты аўтобус яшчэ трэба ўціснуцца людзям, якія садзяцца на іншых гарадскіх прыпынках — на вуліцы Апанскага, на Прытыцкага, у Куцаўшчыне. Аўтобус пертавараецца літаральна ў «душгабоку», дарога — у дарогу пакут. Тое ж самае, калі вяртаемся дадому...

Рост колькасці садовых дзялянак — прыкмета часу, але ж трэба гэты рост улічваць і дарожным службам. А такая арганізацыя руху аўтобусаў зневажае людзей, псуе ім настрой, ды і пагражае здароўю.

Р. БАРАДУЛІН,

А. ДРАКАХРУСТ,

В. АДАМЧЫК,

М. ДУБЯНЕЦКІ, У. ЛІПСКІ,

І. ПТАШНИКАУ, В. ТАРАС

(усяго 47 подпісаў).

г. Мінск.

□
Вось ужо некалькі месяцаў у мясцовым і цэнтральным друку мы з хваляваннем чытаем трывожныя паведамленні пра лёс Вярхыя горада. Ніводны патрыёт свайёй краіны, свайго горада не можа пагадзіцца з тым, што страціў гэтага неацэннага (ва ўмовах г. Мінска) помніка мы павінны заплаціць за другую чаргу метрапалітэна. Метро нам неабходна, але не такой цаной!

Некаторыя публікацыі супакойваюць нас — усё будзе добра, усе мерапрыемствы па захаванні помнікаў праводзіцца і г. д. Але ці можна верыць гэтым запэўніванням пасля таго, што мы бачым у Верхнім горадзе сёння? Помнікі архітэктуры ў небяспецы!

Публікацыя ў «Комсомольской правде» ад 28.03.89 г. паказала, што прапановы камісіі Міністэрства культуры СССР аб адмаўленні ад будаўніцтва станцыі метро «Няміга» ў зоне гісторыка-археалагічнага запаведніка «Замчышча» і памылковым выбары трасіроўкі другой лініі па Верхнім горадзе і Замчышчы ігнаруюцца.

Але чаму сёння, у эпоху галоснасці, ніхто не пытаецца нашай думкі, думкі жыхароў горада, законных наследнікаў усіх гэтых скарбаў? Ці ж мала было іх страчана? І не толькі ў гады вайны. А многія ж жыхары горада нават не ведаюць яго гісторыі, не ўяўляюць усёй каштоўнасці таго, што пакуль яшчэ маюць.

Мы прапаноўваем праз вашу газету, як орган Міністэрства культуры і праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, ідэю агульнагарадскога рэфэрэндума па пытанні аб захаванасці Верхняга горада. Гэта не супярэчыць нормам нашага сучаснага жыцця.

В. ЯНЧАНКА, Ю. МІХАЛЕНКА,

І. ГАУРЫЛАВА, С. КАРАЛЬКО,

Т. ЛЯГЕНЧАНКА — супрацоўнікі

Інстытута фізікі АН БССР

(усяго 71 подпіс).

г. Мінск.

□
Ці не забываем мы нашага першага народнага артыста Уладзіслава Галубка? Цяпер шмат гаворыцца і пішацца пра адраджэнне слаўных імён, а вось пра чалавеча, які ўнёс значны ўклад у станаўленне беларускага савецкага тэатра і драматургіі, амаль нічога. Няма нідзе ні вуліцы імя Галубка, ні школы ці якой іншай установы, няма музея, прысвечанага гэтаму слаўнаму чалавечу. Адно, што выйшла дзве маленькія кніжачкі ўспамінаў і не поўны збор яго твораў. Ці ж гэта тое, што называецца захаваннем спадчыны?
Міхась ЛЯШКЕВІЧ.

г. Мінск.

«Канец Дружбы» — першы драматургічны твор К. Крапівы, напісаны ў 1933 г. Згодна сталінскай тэорыі, гэта быў час бялітаснай класавай барацьбы, якая не патухала, а ўзмацнялася. Партыя павінна была ачышчаць свае рады ад варожых буржуазных элементаў (я ўжываю тэрміналогію «Кароткага курса гісторыі ВКП(б)», Мн., 1946 г. — З. М.). У краіне пачалася чыстка партыйных радоў, правёрка і абмен партыйных дакументаў. К. Крапіва і адгукнуўся на тыя актуальныя палітычныя і класавыя праблемы сваёй п'есай «Канец дружбы», якая на рэспубліканскім конкурсе атрымала другую прэмію.

У цэнтры ўвагі драматурга праблема дружбы, шчырасці і даверу ва ўзаемаадносінах між людзьмі. Яна вырашаецца пераважна на аснове вобразаў двух галоўных герояў — Міколы Карнейчыка і Антона Лютынскага. Дзеянне ў п'есе распачынаецца ў часы беларускай акупацыі. Карнейчык, маляды падпольшчык, выконвае адказныя заданні партызанскага штаба. Настаўнік Лютынскі дапамагае яму ўстанаўліваць сувязі, рызкуючы сваім жыццём, хавае яго ў сваім доме, ратуе яму жыццё. Удзячны, глыбока ўзрушаны самаадданасцю сябра, Карнейчык на развітанне кажа Лютынскаму: «Калі ў цябе будзе ў жыцці самы небяспечны момант, самае цяжкае становішча, я хацеў бы тады быць з табой, хоць бы гэта самому мне пагражала смерцю» (К. Крапіва. Драматургічны творы. Мн., Дзяржвыд БССР, 1951. Далей цытуецца па гэтым жа выданні).

Мінула дванаццаць гадоў, і вось выпадкова ў прыёмнай сакратара ЦК партыі сустракаюцца былыя сябры. Карнейчык і гэтак жа часта стаў дырэктарам буйнога машынабудаўнічага завода, а Лютынскі — намеснікам наркома земляробства. Узгадваюцца дружба, гутаркі, спрэчкі. Есць у Лютынскага асабісты боль, глыбокая драма, якія ён не можа даверыць нават свайму сябру Карнейчыку. Яго бацька, былы бедны селянін, у першыя гады Саветскай улады атрымаў кавалак добрай зямлі, з дапамогай сына абзавёўся інвентаром і стаў сярэднім. Да Мітрафана Лютынскага прыязджалі за вопытам, фатаграфавалі для газет. У час калектывізацыі Антон угаворвае бацьку ўступіць у калгас. Стары гэта робіць неахвотна. А калі ў вёсках пачалося наступленне на кулацтва, Лютынскага раскулачылі, выгналі жыць з хаты ў варыменьку. Стары просіць дапамогі ў сына, які займае важную пасаду, але сын не можа абараніць бацьку. Больш таго, Антон Лютынскі баіцца прызнацца, што яго бацька раскулачаны, бо гэта запляміць яго добрае імя.

Выпадкова Карнейчык становіцца сведкам сустрэчы бацькі і сына Лютынскіх, разумее ўсё і глыбока абурэцца тым, што яго сябра Антон Лютынскі хавае ад яго і ад партыі такі сур'ёзны кампраметуючы факт біяграфіі.

У гэты ж час Лютынскага пасылаюць у адзін з раёнаў праводзіць хлебнарыхтоўку, дзе Лютынскі, на думку Карнейчыка і некаторых вясковых актывістаў, паводзіць сябе, як «гнілы ліберал», двурушнік і класавы вораг. Лютынскі сваю пазіцыю тлумачыць Карнейчыку так: «Калі быў ён кулаком, ці не быў, а цяпер ходзіць цішэй вады, ніжэй травы, страціў чалавечую годнасць... — выбачай, у мяне тады не хапае класавай нянавісці задушыць яго за які-небудзь пуд хлеба. Хіба ён вінаваты, што яго змалку прывучылі дрыжаць над кожным сваім зернем, кожным ладханом?» З раёна паведамілі, што Лютынскі не выканаў план хлебнарыхтовак. На партыйнай чыстцы гэтыя два факты — раскулачванне бацькі і зрыў плана хлебнарыхтовак — жорстна паварочваюцца супраць Лютынскага. Мы здагадваем, наколькі трагічна складзецца яго далейшы лёс. Галоўным абвінавачаным выступае Карнейчык, які аб'яўляе Лютынскага ворагам Саветскай улады, з гнева і пагардай адварочваецца ад былога сябра:

«Лютынскі, таварышы, здрадзіў не толькі мне, ён здрадзіў усім вам, усяму рабочаму класу і яго партыі. Ён здрадзіў усяму чалавецтву». Паспешліва адмаўляецца ад Лютынскага і жонка Наталля: «Вось і ўпаў ты, Антон Мітрафанавіч! Так упаў, што ні сам не ўстанеш, ні я цябе не падыму. І падымачь я цяпер не хачу, такога, паганана!.. Сын вось сядзіць плача... Што ты яму скажаш? Ці асмелішся ты глянуць яму ў вочы? А што ён пра цябе скажа, як падрасце?..» Толькі дзіцячы розум і шчырае сэрца сына Юркі спрабуюць нясмела пратэставаць: «Бацька, праўда, ты не абараняў кулакоў? Ты ж іх не любіш?». З боязно і надзеяй зазірае ў скамянелы бацькаў твар малодшы Лютынскі. Так канчаецца дружба, рушыцца сям'я.

Сёння вярта падзякаваць драматургу, што намаляваў у

Пазіцыя Я. Усікава ў некарай ступені падзяляецца даследчыкам А. Макаравічам у кнізе «Сатыра Кандрата Крапівы» (Мн., 1962). І ўсё ж А. Макаравіч больш асцярожна ўжывае азначэнні «кулак», «класавы вораг». У згаданай працы кулаком лічыцца бацька Лютынскага, што, як сёння мы разумеем, таксама вельмі спрэчна.

Д. Бугаёў у кнізе «Зброяй сатыры, зброяй праўды» імкнецца нейтралізаваць дадзены папярэднікамі адмоўную характарыстыку Лютынскага. І ўсё ж і ў Д. Бугаёва адчуваецца недагаворанасць адносна вобразаў Карнейчыка і Лютынскага. Такая далікатная пазіцыя не задавальняе сённяшняга чытача. Тым больш, што мастацкі матэрыял «не супраціўляецца», і твор, па-мойму, напаяняецца актуальным зме-

лішняй мяккасці і спагадлівасці да сялян: «У табе самім, недзе ў цёмным кутку твайго нутра, сядзіць яшчэ кусок мужыка. Самага такога закаранелага ўласніка. Пакуль другіх калашмацілі, ён маўчаў ды пасміхваўся, а калі да яго самога прыйшлося, тут ён і запеў Лазара. Адгэтуль і жаль да людзей, і трывога за лёс чалавецтва. Можна адгэтуль і прававал на нарыхтоўках».

Лютынскі разумее, што ў адносінах з сябрам не можа быць шчырасці, узаемаўзаемавання. «Мы заўсёды так: скажа чалавек слова шчырае, зараз яму якім-небудзь жупелам тыц у нос — уласнік, гуманіст, гнілы ліберал. Усякае жывое пачуццё — каханне, дружба, любасць да бацькоў, простае спачуванне чалавеку ў бядзе — бярэцца пад кантроль, асмейваецца, як нешта нявартае сапраўднага большавіка. І

той, глядзі!» Лютынскі: «Не верыш? (з сарказмам). Ну што ж. Для цябе тут вельмі зручны выпадак паказаць сваю класавую неспрымальнасць: лепшага друга не пашкадаваў! Сумленне будзе мучыць? Плёнь на яго! Буржуазныя забавы... гнілы лібералізм... Памятаеш, Мікола, як мы з табой развіталіся ў школе?.. Дык ведай, Святая Барбара, што самы небяспечны для мяне момант гэта цяпер».

У вобразе Карнейчыка, па-мойму, перададзена сутыкненне дагматычна, вузка зразумеатай ідэі партыйнасці і класавасці з агульначалавечай мараллю. Карнейчык без вагання ў адмажываецца ад сябра: «...капіць у бялата ты адзін. Раскусіў я цябе, друг!».

У апошніх крытычных працах Д. Бугаёва, С. Гусака, А. Сабалеўскага пры аналізе п'есы К. Крапівы «Канец дружбы» падкрэсліваецца дэмагачнасць, чалавечая чэрствасць Карнейчыка, які фактычна робіць палітычны данос на сябра.

Усё гэта справядліва. На прыкладзе п'есы К. Крапівы «Канец дружбы» мы бачым праяўленне мастацкай заканамернасці: суб'ектыўнасць аўтарскай задумкі і аб'ектыўнасць мастацкага зместу, якія не заўсёды супадаюць.

П'еса К. Крапівы «Канец дружбы» абумоўлена эпохай 30-х гг., твор — дзіця свайго часу. Эпоха сталінскіх рэпрэсій адваргала сваёй сутнасцю высокі і сапраўдны гуманізм, дзеля якога адбывалася сацыялістычная рэвалюцыя. Безумоўна, пануючая ў 30-я гг. «карнейчыкаўская» канцэпцыя дружбы (магчыма, тады і аўтарскай) слабая. Сутнасць яе прыкладна ў наступным: камуніст у сваёй дружбе не зыходзіць з асабістых інтарэсаў, а перш за ўсё кіруецца інтарэсамі народа, партыі, краіны. Тут прапушчана галоўнае звязно — чалавек, асоба, з яе вялікім унутраным светам, перажываннямі, радасцямі і драмамі.

Аналізуючы гэты твор, наша крытыка амаль не звяртала ўвагі на вобраз Напоркі, Нодэльмана — носьбітаў тагачаснай партыйнай ідэалогіі, этыкі і маралі.

Не закранаўся нашай крытыкай вобраз сына Лютынскага — васьмігадовага Юркі. У некаторых рэпліках ён называе бацьку «апартуніст» ці «апартуніст пракляты», «авангард» (апошняя ўспрымаецца са скептычным падтэкстам). Вобраз хлопчыка тыповы таксама як сімптом, як прыкмета таго часу.

Патрабуе сёння асэнсавання і ўдакладнення і вобраз Мітрафана Лютынскага — бацькі галоўнага героя. Гэта, безумоўна, другарадны персанаж, аднак абмежавана дэфініцый «кулак» у адносінах да яго, як гэта робіць Карнейчык, Нодэльман, з чым моўкі згаджалася наша крытыка мінулых дзесяцігоддзяў, будзе несправядліва. Ён сёння ўспрымаецца як ахвяра, як адзін з многіх тысяч рэпрэсіраваных у часы калектывізацыі, калі ішла кампанія ліквідацыі кулацтва. Раскулачаны селянін крыўду на ўладу, на калгасных актывістаў, якія жорстка з ім абышліся. Аднак, што характэрна, яго крыўда не пераходзіць у затоеную злосць, у жаданне адпомсціць. З горыччу ён гаворыць сыну: «Глумяць людзей, глумяць! І ніхто слова не скажа. За што яны мяне агалечылі?..»

П'еса К. Крапівы «Канец дружбы» — твор цікавы і каштоўны для нас у многіх адносінах. Гэта сведчанне таго, як у «змаганні» за хутчэйшую калектывізацыю, за ўсталяванне сацыялізму (часам гвалтоўнымі сродкамі) наша грамадства страціла чалавечую цярпнасць, дабрны, гуманізм, дэфіцыт якіх сёння востра адчуваецца. Твор уступае ў адкрыты дыялог з сённяшняй грамадскай думкай, ён здольны адрадіцца і займець другое сцэннае жыццё.

г. Брэст.

Старонкі спадчыны: новае прачытанне

Зоя МЕЛЬНИКАВА

Ахвяраючы лёсам друга...

творы цікавую для нас праўдзівую жыццёвую і палітычную сітуацыю, паказаў тыповы для 30-х гг. трагічны лёс Мітрафана і Антона Лютынскіх, стварыў каларытны і таксама тыповы для таго часу вобраз прасталінейнага камуніста, «праўдалюбца» Карнейчыка.

Праблема дружбы ў творы вырашаецца ў адпаведнасці з грамадска-палітычнай атмасферай таго часу. Сёння Антон Лютынскі ўспрымаецца намі як ахвяра той эпохі, як бясспрэчна станоўчы герой. Цяжка зразумець крытыкаў, даследчыкаў гэтага твора, якія ў 50-я гг. і раней шальмавалі вобраз Лютынскага, бо за гэтым вобразам сёння бачыцца чалавечы лёс, лёс аднаго з многіх тысяч бязвінных, што палеглі ў шматлікіх і пакуль што бязмысленных курапатах, чые косці густа рассыпаны па халоднай паўночнай і далёкай сібірскай зямлі... Вось некаторыя ранейшыя азначкі гэтага героя. Я. Усікаў у сваёй працы «Драматургія Кандрата Крапівы» (Мн., 1953) пра Лютынскага пісаў: «...высакмерны, фанабэрлівы, самаўлюбены, эгацэнтрычны. Колькі бахвальства ў яго тоне, колькі любавання сваім «я». Крытык, па-мойму, адвольна выяўляе ў Лютынскага «скільнасць да абвінавачвання зусім не вінаватых людзей, страх да паклёпніцтва» і збліжае гэты вобраз з вобразам Гарлахаўскага. «Але гэта ў Лютынскага занулавана маскай адданасці справе партыі, хоць на самой справе ён даўно здрадзіў Саветскай уладзе і партыі». Але ж у п'есе Лютынскі не паказаны як шкоднік Саветскай улады, як двурушнік, чые справы разыходзяцца са словам. Многія былыя свярджэнні даследчыка выклікаюць сёння недаўменне: «Ён замкнуўся ва ўласнай шкарлупе індывідуаліста і кар'ерыста, з'яднаўся з антысаветскімі элементамі, якія цешылі сябе надзеямі на рэстаўрацыю буржуазнага ладу, на зварот памешчыкаў і капіталістаў. Метад двурушніцтва і хамелеона стаў асноўным метадам яго дзейнасці». Праўда, у сённяшніх тэкстах п'есы нельга знайсці падмацаванняў гэтай характарыстыкі. Можна, даследчык меў пад рукамі іншы варыянт п'есы? Ці проста твор быў прачытаны так, як патрабаваў той час?

стам. У сувязі з гэтым узнікае новая канцэпцыя мастацкіх вобразаў п'есы К. Крапівы «Канец дружбы», у тым ліку і вобраза Антона Лютынскага.

Асабістае гора — раскулачванне бацькі — прыносіць Лютынскаму страшэнныя пакуты. Ён не можа ў гэтым прызнацца Карнейчыку, баіцца цалкам даверыцца нават жонцы Наталлі. І мы разумеем — чаму. Яго падохала атмасфера ўсеагульнай падазронасці, народжаная палітыкай знішчэння кулацтва, жорсткай партыяцка, якая не прымала ў разлік асабістых абставін, атмасфера ўсеагульнай падаўленасці. Лютынскі, відаць, добра ведае, што яго сябра Карнейчык зацікава прасталінейны, «пільны партыец», каб зразумець, каб падтрымаць сябра. І сапраўды, Карнейчык маральна не здольны падзяліць гэты боль, ускласці цяжар бяды таварыша на свае плечы.

Сёння ў вобразе Лютынскага бачыцца станоўчы тып партыйнага ці савецкага «кіраўніка, спагадлівага і гуманнага да падначаленых. Ён у размове з Карнейчыкам зазначае, што высокія планы хлебнарыхтоўкі, гвалтоўная калектывізацыя прыняжыюць людзей. Лютынскі звяртае свае і Карнейчыкавы погляды, пытае ў сябра: «Скажы ты мне па шчырасці: табе не прыходзіла ў галаву такая думка: а што, калі мы не тое робім, што трэба?» Карнейчык: «Хто гэта мы?» Лютынскі: «Не мы з табой, вядома. Я бяру вышэй». Карнейчык: «Прыходзіла». Лютынскі: «Вось бачыш, не адзін я такі. Мы толькі баімся ў гэтым прызнацца адзін другому». Далей Карнейчык тлумачыць, што яму было не па сабе, як НЭП абвясцілі, ён нават партбилет кідаў на стол. А цяпер Карнейчык вітае лінію партыі, ён шчыры выканаўца рэзальюцый зверху. Лютынскі адчувае асабістую адказнасць і прадбачыць адказнасць партыі за канкрэтныя справы — у тым ліку і за жорсткую палітыку ў вёсцы — перад гісторыяй, аб чым і гаворыць свайму сябру. Але Карнейчык да будучыні, да суда гісторыі пакуль што глухі. Спробы Лютынскага абмеркаваць з сябрам па шчырасці палітычны і гаспадарчы падзеі ў краіне высвятляюць, што яны па-рознаму бачаць жыццё. Карнейчык папракае сябра ў за-

ходзіць чалавек, як флюс, з адной гіпертрафіраванай класавай нянавісцю. Мне думаецца, што ў працывапанаванай рэпліцы даволі дакладна выражана тыповасць той эпохі і сутнасць аўтарскай пазіцыі.

У п'есе выразна паказана, як звужана і нават вульгарна разумелася паняцце класавасці ў жыцці, палітыцы, культуры. Пад ідэяй класавасці і партыйнасці ў значнай ступені выхалашчвалася, ігнаравалася, а часам і проста растопталася гуманістычнае і агульначалавечасе. У вуснах герояў п'есы само слова «гуманіст» гучыць як палітычнае абвінавачванне, яно ставіцца ў адзін сінанімічны рад з паняццямі «ўласнік», «кулак», «гнілы ліберал».

Карнейчык, былы станоўчы герой, якога крытыка ранейшага часу хваліла за прыныповасць, сёння ўспрымаецца як дэмагог, узброены партыйнымі лозунгамі. Гэта пацвярджаецца яго рэплікамі: «Ніколі яшчэ чалавечы пачуцці не дасягалі такой сілы і велічы, як пачуцці большавіка. Ніколі яны не мелі такога водгуку. Нашы пачуцці не абмяжоўваюцца ні спальняй, ні сям'ёй, ні добрым суседствам. Павешаны на Лукішках бядняк-селянін, расстрэляны на вуліцах Ведінга рабочы-металіст, лінчаваны ў Амерыцы працоўны негр — хіба яны не браты нам з табой? Хіба мы не спісваем кулакоў, не калоцімся ад абурэння і гневу на катаў, якія іх замуцьцілі? І наадварот — мая і твая радасць знаходзіць сабе водгук і ў лонданскіх сутарэннях, і на рысавых плантацыях у Японіі, і ў рудніках Паўднёвай Аўстраліі». На гэта напышліва-патрыятычнае выказванне Карнейчыка Лютынскі гаворыць: «Замілаванне цераз акіяны — гэта, можа, рэч і нядрэнная, але тут, вакол нас, часамі холад і казёны аптымізм...».

Прасталінейнасць Карнейчыка — гэта і духоўная, маральна-этычная неразвітанасць яго як асобы. Ён — рупар чужых ідэй. Незадоўга да партыі Лютынскі даводзіць Карнейчыку, што раскулачванне бацькі — памылка мясцовых улад, што ўсё неўзабаве высветліцца, што, ён, Антон Лютынскі, той самы, па-ранейшаму, адданы партыі. Карнейчык з недаверам усклікае: «Ой, ці

НИЛ ГИЛЕВИЧ
В ТОЗИ ВЕК

Н. ГИЛЕВИЧ. У гэты век. Сафія, «Народна культура», 1988.

У літаратурных сувязях паміж Балгарыяй і Беларуссю адбылася лшчэ адна змяняльная падзея. У сафііскім выдавецтве «Народна культура» выдана кніжка выбраных вершаў нашага пісьменніка і перакладчыка-балгарыста Ніла Гілевiча пад назвай «У гэты век». На вокладцы яе пазначана: «Лаўрэат Міжнароднай Боцеўскай узнагароды за рэвалюцыйную пазіцыю і публіцыстыку». Прынамсі, гэта ўжо другая узнагарода ад балгараў, якой удастоены беларускі пісьменнік. Колькі год назад яму быў уручаны ордэн Кірылы і Мяфодзія. Ды і кніга вершаў «У гэты век», выдана балгарскімі сябрамі, тасамса не першая ў нашага пазта. Яшчэ ў 1968 годзе ў краіне за Дунаем пачылася свет кніга «Выбранае», пазней — «Жывёны і арэхі» і «Верная вялікім запаветам».

Укладальнік кнігі «У гэты век» і аўтар прадмовы да яе — вядомы балгарскі пісьменнік, шчыры сябар і перакладчык беларускай пазэі Найдзен Вилчаў. У прадмове балгарскі чытач пазнаёміцца з біяграфіяй Н. Гілевiча, з характарыстыкай яго шматграннай пісьменніцкай і грамадскай дзейнасці.

Перакладчыкамі вершаў Н. Гілевiча ў гэтай кнізе выступаюць, акрамя Н. Вилчава, такіх вядомых балгарскіх пісьменнікаў, як Х. Радзеўскі, Е. Баграма, А. Герману, І. Давыдкаў, А. Муратаў, С. Пантонеў і інш.

Я. СПАКАЎ. Крыло цішыні. На польскай мове. Варшава, Маладзёжнае выдавецкае агенцтва, 1988.

Андрэй Гаціо на польскую мову пераклаў адну з апавесцяў Янкі Сіпакова «Крыло цішыні», у якой закранаюцца праблемы жыцця вёскі ў маральна-этычным аспекце, пададзены прывабныя партрэты яе працаўнікоў.

І. ШАМЯКІН. Вазьму твой боль. Раман. На малдаўскай мове. Кішынёў. «Літаратура артыстыка», 1988.

Прысвечаны нашым сучаснікам, людзям сённяшняга вёскі, у жыцці якіх і дагэтуль адзначаецца ваенная трагедыя, раман Івана Шамякіна «Вазьму твой боль» стаў здабыткам малдаўскага чытача. Твор пераклала Эўжэнія Давід. Раней у Кішынёве выйшла кніга апавяданняў І. Шамякіна «У Маскву» і рамааны «Глыбокая плынь» і «Сэрца на далоні».

Супраць плыні

В. Якавенка. «Вясковыя дыспуты». Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

У былога чэмпіёна свету і алімпійскіх гульніў па цяжкай атлетыцы пісьменніка Юрыя Уласава на сустрэчы ў Астанкіне спыталі, што сёння найбольш здзіўляе яго. Юрыя Уласаў адказаў: «Всеобщее прозрение!» І сапраўды, на ўсіх нас як найшло прасвятленне. Быццам учора былі сляпымі кацянятамі, а цяпер у адначасе прарэзаўся зрок. Яшчэ ўчора амаль усе пісьменнікі-публіцысты пісалі пра поспехі нашай прамысловасці, сельскай гаспадаркі, пра мудрую палітыку партыі і яе вялікіх кіраўнікоў, а сёння адзін перад адным імкнуцца выявіць недахопы ў эканоміцы, знайсці памылкі ва ўчаірашніх «куміраў». (Тыя, хто сёння пры ўладзе, вядома, пазакрытыкай).

Аднак дзесяць гадоў назад былі літаратары, якія плылі супраць плыні, трымалі сваіх перакананняў. І сярод іх у першую чаргу Васіль Якавенка — чалавек няўрымслівага характару і цвёрдых прынцыпаў.

Некалькі гадоў назад па літаратурна-драматычнай рэдакцыі радыё прагучаў нарыс Васіля Якавенкі пра калгас «Аснежыцкі» Пінскага раёна. Там быў такі эпізод: двойчы

Герой Сацыялістычнай Працы, старшыня калгаса Уладзімір Антонавіч Ралько злаваў на верталётчыкаў, якія думалі, што жыта расце на небе, і толькі кароў палохаюць. А на тым верталёце (модна было!) ляталі кіраўнікі рэспублікі. У выніку некалькім супрацоўнікам рэдакцыі аб'явілі вымовы, аўтару нарыса доўгі час рэдактары газет і часопісаў паказвалі на дзверы. Маўляў, не лезь, жаба, туды, дзе коней куюць. А ён не супакойваўся, хоць і набіваў гузакі. Каб лепш зразумець жыццё, працаваў памочнікам камбайнера ў тым жа «Аснежыцкім», брыгадзірам надведмаснага аховы, а да гэтага трынаццаць гадоў геалагам. Так сказаць, і маральная, і фізічная загартоўка. Першыя кнігі з'явіліся на рускай мове, а неўзабаве Васіль Якавенка перайшоў на беларускую. Найбольш значная з іх, несумненна, кніга падарожных эсэ «Вясковыя дыспуты».

У невялікай прадмове да гэтай кнігі Іван Чыгрынаў піша: «Вартасць «Вясковых дыспуты» найперш у тым, што ў іх лагічна і паслядоўна, з грамадзянскай зацікаўленасцю вывучаюцца надзённыя праблемы

гаспадарання на зямлі, прычым гэта спалучаецца з сур'ёзным аналізам з'яў, абставін, прыкмет сённяшняга дня, якія дабраворна альбо, наадварот, разбуральна ўздзейнічаюць на чалавечую душу, на выхаванне ў ёй тых якасцей, якія вырашаюць поспех справы; а паступовасць і шырокі рух думцы надаецца не па кабінетных уяўленнях, а якраз па жывых, канкрэтных абставінах і ўмовах жыцця і працы сялян, умовах, шмат у чым супярэчлівых, у нечым і «камяністых», як кажуць, нязрушна застружаных».

У падарожжа па рэспубліцы Васіль Якавенка адправіўся не адзін, а з лаўрэатам Ленінскай прэміі Іванам Васільевым. Знакамітаму рускаму публіцысту хацелася бліжэй пазнаёміцца з беларускай вёскай, яе праблемамі, параўнаць са сваім Нечарназем'ем.

Віцебшчына, Брэстчына, Гродзеншчына... Гутаркі з Бядулем, Ралько, Валадзько, радавымі механізатарамі, жывёлаводамі... Не прасты пошук ісціны. Што здарылася з вёскай? Дзе яе душа? Чаму, як некалі, не звяняць песні? Чаму ўсё радзей і радзей людзі ходзяць адзін да аднаго ў госці? У калгасе «Рассвет» імя Арлоўскага будзеца новы дзіцячы сад з «патыднёвым утрыманнем» дашкольнікаў, кабы зняць цяжар з бацькоўскіх плячэй... У гэтым жа «Рассвете» дзіцячы сарвала некалькі кветак з клумбы — бацькоў аштрафавалі на... пятаўтары тысячы рублёў! У садзіку, дзе па тыдню будуць жыць дзеці, іх не навучаць роднай мове, беларускім песням. У «Савецкай Беларусі», дзе старшыняў У. Л. Бядуля, культура не нацыя-

нальная, а прывязаная. Сёння там выступае Людміла Зыкіна, заўтра Ала Пугачова, а пасля заўтра чытае вершы Андрэй Вазнясенскі. Але чаму тады ў Моталі, у калгасе «40 год Кастрычніка», са сцэны звяняць матчыныя песні, ёсць свой тэатр, пабудаваны музеі, школы мастацтваў?

Вошра, без агляды піша Васіль Якавенка пра сённяшнія будні, заўтрашнюю перспектыву. Рассяляльні селяніна. Ён бяздумны выканаўца. За яго думае старшыня, аграном, брыгадзір... І зямля помсціць за гэта. Пылавыя буры. Знішчаныя рэкі, змялелыя азёры. Вёска на вачах пусцее. Быццам і зарабляюць людзі няблага, ды не радуюць грошы, душа сумуе па творчай працы. Дарэмна Іван Васільев і Васіль Якавенка даводзілі вучням і настаўнікам на адной з сустрэч, што трэба любіць зямлю, трымацца тэро месца, дзе нарадзіліся і выраслі. І настаўнікі, і вучні не пагадзіліся з імі. «Вясковых хлопцаў, а тым больш дзяўчат захапляў ідэал прыгожага і лёгкага жыцця, бляск вітрын і рэклам». І Якавенка не асуджае за гэта моладзь, ён разумеа, што карані гэтай праблемы глыбокія. Быў час, калі не толькі раённыя, але і дробныя мясцовыя начальнікі не лічылі нашых бацькоў за людзей. Дзень і ноч яны свалі жылы на зямлі, а за гэта атрымлівалі галачкі ў брыгадзірскім сшытку. Таму і пакідалі (і сёння пакідаюць) вёску яе дочки і сыны з маўклівай згоды бацькоў.

Неяк я спытаў у сваіх аднакласнікаў-трактарыстаў, ці пагадзіліся б яны ўзяць зямлю ў арэнду. «Мы і так па дванаццаць гадзін у суткі працуем, а пры арэндзе і спаць не будзе

Ліст з рэдакцыі

ЦІ МОЖА ГЕРОЙ
БАЯЦЦА?

Паважаная тав. Вароніна!

(Даруйце за такі афіцыйны зварот: Вы не паведамілі імя і імя па бацьку. У далейшым будзем называць Вас ініцыяламі).

Мы ўважліва прачыталі Вашу рэцэнзію на кнігу І. Заслонава «Аповесць пра бацьку» («Юнацтва», 1988). Быў напачатку намер паслаць Вам звычайны рэдакцыйны адказ, з якога вынікала б, што матэрыял мы адхіляем, і тлумачылася б каратка, чаму адхіляем. Але ў рэцэнзію (дакладней — водгук) Вамі ўкладзена столькі палкасці — са знакам мінус, такое непрыняцце кнігі адчуваецца, што ёсць неабходнасць паразважаць аб каранях, вытоках гэтага пачуцця. Бо не толькі асабісты густ звычайна кіруе намі пры ацэнцы тых ці іншых твораў, а і пэўныя ідэйныя і этычныя прынцыпы, якімі мы часта не можам «паступіцца». Акрамя таго, выпадак, калі бацьку-героя хочучь «абараніць» ад яго ўласнай дачкі, унікальны і сам па сабе заслужвае ўвагі. Вось чаму мы звяртаемся да Вас праз газету.

кім мы яго памятаем і хочам, каб яго памяталі людзі».

Не спыняючыся на патэтычным і крыху злавесным «Мы, аршанцы, зробім усё...», давайце разгорнем кнігу і паглядзім, наколькі суровыя абвінавачванні адпавядаюць сапраўднасці.

Вы пішаце: «Калі верыць (падкрэслена намі. — Рэд.) аўтабіяграфіі Заслонава і ўспамінам ведаўшых яго людзей, свядома выбраў Косця сваю прафесію. З дзяцінства хацеў стаць машыністам, затым — вопытным інжынерам-чыгуначнікам». У «Аповесці пра бацьку» шлях Заслонава да свайго прызвання не такі ўжо прамы і прадвызначаны.

У Вас: «ведаючы пра мару Косці стаць машыністам, яго як лепшага вучня школы накіроўваюць па камсамольскай пуцёўцы ў Вялікалукскую прафтэхшколу чыгуначнага транспарта»; у І. Заслонавай: «он хотел учиться, но жить впроголодь было невозможно. Надо было срочно приобретать профессию...». Для вас дзеяцца неверагодным, каб будучы герой-чыгуначнік мог кінуць працу і пайсці ў лёгкую школу — бо такім было жаданне каханай дзяўчыны. На самай справе, паведамляеце Вы, усё было куды праявіцей: Косцю паслалі ў аэраклуб (а не ў лёгкую школу) па накіраванні з вытворчасці, а потым і адклікалі.

Увогуле, паважаная Т. М., Вы часта апелюеце да анкетных

дадзеных, да афіцыйнай біяграфіі Заслонава, а ёй менш за ўсё карысталася дачка. Побываючы матывацыя тых ці іншых учынкаў, асабліва звязаных з навучаннем і выбарам прафесіі, як бачым, разыходзіцца з анкетнымі звесткамі. Вялікага страху ў такіх разыходжаннях няма. Хоць у анатацыі жанр кнігі і пазначаны як дакументальная аповесць, яна ўсё ж такой не з'яўляецца, бо ў значнай меры белетрызавана. Гэта хутчэй успаміны — не самой дачкі (яна была малая, калі яны разлучыліся), — жонкі, родных і блізкіх, гэта старонкі сямейнай легенды.

Большасць заўваг прыпадае на першую палову кнігі, дзе гаворыцца пра дзіцячыя дыюнацкія гады Канстанціна Заслонава. (Увогуле дзеянне твора ахоплівае двааенны перыяд яго жыцця). З Ваваі рэцэнзіі вынікае, што аўтар прадставіла Заслонава занадта імпульсіўным, нават легкадумным. «Ішоў вучыцца, а па дэрозе прайграў боты і ежу — і гэта ў 13 год!» — усклікаеце Вы. Што на гэта скажаць? Прайграў боты, пашытыя сваімі рукамі, у любым узорасце крыўдна. Гульня ў «цюшку» тады, відаць, была папулярнай сярод гарадскіх хлопчукоў, прытым гулялі на грошы. Косця меў неасцярожнасць далучыцца да незнамай кампаніі, вась яго і абабралі. Паверце, не пляміць гэты эпізод вобраз легендарнага Заслонава, а наадварот — дадае чалавечыя, непаўторныя рысы яго характару.

З усмешкай чытаеце пра тое, як Косця навучаў свайго сябра-ка плаваць на падушцы, як узімку высокваў распараны з лазні ды кідаўся ў палонку, крычучы ад пякучага холаду, як захапіўся пасля паравозам... Былі і драматычныя эпізоды ў яго жыцці: голад, выключэнне з камсамола, якое ён цяжка перажыў маральна (у тых часы, каб выключыць, вялікіх падстаў не патрабавалася), напад бандытаў. Досыць увагі ўдзяліла аўтар яго прафесійнаму станаўленню, добра паказаны творчы падыход да працы, самаадданасць...

Але мы не маем намеру рэцэнзаваць кнігу, таму вернемся

да Вашага пісьма, паважаная Т. М. Гнеўныя пачуцці выклікаў у Вас наступны эпізод, які таксама тычыцца дзіцячых гадоў. Гэта ж трэба, Косця, пасучы статак, аднойчы спалохаўся навальніцы! Далей ідзе адпаведны каментарый: маўляў, аўтар прадставіла свайго героя баязліўцам. Як быццам хлопчык, аглушаны громам, павінен быў прадбачыць сваё гераічнае будучае і паводзіць сябе не так, як у яго абставінах паводзіць сябе звычайныя дзеці! Яшчэ больш, чым грывотаў, як падалося, баяўся ён, ідучы дадому, свайго суровага, скупаватага бацькі: згубіў новенькі галёш. Ці, можа, у герояў і бацькі — таксама ідэальныя і ніколі не бяруцца за дзюгу?

Чамусьці ў кожным будзённым эпізодзе Вы прыкмячаеце «скажэнні» вобраза, шчодрарассыпаеце па старонках такія азначэнні, як «вялікая хлусня», «хлусня ад пачатку да канца» і г. д. (Ваша рэцэнзія мае назву «Пасквалі пра бацьку»). Так, мы згодны: калі б аўтарка кнігі звярнула да супрацоўнікаў музея К. С. Заслонава да партызанаў, якія яго ведалі, ці да вопытных краязнаўцаў г. Оршы, ёй удалося б пазбегнуць недакладнасцей і фактычных памылак. Але што за кніга атрымалася б у Іззі Заслонавай, калі б яна карысталася стылем Вашай рэцэнзіі! Цытуем: «Усе, хто ведаў Заслонава, сцвярджаюць, што быў ён:

- 1) разумны і таленавіты,
- 2) настойлівы ў дасягненні мэты,
- 3) старанным работнікам(...),
- 4) храбрым, мужным чалавекам, здольным павесці за сабой».

Вы, па ўсёй бачнасці, не дэпукаеце і думкі, што ў Героя Савецкага Саюза могуць быць чалавечыя слабасці, а побач з вартасцямі — і недахопы. Нястомнасць у працы, напрыклад, магла абярнуцца недастатковай увагай да сям'і, да жонкі, адсюль і яе справядлівыя папрокі. А вась Вашы папрокі, паважаная Т. М., у большасці ўсё ж несправядлівыя, прадурзаныя. І таленты дачка нібыта прынізіла, а ўсё таму, што мімаходзь ска-

калі. Позна спыхапіліся... Хай гарадскія начальнікі самі бяруць быкоў і круцяць ім хвасты... Навошта нам грошы, калі ў краме нават ботаў-гумовікаў не купіш?»

Кніга «Вясковыя дыспуты», апрача ўсяго, пра славянскую душу, вясковае дойлідства, урбанізацыю, культуру... Адрознівае пра ўсё. І ад гэтага, відаць, яна не выйграе. Аўтар у адным месцы капае глыбока, у іншым слізгае па паверхні, спышаецца. Яго можна зразумець, хочацца выгаварыцца, сказаць пра наба-ледае, адсюль і шматтэм'е... А варта было б тое-сёе з запісаў пакінуць у бланкоце, выкарыстаць іншы раз.

Васіль Якавенка так спышае за думкай, што мала звяртае ўвагі на недакладнасці, моўныя хібы, змяшчэнні ў часе. Свае папрокі падмацуе цытатамі: «Па самыя вушы залез у вытворчасць і жыў ёй...». «Ён цудоўна ўвасабляў у дрэве людзей, а таксама не людзей, гэта значыць нячысцікаў». «Кароў мелі 62 працэнты сямей, якія жылі ў сельскай мясцовасці, а свіней больш — 71 працэнт». «І халадок сцінаў сэрца пры думцы, што той, у Докшыцкім, і гэты, у Валожынскім раёнах, таксама знаходзяцца ў ліку асноўных праваднікоў палітыкі партыі ў духоўным развіцці сялян, жыхароў сучаснай вёскі». Відаць, тут каментарый не патрэбны. Штампы, канцылярызм, таўталогія. Есць у аўтара «Вясковых дыспутаў» калькі з рускай мовы. Але ў кожным радку Васіля Якавенкі сваё ўспрымання сённяшняй вёскі. Як і дзесяць гадоў назад, ён кіруе супраць плыні.

Васіль ШЫРКО.

зана пра адсутнасць у Косці музычнага слыху (дэрэчы, сам славыты Пэн прыкмеціў у юнаку выяўленчы дар!). І пра пашкоджанае вока нельга было, аказваецца, пісаць, бо як жа тады Заслонаў веў цягнік і ўпраўляў самалётам! І грубыя словы ён ужывае... Вось тут вы бадай што маеце рацыю: хоць у жыццёвых сітуацыях іх вымагала, у творы без іх лепей было б абысціся.

Чытачы, пэўна, заўважылі, што ў Вашай крытыцы ёсць палудоўнасць, забяспечаная пэўнай сістэмай поглядаў. Асноўны пафас зводзіцца да слоў «Чаму гэта навучыць моладзь?». Не хацелася б бібліятэкару напамінаць простыя ісціны, накітавалі той, што задача літаратуры зусім не ў тым, каб вучыць. Інакш дасюль існаваў бы толькі адзін жанр — «поучення». Сутнасць нашай з Вамі нязгоды зводзіцца да разумення і адлюстравання сродкамі мастацкага слова гераічнага характару. Не сакрэт, згодна з ідэалагічнай устаноўкай доўгі час у літаратуры сацыялістычнага рэалізму задавалі тон «пра-вільныя», «станоўчыя», а па сутнасці выхалашчаныя героі — незалежна ад таго, стаяць за імі вымысел ці рэальны прататып. Здаралася, з-пад адрэтушыраванага партрэта зусім не пра-глядваў чалавечы характар — і гэта лічылася нормай.

У другога Вашага славутага земляка-аршанца У. Караткевіча ёсць выказанне наконт «хрэстаматычных легенд» пра нашых герояў. І хоць ён меў на ўвазе герояў гістарычных, але ж Канстанцін Заслонаў, як і іншыя ўдзельнікі Вялікай Айчыннай вайны, для школьнікаў ужо таксама гісторыя. Як успрымуць яны яго вобраз — бясколерным, паэзаўным індывідуальных прыкмет ці жы-вельна, паўнакроўным? Пагодзім-ся з выдавецкай анатацыяй: вобраз легендарнага падполь-шчыка, камандзіра партызан-скай брыгады ў кнізе І. Засло-навай раскрываецца па-новаму. А што пры гэтым разбурваюцца пэўныя стэрэатыпы — рэч зразумелая...

АДДЕЛ КРЫТЫКІ
І БІБЛІАГРАФІІ «ЛІМА».

НЕ САКРЭТ, што твор-часць народнага пісьмен-ніка Беларусі Васіля Бы-кава пастаянна знаходзіцца ў полі зроку ўсесаюзнай крыты-кі. Цяжка назваць літаратур-на-крытычную працу ці мана-графічнае даследаванне, асаб-ліва прысвечаныя адлюстра-ванню літаратурнай тэмы муж-насці і гераізму народа ў Вя-лікай Айчыннай вайне, у якіх бы не згадаліся яго аповесці.

Гэта заканамерна: менавіта В. Быкаў адным з першых у краіне па-новаму пачаў асэн-соўваць барацьбу з фашызмам,

Шпрыхі да творчага партр-эта В. Быкава «Па загаду сум-лення» можна назваць міні-манаграфіяй. А. Шагалаў адр-азу арыентуе чытача на ўспры-манне творчасці В. Быкава як мастацкай з'явы першай велі-чыні: «Сярод тых літаратараў, якія адчуваюць у сваёй творча-сці пастаянную патрэбу звароту да трагічных дзён вайны, без-умоўна, адно з першых месц, калі не першае, належыць Ва-сілю Быкаву. Памяць вайны, якая стала яго маральнай па-мяццю, зноў і зноў гоніць па франтавых дарогах, зноў вяр-

стаўляе сэрца чытача не толь-кі здрыгануцца ад жалю і бо-лю, але і напоўніцца пачуц-цём здзіўлення перад рашучас-цю і бяспрашам гэтага ча-лавека; і Сцепака Таўкач, ва-семнаццацігадовы партызан у «Круглянскім мосце», які паў-стае на абарону чалавечага сумлення; і камбат Валашын у «Яго батальёне» з яго высокай студэнцкай прамадзянскай муж-насці; і партызанская сувязная Зося Нарэйка ў апавесці «Па-йсці і не вярнуцца» з яе муж-ным супрацьстаяннем пярэ-ратню; нарэшце, Сцепаніда і

Пятрок Багацькі ў «Знаку бяды», про-стыя людзі, якія ўзнікаюць да ўз-роўню герояў, — гэ-тыя і многія ін-шыя быкаўскія во-бразы, што прый-шлі да нас з ваен-нага мінулага, га-вораць аб здоль-насці пісьменніка адчуваць гэтае мі-нулае, тонка ася-заць яго сваім унутраным зро-кам».

Значная частка прысвечана аналізу аповесці «Знак бяды». Тут, як заўсёды, крытык пераканаўчы ў разва-гах, абагульненнях. Вялікую ўвагу ён удзяляе асэнсаванню галоўных герояў твора, падкрэ-слваючы моцны псіхалагізм пісьменніка, яго здольнасць за-крапаць самую чуйную струну чалавечай душы. Важна і тое, што А. Шагалаў змест аповес-ці ўвязвае з днём сённяшнім, з праблемамі і трыбогамі, якія хваляюць і непакояць нас ця-пер, калі адбываецца абнаў-ленне грамадства, яго далей-шае рэвалюцыйнае пераўтвар-энне.

Нельга не прыслухацца да такой думкі крытыка: «Аўтар аповесці «Знак бяды» ўзяў на сябе нялёгкае абавязак і су-тыкнуўся з вялізнай адказ-насцю, звязанай з раскрыццём вытокаў народнай мужнасці ў суровых выпрабаваннях перша-га года вайны. Народная тра-гедыя, узвоўленая ім без якіх-небудзь ілюзій, без нават сама-га малага скажэння ісціны і замоўчвання ў трагічных лё-сах яго герояў, радавых пра-цаўнікоў, як бачна, у самім пісьменніку перажыла многіх знакамітых, уся страшная паў-сядзённасць вайны і чалавечы праклён ёй, праклён і непака-рэннае злу і насіллю сведчаць аб тым, што В. Быкаў — мас-так вельмі сучасны, за індыві-дуальнай драмай сваіх герояў ён бачыць драму сённяшняга свету ў адзін з самых адказ-ных перыядаў яго гісторыі».

Даведнік «Савецкія пісьмен-нікі» падрыхтавала выдавец-тва «Русскій язык» (складаль-нік К. Озерава). Творчыя парт-рэты (у спісе Максім Горкі, Міхаіл Шолохаў, Міхаіл Стэ-льмах, Канстанцін Сіманаў, Данііл Гранін, Юрый Бонда-раў, Чынгіз Айтматаў і многія іншыя) адрасаваны замежным студэнтам, якія вывучаюць ру-скую мову, таму тэксты друку-юцца па-руску, а каментарыі падаюцца на іных мовах. Вы-

ішаў, у прыватнасці, варыянт з каментарыямі па-чэшску. У кнізе змешчаны здымак В. Быкава, коротка расказваецца пра яго жыццё і кнігі.

Многіх несумненна заціка-віла кніга публіцыста Н. Стральцова «Мера ўсіх перамен» — яе падарыла чытачам Вы-давештва палітычнай літарату-ры ў Маскве. Падзаглавак зборніка, які кажуць, сам га-ворыць за сябе — «Дыялогі аб новым мысленні», Н. Страль-цова варыянт з А. Адамові-чам, С. Баруздыным, В. Бяло-вым, В. Кароічам, І. Залатус-кім, Б. Мажаевым і іншымі вядомымі пісьменнікамі.

Па-рознаму ставяцца яны да змен, якія адбываюцца ў жыц-ці грамадства, даючы ім сваё вытлумачэнне і разуменне. Тым больш карысна пазнаёміцца з развагамі пад адной воклад-кай. Важна і тое, што Н. Стральцова свядома адмаўля-ецца ад звычайных пытанняў — адказаў. Гэта сапраўды ды-ялогі, вострыя, палемічныя і важныя кожнаму, хто не абы-якова да праблем літаратуры і жыцця.

Красамоўная назва дыялога з В. Быкавым — «Жыць да-стойна». Якраз тое, на што знаходзіць адказ у кнігах пісьменніка. Дарчы, Н. Стральцова ў своеасаблівым уступе да дыялогу (гэтакаса пабудаваны і іншыя гутаркі) зазна-чае: «Нягледзячы на напружа-насць сюжэта, драматычнасць сітуацыі, у якой героі Быкава павінны зрабіць свой маральны выбар, пісьменнік паўтарае ўвогуле прайсныя ісціны, яны павінны быць вядомы кожнаму з маленства: жыць трэба па-людску». «Адкуль такі шырокі яго аўтарытэт?» — пытаецца даследчыца.

Адказ на гэтае пытанне ў дыялогу, які дазваляе яшчэ больш палюбіць В. Быкава — як пісьменніка, чалавека і гра-мадзяніна за яго бескампра-міснасць і праўду, за яго пера-кананасць, што не можа быць праўды вялікай ці малой, бо ёсць адна праўда на ўсіх. Праў-ду гэтую ў яе быкаўскім разу-менні і дазваляюць адчуць зга-даныя кнігі.

Р. С. Калі гэтыя нататкі бы-лі напісаны, літаральна ў той жа дзень у кнігарню Мінска з'явіўся яшчэ адзін зборнік лі-таратурна-крытычных артыку-лаў, у якім разглядаецца і творчасць В. Быкава. Ва ўжо згаданай серыі «Дыялог з ча-сам» выдавецтва «Современ-ник» выпусціла кнігу І. Раз-гошчанкава «Памяць і надзеі». Аўтар цікавы ўжо тым, што жыць на перыферыі, працуе ў часопісе «Север», які выдаецца ў Петравадзку. Тым самым — своеасаблівы позірк з боку.

І. Разгошчанкаў аналізуе «Знак бяды» і «Кар'ер», паказ-ваючы, наколькі глыбей спасці-гае пісьменнік сутнасць жыцця з кожным новым сваім твора-м.

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

Праўда — адна на ўсіх

Творчасць В. Быкава ў лютэрну ўсесаюзнай крытыкі

засяроджваючы ўвагу на тых, часам негатыўных баках яе, якія раней замоўчваліся ці прынамсі падаваліся ў больш завуаліраваным, прыгладжаным выглядзе. Ён жа, В. Быкаў, па-свойму, больш маштабна і ўсебакова глянуў увагу на чалавека ў найскладанейшых жыццёвых абставінах — тых, што спадарожнічалі людзям на фронце, у партызанскім ат-радзе ці падполлі.

На гэтых аспектах творчасці пісьменніка і засяроджваецца ўвага ў новых літаратурна-крытычных кнігах. Урокі праў-ды ў літаратуры і перабудо-вы ў грамадстве — так у не-калькіх словах можна вызна-чыць змест зборніка В. Саван-сва «Па законах часу», выпуш-чаны выдавецтвам «Современ-ник» у новай серыі «Дыялог з часам». Даследчык разглядае найбольш значныя творы са-вецкай шматнацыянальнай лі-таратуры апошняга часу.

Звяртаючыся да аповесці В. Быкава «Знак бяды», В. Саван-сва ў прыватнасці, зазначае: «У «Знаку бяды» В. Быкаў працягвае і развівае лепшыя традыцыі нашай літаратуры — з яе імкненнем расказаць непрыгладжаную праўду аб вайне, як мага ярчэй і больш пераканаўча паказаць самі вы-токі народнага подзвігу. Гэ-тыя ж традыцыі — у той ці іншай форме — знаходзяць сваё ўвасабленне ў многіх іншых творах ваеннай прозы апошняга часу».

«Старонкі сучаснай прозы аб Вялікай Айчыннай вайне» — падзаглавак кнігі літаратур-на-крытычных партрэтаў, на-пісаных А. Шагалавым, «Сілай абавязку і сумлення», якая па-бачыла свет у Выдавештве ДТСААФ СССР. Спецыяльныя раздзелы прысвечаны творчым біяграфіям такіх майстроў, як Грыгорый Бакланав, Сяргей Круцілін, Пётр Праскураў, Ге-надзь Семаніхін і іншыя.

тае ў апаленае агнём юнацтва, на перадаючы, да салдацкіх магілаў, да папалішчаў на месцы спаленых фашыстамі па-сёлкаў і вёсак, да крыві, па-кутаў, смерці. Менавіта па-мяць не дазваляе апускацца ніжэй той маральнай адзнакі, якой пазначаны горкія і гера-ічныя гады, працягвае свята і неадступна жыць у сэрцы пісь-менніка сваім трагічным сэн-сам і гераічным даверам».

Крытык імкнецца спасці-гнуць сам феномен быкаўскай прозы і яму сапраўды ўдаецца адчуць галоўнае, вызначаль-нае, характэрнае. Дасягаецца гэта дзякуючы скандэсавана-сці даследчыцкай думкі і ад-начасова яе смелаю палёту, калі з аднолькавай увагай працываецца і самае галоўнае і тое, што, здавалася б, зна-ходзіцца крыху ўбакі ад асноўных пошукаў, а на самой справе дазваляе аўтару лепш убачыць, адчуць і паказаць і галоўнае, вызначальнае.

Дазволю сабе гэтую даволі доўгую цытату, бо ёй А. Ша-галаў на сутнасці гаворыць вельмі і вельмі шмат пра твор-часць В. Быкава: «І Лазык з «Трэцяй ракеты», які ў асцер-вянеласці, што проста немаг-чыма перадаць, ажыццяўляе ад імя загінуўшых батарэйцаў суд над бязліўцам і падон-кам Задарожным; і партызан Сотнікаў у аднайменнай апов-есці, які трапіў да гітлераў-цаў і маральна перамог здрад-ніка Рыбака; і Іван Цярэшка ў «Альпійскай балладзе», які ў час пабегу з фашыскага кан-цлагера, выратаўваючыся ад пагібелі, так нечакана сустра-кае сваё першае каханне і гі-не дзеля яго; і вясковы настаў-нік Мароз у «Абеліску», цаной уласнага жыцця падвердзіўшы свае высокія маральныя прын-цыпы; і цяжка паранены лей-тэнант Ігар Іваноўскі ў апов-есці «Дажыць да святання», апаітаная ўпартасць якога за-

3 ПОШТЫ «ЛІМА»

Такая «дробязь»

На фасадзе кожнага будынка (пры парадных дзвярах) нас сустракае шыльда-вывеска, якая сведчыць, што за ўстано-ва, кантора ці ведамства тут зна-ходзіцца. Звяртае на сябе ўва-гу адна «дробязь» — разнабой у размяшчэнні шыльдаў на бе-ларускай і рускай мовах. Кож-ны ведае, што перш чытаецца арыгінал, тады — пераклад. На-туральна, што шыльда на бела-рускай мове павінна быць зле-ва, на рускай — справа. Але на кожным кроку шыльды на фа-садах памянныя месцамі: Саю-юз кампартыяў БССР, Беларус-кі рэспубліканскі банк, Дзяр-жаўны аграпрамысловы камі-тэт, Міністэрства лясной прамы-словасці Беларускай ССР... Прыклады можна прыводзіць бясконца, я выбраў толькі раён, дзе кожны дзень праходжу.

Гэта датычыць і ўсіх рэ-кламных надпісаў. Кнігарня «Светач» умудрылася напісаць слова «кнігі» ледзь не на ўсіх еўрапейскіх мовах, затым па-руску і апошняе — па-беларус-ку, хоць па логіцы павінна быць наадварот. Хіба што гэта напісана для тых, хто чытае справа налева? Тое ж самае надпісы на ларках пры цен-тральнай кнігарні: КНИГИ — КНИ-ГИ. Калі мы, карэнныя жыхары, яшчэ разумеем, што да чаго, то ці не заблытае такая «логі-ка» нашых гасцей?

Уладзіслаў РУБАНАУ.

Не толькі ў Кіжах

Ужо некалькі гадоў я ўзі-маю пытанне аб выратаванні самай старой у Еўропе мячэці (яна пабудавана ў 1557 годзе), што ў вёсцы Дойбучкі Смагон-скага раёна, і мячэці ў Лоўчы-цах (пляч кіламетраў ад Нава-грудка), створанай беларускімі дойлідамі ў 1820 годзе без ні-воднага цвіна. З усіх інстанцый, аднак, чую толькі абцяцанні, а гомініі архітэктуры тым часам гніюць...

Колькі ж яшчэ застануцца без увагі факты, што найстарэйшая ў Еўропе мячэць знаходзіцца ў нас, на Беларусі, што збудаван-не без цвіноў ёсць не толькі ў Кіжах!

Ю. КРЫНІЦКІ.

Г. Гродна.

ЯШЧЭ АДНА РЭАБІЛІТАЦЫЯ

Як нам паведамілі з Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, інстытут атрымаў у адказ на свой запыт пісьмо з Пракуратуры Літоўскай ССР за подпісам пракурора, саветніка юстыцыі П. Новікава.

«Паведамляем, — гаворыцца ў пісьме, — што ў Пракуратуры Літоўскай ССР перагледжана крымінальная справа ў адносі-нах Луцкевіча Антона Іванаві-ча, арыштаванага 30 верасня 1939 года і 14 чэрвеня 1941 го-да па пастанове Асобай нарады пры НКУС СССР адпраўленага ў выпраўленча-працоўны лагер на 6 гадоў».

Луцкевіч Антон Іванавіч, 1884 года нараджэння, па за-ключэнні Пракуратуры Літоў-скай ССР 31 сакавіка 1989 го-да рэабілітаваны на падставе Указа Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР ад 16 студзеня 1989 года «Аб дадатковых ме-рах па аднаўленні справядлі-васці ў адносінах ахвяр рэпрэ-сіў, якія мелі месца ў перыяд 30—40-х і пачатку 50-х гадоў».

Уладзімір АРЛОЎ

Студня

Нагінаюся над студняю, каб убачыць самага сябе. Адтуль, з глыбіні, глядзяць на мяне то светлагаловы хлопчык, то сівабароды стары, а часам няма там ніякага адлюстравання, нібы і не нахіліўся ніхто над студняй.

Няўжо гэта я — хлопчык?
Няўжо гэта я — стары?
Няўжо гэта я — адсутнасць адлюстравання?

А калі гэта я, дык хто з нас сапраўдны: я, што бачу іх у люстры глыбокай вады, або яны, што бачаць мяне ў люстры высокага неба?

Усходы

Кідаю ў раллю зерне — чакаю ўсходаў.

Свеціць на раллю сонца, падае дождж—маўчыць насцярожана чорная ралля, нават пустазелле не ўзыходзіць на ёй.

Канчаецца лета, трывае сухмень, закамянела і парэпалася зямля.
Загінуў пасеў твой — з радасцю кажучь зласліўцы.
Загінуў пасеў твой — кажучь сябры са скрухаю.

Прыду ў роспачы астатні раз на мяжу — не пазнаю поля: узышлі на ім уначы косы жалезныя, прабіўшы дол вострымі, падняліся і звінчалі пад ветрам.

Мінаецца час сеяць, надыходзіць час жніва.

Поплаў

Сярод высокай травы і красак вядзе мяне маці за руку па поплаве.
Гэта смолкі — паказвае яна.
А гэта — зязюльчыны слёзкі.
А вось гэта — ястрац.
А ў той кветкі няма назвы, бо яна — кветка твайго лёсу і ты сам назавеш яе, калі вырасцеш.
Гуляе па поплаве вецер; боязна мне: а раптам, пакуль вырасту, скосяць кветку і не паспею даць ёй найменне!

Маўчыць маці.
Мацнее вецер.
Стаю самотны на сенажаці.

Матылькі

Калі дрэва разлучаюць з жыццём і яно падае долу, карані яшчэ гоняць па перарэзаных жылах цалюшчы сок памяці, яшчэ спадзяюцца на дзіва, яшчэ бязгучна крычаць штосьці нежывым галінам і лістоце.

Калі дрэва падае долу, шырокае пнішча ўсцешана абсядаюць блакітныя матылькі; яны п'юць густы сок

КАЛІ стала вядома, што разам з камісіяй, якая праводзіла фронтальную праверку, прыехаў Акадэмік і выказаў самому Галоўнаму кіраўніку народнай адукацыі, свайму старому школьнаму сябру, пажаданне паглядзець, «якой лухтой забіваюць галовы вучням на ўроках астраноміі», калі стала вядома, што ў першы ж дзень і гадзіну праверкі Высокі госьць непазбежна трапіць на самы арыгінальны ўрок самага арыгінальнага настаўніка Мікалая Мікалаевіча, што ўслед за Акадэмікам у клас пацягнуцца амаль усе члены камісіі, дырэктар школы падумаў: «Праўду кажучь, закон подласці спрацоўвае бездакорна». Завуч, бліснуўшы сваімі вялікімі блакітнымі вачыма, таксама падумала: «Я ж папярэджвала М. М., што трыццаць другая тэма — для дадатковага чытання. Тры разы паўтарыла: «для дадаткова-ага!» Але з ім бескарысна спрацацца». Сам жа Мікалай Мікалаевіч амаль узрадаваўся: «Вось твая зорная гадзіна!»

— Не вельмі захапляйся! — ледзьве паспеў прашаптаць Дырэктар, прапускаючы членаў камісіі ў прасторны кабінет фізікі.

Мікалай Мікалаевіч, якому адрасавалася папярэджанне, усіх слоў Дырэктара не пачуў, ды ў гэтым у рэшце рэшт не было патрэбы — настаўнік валодаў дарам угадваць думкі людзей на адлегласці. Праўда, у адрозненне ад славытых тэлепатаў, ён адгадаў іх не цалкам, а нібы ўкароцана — самую існасць.

Унутраны голас нашэптаў яму зусім адваротнае ад дырэктарскага папярэджання: «Пастарайся! Ты пастарайся!» У гэтым была сутнасць, амаль адзіны жыццёвы шанец.

Урок пачаўся, і адразу ж твар загадкава раіана пабарвянеў. У завуча вочы зрабіліся яшчэ большыя: «Першы ляпус! Ён жа не правёў замацавання матэрыялу мінулага ўрока! Я папярэджвала, неаднойчы папярэджвала!»

Але Мікалай Мікалаевіч не зваяжыў на гэтыя нюансы. Ён з захапленнем расказаў пра нараджэнне зорак з газавых пылавых туманнасцяў, пра іх эвалюцыю да белых карлікаў і таямнічых чорных дзірач. «Толькі б паспеець», — думаў ён і бачыў перад сабой шаснаццаць пар даверлівых вачэй сваіх вучняў, вачэй, яшчэ не азмочаных усвяданнем. А над усім — сіваю бетховенскую галаву Вялікага вучонага.

Ну, а астатняя аўдыторыя ўспрымала яго як быццам бы нармальна.

У вачах вучняў было захапленне, бо яны даўно пераканаліся, што лепш за Мікалая Мікалаевіча астраномію не ведае ніхто на свеце.

Акадэмік у блакнот нічога не пісаў і нават, як здалося Мікалаю Мікалаевічу, адабральна ўсміхаўся.

Так яно і было.

У далёкім даваенным годзе будучы Акадэмік пакінуў родны край, а вярнуўся назад, ды і то не назаўсёды, больш як праз сорак гадоў. Цяпер, слухаючы напэўна забытыя словы «малюсенькія», «вельмі слабыя» ў спалучэнні з дзівосным па сваёй прастаце словам «зоркі», Акадэмік раптам убачыў сябе басаногім трынаццацігадовым хлопчуком. Убачыў і Яе — сваё першае і апошняе каханне. «Няўжо апошняе?»

Геніяльная памяць за нейкія долі секунды высвеціла ўсю невялікую частку асабістага жыцця з агромністага грамадскага жыцця, якім жыў Акадэмік, і не знайшла ў ім іншага такога пачуцця, якім было некалі пачуццё першае.

А Мікалай Мікалаевіч падыходзіў да самай цікавай часткі сваіх высноў. Найперш пра унікальнасць зямной цывілізацыі і беспадстаўнасць найнакладнічых

канцэпцый пра мноства населеных светуў.

І раптам змоўк. Бо зусім выразна прачытаў жахлівую думку, што мільганула ў галаве Акадэміка: «Чалавек, несумненна, самы цікавы дурань, якога толькі можна ўявіць. І самы эксцэнтрычны... Унікальнасць? А ўсе гэтыя модныя, «цалкам магэрыялістычныя» гіпотэзы разляццяцца ўшчэнт, калі на глыбіні адзінаццаць тысяч семсот дваццаць тры метры пад паверхняй Марса будзе знойдзены звычайны начны гаршчок».

Мікалай Мікалаевіч утрапёна маўчаў.

Чорная дзірка

Алесь АЛЯШКЕВІЧ

Алесь Аляшкевіч — выкладчык музыкі. Жыве ў Коласаве Стаўбцоўскага раёна. Завочна вучыцца на журфаку БДУ імя Леніна. Піша прозу. Адноўчы частку з напісанага прынёс на кансультацыю ў Саюз пісьменнікаў... Апавяданне «Чорная дзірка» спадабалася мне

сваёй гратэснавасцю — кантрастным спалучэннем рэальнага і фантастычнага. Напісана яно было па-руску. Я пераклаў яго на беларускую мову і прапаную ўвазе чытача, знаёмячы тым самым з цікавым, на маю думку, маладым праявінам Алесем Аляшкевічам. Уладзімір ПАУЛАЎ.

Акадэміка ж не пакідала думка, што апанавала яго: «Чалавек, несумненна, самы цікавы дурань, якога стварыла прырода. І самы эксцэнтрычны... Каму з нас прыйшла некалі гэтая шалёная ідэя, якая ледзьве не стала фатальнай?»

Як тапелец за саломінку, Мікалай Мікалаевіч ухопіўся за позірк вучонага, які на момант зрабіўся як адсутным. Ухапіўся і расказаў далей, але ўжо без ранейшай упэўненасці, пра вялікія поспехі ў раскрыцці тайнаў светабудовы.

У гэты час Акадэмік успамінаў.

Унікальнасць зямнога жыцця яму і яго зялёнавокай Зорцы адкрылася ў той памятны майскі вечар. Яны вярталіся з рэпетыцыі школьнага драмгуртка, якая зацягнулася. Кароццячы шлях, ён і Ева пайшлі сцежкаю па беразе Нёмана.

Яны выйшлі на круты бераг і зачаравана замерлі. Бяздонны зіхоткі свет абступіў іх. Панавала маўклівасць. І толькі ўнізе пад берагам ціха шархацела па пяску вада. Ён амаль па-змоўніцку сказаў: — Ева, хочаш, я скажу, пра што ты думаеш?

— Пра што?

— Пра тое, што недзе на іншай планеце ў гэты ж час гуляюць падобныя на нас і думаюць пра нас, як мы пра іх.

— Ага, — прамовіла яна і як бы спалохалася. Яе вялікія зялёныя вочы яшчэ больш акругліліся. — Як ты пра гэта даведаўся? — Яна страсянула сваімі пышнымі валасамі. — Але гэтага не можа быць. Мы — адны! Такія, як мы — адны! І зараз мы з табой нешта зробім, чаго нідзе і ніхто не зможа паўтарыць. Мы будзем купацца. Ага, спалохаўся!

Вада, чорная, як смала, стаяла ціхая, халодная. І нечым страшная... Але тут пачуўся моцны ўсплеск і голас Евы: — Я ўжо плыву!

Узвіўся юначы гонар, нейкае падсвядомае ўладнае пачуццё ахапіла яго. Ён хутка распрануўся і кінуўся ў ваду.

Яны з Евай праплылі моўчкі да сярэдзіны ракі і вярнуліся — было сапраўды страшна. Ева першай вылезла з вады і пачала ўзбірацца па стромкім беразе наверх. Ухапілася за тонкае дрэўца. А

Акадэміка, а Мікалай Мікалаевіч зразумеў, што Акадэмік усміхнуўся яму, і смела кінуўся ў нетры складанейшых доказаў існавання таемных касмічных аб'ектаў, так званых «чорных дзірач». Помнячы пра новае педагагічнае патрабаванне міжпрадметных сувязей, ён з усмешкай перамоўжы абвясціў:

— Яны нагадваюць гэтаўскі выраз: «Замры, імгненне, ты — цудоўнае!»

«Яно замерла, тое цудоўнае імгненне», — падумаў Акадэмік.

«Я буду верная табе да самай смерці», — яна з нявіннай любасцю і ласкай прыхінулася да яго.

Ні ён, ні яна не адчувалі ні прыліву здаровай пажадлівасці, ні трапятання, ні страху пераступіць рысу забароненага або адпудзіць адно аднаго сваёй галізной.

Чаму ж на ўсё жыццё ён запомніў гэты цяглівы дотык дзявочых грудак, стук яе сэрца і лёгкае дыханне, і цяплыню, і дзіўнае свячэнне, што ішло ад яе затуманенага твару?

Ева моўчкі плакала.

Але хіба гэтак жа не плакаў і ён тыдзень таму назад, калі бацька, чалавек круты і шалапутны, вырашыў раптам прадаць хату і ўсё набытае за дваццаць паслярэвалюцыйных гадоў і падацца да брата на Кубань.

Што ён мог сказаць на суцяшэнне Еве, што?!

У цішыні пачулася ржанне каня, што блізка прыблудзіўся да іх, яны ўздрыгнулі, нібы прабудзіўшыся, хутка апрануліся і пайшлі дахаты, пабраўшыся за рукі. Ева ўжо не плакала, Яна схілілася галавой да яго пляча, прашаптала: «Я буду вернай табе да самай смерці».

«Я вярнуся да цябе, Ева!»

Акадэмік ціха ўздыхнуў і сказаў сабе ў думках: «Пасмяёмся ж праз слёзы, мой «Кеплер», з вялікага глупства людзей!»

Мікалай Мікалаевіч не ведаў студэнцкай мянушкі Акадэміка, але добра ведаў, чые гэта словы: «Пасмяёмся ж, мой Кеплер, з вялікага глупства людзей!» Яму падалося, што не ўнутраны голас, а

сам аўтар слоў, вялікі Галілеа Галілей, дапамог пачуць іх на адлегласці.

Спіна настаўніка пахаладзела. Ён зразумеў, што спасылка на Кеплера нездарма. Іган Кеплер — адзін з любімых герояў Маркса. Кеплер — гэта дакладны разлік! Разлік, але чаму менавіта цяпер? А ў мяне?

Мікалай Мікалаевіч азірнуўся на дошку і ўмлеў. У вядомым ураўненні Хаўкінга, якое паказвала час выпарэння чорнай дзіркі зорнай масы, —

$10^{66} (M/M_{\odot})^3$ гадоў (дзе M — маса чорнай дзіркі, M_{\odot} — маса сонца), —

у яго замест дзесяці ў шэсцьдзiesiąт шостага ступені было напісана дзесьці ў шэсцьсот шэсцьдзiesiąт шостага ступені — 10^{666} !

Во гэта быў ляпус! Праўда, яго не заўважылі ні старшыня правяральнай камісіі, ні заграяна, ні дырэктар, але несумненна заўважыў Акадэмік! Вось калі б пасмяяліся і Галілей і Кеплер! Што ж рабіць?

Мікалай Мікалаевіч бокам-бокам пачаў падступаць да дошкі, трымаючы за спіну анучку. Цярнуў наўздагад. Павярнуўся. Здрадлівая лічба 666 заставалася на месцы. Зноў павярнуўся да дошкі, каб ужо сцерці дакладна. Азірнуўся і ледзь не завываў ад роспачы.

«Чаму гэта ён трэ краі дошкі?» — непрыязна падумаў заграяна.

«Не ведае, куды падзець рукі», — зларадна ўсміхнулася завуч.

«Ён забыўся, што вядзе ўрок», — вырашыў дырэктар. — Што цяпер будзе? — і з апаскаю зірнуў у бок Акадэміка.

Акадэмік, які ведаў не толькі формулу, але і ўсё фантастычна складанае рашэнне, надзіва, памылкі не заўважыў. «Чаго ён спыніўся? Няхай працягвае!»

І Мікалай Мікалаевіч, адгадаўшы і гэтую думку, расказаў далей пра жудасныя сілы гравітацыі, што прыводзяць да скрыўлення прасторы і поўнага спынення часу.

«Час спыніўся не тады, калі Ева паклялася яму на вернасць да смерці, а тады калі сп о ў н і л а сваю клятву».

Улетку 1941 года амаль на тым самым іх месцы яе падпільнаваў вуграваты цыбаты немец, што хадзіў на раку па ваду. Дзяўчына адчайна супраціўлялася, таму ён стрэліў са свайго шмайсера ёй у грудзі, а пасля ўжо згвалціў.

Але парушэннем клятвы гэта не лічылася, бо яна ўжо была мёртва.

А ён вярнуўся. 2 ліпеня 1944 года разам з казакамі Ісы Пліева ён уварваўся ў роднае сяло, схадзіў на яе магілу.

Час спыніўся. Ён стаяў і чорнай прапыленай кубанкай, паднесенай да рота, стрымліваў рыданне. І тады яго конь,

і, захмялеўшы ад яго, сняць, што яны—дрэвы, якіх хочучь разлучыць з жыццём.

Яны спалохана прачынаюцца, ды побач падае яшчэ адно дрэва, і яны абсядаюць свежае пнішча — каб зноў напіцца салодкага соку, каб прысніць чужыя сны і прахапіцца ад страху.

Матылькі яшчэ баяцца.

Але яны ведаюць: у гэтым лесе заўсёды будзе спа- жыва.

Ефрасіння

Калі апусцее храм і абязлюднее цвінтар, калі аці- хне прадмесце і шызы голуб апусціцца на вузкае ва- кенца, лёгкі павеў кранае таае аблічча і ты ажыва- еш — уся, апрача вачэй, бо вочы таае ніколі не па- міралі.

У святле нямесячнай ночы ідзеш ты ў сваю галу- бніцу, і нашы дзённыя пацеры шапацяць у цябе пад нагамі апалым лісцём і ўспываюць халоднымі балот- нымі агнямі.

Штоночы прыходжу, каб сустрэцца з табою, але ты яшчэ не чуеш маіх слоў, і, калі на святанні я асмельваюся заступіць табе дарогу, ты праходзіш скрозь мяне і зліваешся з халодным тынкам.

нібы зразумеўшы, што гаспадару трэба ісці ад гэтага страшнага месца, прызыў- на заіржаў. Пачуўся хрыплы голас эс- кадроннага: «Пара, браток. Трэба дабі- ваць фрыцаў».

Сярод сучэльнага грукату вайны за- помнілася нягучнае ржанне каня і яшчэ больш ціхія словы старога артылерыста- беларуса дзядзькі Юзіка, пра якога бы- ло вядома, што ён верыць у бога.

Дзядзька Юзік усіх называў на «вы». Даведаўшыся пра няшчасце свайго ма- ладога таварыша, цяжка вымаўляючы словы, ён сказаў: «Трэба было б паста- віць памінальную свечку па Вашай ня- весце». І выканаў свой намер у той жа вечар.

А было так. Немцы ўдарылі ў фланг. Першым жа снарадам галаўны «тыгр» знішчыў раз- лік гарматы, камандзіра і старшага афі- цэра батарэй. Жывы цудам застаўся дзядзька Юзік.

Спакойна і нетаропка, як заўсёды, злёгка пакашліваючы, ён сам зарадзіў васьмідзсяціпятку, паспеў добра прыцэ- ліцца і ўдарыў пад вежу асады і яго. І ўсё ж старому салдату нечага не хапа- ла. Ён перазарадзіў гармату і зноў стрэ- ліў у галаўны танк. Калі над ім свечкай ускінулася полымя, дзядзька Юзік неяк адрэзаў абмяк і асунуўся на зямлю. Са- чытар, які падбег да яго, ледзьве разэ- раў апошнія словы старога: «Ну, слава богу. Цяпер яна можа спаць спакойна».

Толькі кавалерысты слоў тых не чулі і смерці яго не бачылі. А бачылі блізка перад сабой брудна-шэрыя мундзіры. Чулі хрыплы голас эскадроннага, якому зусім хапіла кароткай хвіліны, што паде- рыў дзядзька Юзік, каб пасадыць эскад- рон на коней. Астатняе было ўжо іхняе. Фрыцы, што паспрабавалі контраата- ваць, убачылі шалёных коней, што лаві- най імчалі на іх, і ўнесеныя ўгару шаб- лі, якія пагрозліва блішчалі ў заходным сонцы.

— Як востры клінок, — заканчваў сваю думку Мікалай Мікалаевіч, — гэты пра- мень разрэзвае прастору, і толькі па- даючы на чорную дзірку, цалкам тра- ціць сваю страшэнную энергію і ператва- раецца ў нішто.

«Калі ты зусім страціш розум і начы- ста забудзеш усё, чаму цябе некалі са- мога вучылі, ідзі выкладаць», — любіў гаварыць дзядуля Шоу і казаў праўду, — раптам зусім безадносна да ўрока паду- маў Акадэмік. Настаўнік яму нават імпа- наваў, і Акадэмік не пабаяўся прызнацца сабе, што трохі зайздросціць пэзам і вось такім апантаным настаўнікам, якія захавалі дзіцячае ўспрыманне свету і вечнасці, складзенай з адчувальных ад- рэзкаў.

Была тут і нейкая тайна. Сам Акадэмік усё сваё пасляваеннае жыццё займаўся невялікай з сённяш- няга пункту гледжання праблемай сонеч- нага магнетызму. Але вучні наўрад ці слухалі б яго з такой абвостранай ува- гай, як свайго настаўніка.

Праўда, дырэктар з завучам пра вуч- няў, што сядзелі ў класе, думалі трохі інакш: «Якія цудоўныя дзеці! У прысут- насці камісіі, нават на такім, з дазволу сказаць, уроку паводзяць сябе як уваж- лівыя і зацікаўленыя... Вось бачыце, ён зноў змоўк. А да канца ўрока яшчэ цэ- лых дзсяць хвілін!»

Маўчаў Мікалай Мікалаевіч. Маўчаў клас.

Акадэмік у сваю чаргу маўкліва думаў пра тое, як было б добра зусім аднаму схадзіць на Нёман у той ранні час, калі пачынае ледзь-ледзь радзец над вадою туман. «Як гэта ва Уладзіміра Ільіча?

Кожны дзень я маюся тваім вачам. Кожную ноч спадысяю, што ты пачуеш мой голас. Кожнае світанне чакаю, што ты пройдзеш скрозь мяне і — застанешся ўва мне.

Храм

Шэлчуцца людзі па наваколлі: служыць нехта ў царкве заняўдбанай над возерам — свецяцца там во- кны начамі і чуваць хваласпевы.

У рабінавую ноч запаветную збярацца да споведзі душа мая і выйду я на ўтравелую сцежку—да храма. Праўду казала пагудка: служыць святар адправу, роўна гараць свечкі, і зоркі мігцяць скрозь разбура- ныя скляпенні, нібыта і няма залевы знадворку.

Азірнецца святар на крокі мае — босую жанчыну ўбачу з тварам юным і валасамі сівымі.

Крывавіцы уніяцкі розкрыж. Чыстую мелодыю пачынае на клірасе дзіця.

Гарышча

Не лазь на гарышча, наказвае бабуля, дзіўнае чы- ніцца там: няма нікога, ды гавораць нейкія людзі, і

дзіця плача, а ўчора—жагнаецца яна—круціўся сам сабою калаўротак.

Дзень навывілет сяджу я ціхутка на печы — слухаю гарышча: смяюцца там дзеці, гігоча прыцішана конь, стоена дыхае хтосьці, слухаючы хату або птушак на вільчыку.

Мы жывём у хаце, над намі жыве гарышча, над гарышчам — неба.

Касцы

Не косіць ніхто пад дуброваю: закладзе гэта месца, як паклалі даўней маскалі на ім людзей нашых.

Насмеліўся некалі Тэклін чалавек — прыбег назад белы, як палатно, і маўчаў тры дні.

Пасмяўся з забабонаў Домнін зяць — вярнуўся без касы і не сказаў нічога, толькі жагнаўся няўмею- чы.

Вырушыў летась пад дуброву стары Янак — быц- кам скрозь зямлю праваліўся, адно знайшлі на па- чатым пракосе касу скрываўленую.

Кляплю я касу-літоўку, збіраю кайстру — пайдзю на досвітку касіць пад дуброву.

«Бязлюднасць і безрабоце для мяне лепш за ўсё». Так можна было напісаць толькі дарагой мамачцы Марыі Аляксан- драўне»,—падумаў Акадэмік і перад ім зноў пачалі з'яўляцца невыразныя прыві- ды з дзяцінства і юнацтва, і ён прыўс- міхнуўся ім. Падумаў яшчэ. «Маю маму таксама звалі Марыя Аляксандраўна».

А Мікалая Мікалаевіча ахінула здзіў- ляюча простая і таму геніяльная думка: «Нават калі ён вырашыць, што я закон- чаны ідыёт, то і тады пры ўсіх мяне не прынізіць. Між намі павінна ж быць аст- ранамяччая салідарнасць». І смела ры- нуўся ў бой. У свой апошні.

— Дзеці, — пачаў ён, — на мінулым уроку мы пазнаёмліся з мадэллю Со- нечнай сістэмы. Пасля паспрабавалі зма- дэліраваць нашу Галактыку. Большасць з вас правільна ўяўляе яе сабе як вель- мі сплюснуты па баках гіганцкі дыск. Да канца ўрока паспрабуйце намаляваць, а хто паспее, і патлумачыць мадэль Мета- галактыкі. Гэта значыць, усяго даступнага нашаму назіранню Сусвету, зыходзячы з меркавання, што ён замкнуты... Вы ўжо ведаеце, што думка пра канечнасць Су- свету зусім не пярэчыць навуковаму ме- тэрыялізму... Такім чынам, падрыхтуйце лісточкі і ручкі. У вас яшчэ маецца час — да канца ўрока амаль дзсяць хвілін. Метагалактыка. Сусвет, што ўзнік з кроплі звышшчыльнага рэчыва. Якім ён мо- жа быць? Пачынайце!

Шэст сшыткаў зліўся з уздыхам па- лёгкі і тых, хто правяраў, і тых, каго пра- вяралі. Уздыхнуць то ўздыхнулі, але дум- кі, асабліва ў тых, каго правяралі, былі сумнаватыя.

«Яго даўно трэба было справадзіць на «заслужаны адпачынак». У прысутнасці правяраючых дае не прадугледжаную ніякімі канонамі пісьмовую работу, — думаў заграйна, — яны тут, у школе, ві- даць, наогул не чытаюць кіруючых да- кументаў».

«Каб толькі не пачалі правяраць, што там намалююць гэтыя небаракі», — ду- маў дырэктар.

«Трэба неяк яго выручаць. Ён жа за- быў нават даць хатняе заданне, а такі крымінал яму не даруюць», — вырашы- ла завуч.

І толькі сам настаўнік быў зусім спа- койны.

Усе шаснаццаць дзсяцікласнікаў дружна працавалі — штосьці засяроджа- на малявалі.

«А ўвогуле гэта цікавая думка!» — ра- шыў Акадэмік і зазірнуў праз плячо вуч- няці, што сядзела наперадзе.

Тая малявала нейкае сплюснутае па баках утварэнне, а яе суседка — нешта падобнае на выбухі нямецкіх супраціпа- хотных мін. Зялёныя, як жабы, яны пад- скоквалі над зямлёй і, аглушальна ло- паючыся, раскідвалі ва ўсе бакі свой смяротны зарад.

«Нам трэба было прапанаваць замест «выбуху» нейкае іншае слова. Выбух — гэта смерць, а пашырэнне Сусвету — гэта жыццё».

Насуперак боязі, усе вучні паспелі на- маляваць мадэль замкнутага Сусвету за сем хвілін. За хвіліну былі сабраны лі- сткі. За дзве хвіліны Мікалай Мікалаевіч даў хатняе заданне, параіў нешта пачы- таць для пашырэння агульнага кругагля- ду і разам са званком будзёра сказаў:

— Урок закончаны!

Усе ўсталі. Чакалі, што будзе рабіць Акадэмік. А ён зрабіў тое, чаго баяліся цяпер ужо ўсе прысутныя. Ён рашуча прайшоў да кафедры, дзе ляжалі сабра- ныя работы, і ўзяў верхні лісток.

Туман заслаў вочы Мікалаю Мікалаеві- чу.

На лістку, што быў спісаны незнамым яму почыркам ядавітым зялёным чарні- лам, у левым верхнім кутку была на-

малявана мадэль Сусвету ў выглядзе пясочнага гадзінніка, а ўся астатняя пра- стора і адваротны бок, які якраз раз- глядаў Акадэмік, былі спярэжаныя ліч- бамі і нейкімі страшна складанымі раз- лікамі, дзе сам Мікалай Мікалаевіч з цяжкасцю распазнаваў толькі любімую ім літару грэчаскага алфавіта «сігма».

Не меней як мінулы тры вучні, члены камісіі і мясцовае начальства зачаравана пазіралі на засяроджаны высакародны твар вучонага і чакалі.

Нарэшце Акадэмік узняў галаву, і ўсе ўпершыню пачулі яго голас:

— Каб не пакрыўдзіць нас, вучоных, пра такія рэчы, — ён узняў над галавой лісток, — гавораць, што, маўляў, прафе- сар Эн прапанаваў у вышэйшай ступені арыгінальную канцэпцыю, якая не мае, на жаль, дастатковага фізічнага абгрун- тавання. Гэта дэволі прэзрысты намёк, што гэтаму прафесару тэрмінова трэба канчаць займацца навукай і пераходзіць у пісьменнікі-фантасты... Я ніяк не хачу пакрыўдзіць аўтара запіскі. Магчыма, ён ці яна і напраўду намераваецца стаць пісьменнікам-фантастам. Гэта справа ня- дрэнная...

Акадэмік на хвілю перапыніўся, затым працягваў далей:

— Калі ж гаворка ідзе пра сур'езныя рэчы, то ўлічыце, мае дарагія юныя сяб- ры, што добры астраном, выкарыстоў- ваючы дасягненні сумежных навук, можа даказаць, што да Вялікага Выбуху ўвесь звышшчыльны Сусвет трымаўся на трох велізарных сланых, якія ў сваю чаргу ста- ялі на трох кітах, што плавалі ў бязмеж- ным плазменным акіяне. Затым раўнава- га парушылася, усё ўзарвалася і ляціць, ляціць... Такая думка, дарэчы, лёгка вытлумачвае пакуль яшчэ не разгаданы навукай феномен узнікнення жывой ма- тэрыі.

Дзве апошнія фразы Акадэмік сказаў на чыстай беларускай мове. І ці то сам гэты факт, ці малады задзірысты гумар, што быў прыхаваны ў кожным слове, зрабілі сваё. Спачатку пырснула высокая бялявая прыгажуня Дана Цвірка, а за ёй засмяўся і ўвесь клас.

Акадэмік таксама смяўся, па-дзіцячы шчыра і нястрымана. Пасля ён, усё яшчэ ўсміхаючыся, сказаў Мікалаю Мікалаеві- чу:

— Аднак матэматычная частка ды і раскаванасць думкі робяць вам гонар. Ну а работа — я забяру яе з сабой — у любым выпадку заслугоўвае вышэй- шай адзнакі.

Акадэмік моцна паціснуў настаўніку руку, выйшаў, сеў у вялікую чорную ма- шыну і паехаў.

Напружанне спала. Госці заўсміхаліся, хоць і неяк змушана.

Заграйна, кісла перасмыкнуўшыся, па- думаў: «Добра мець наватара, але не ў сябе, а дзе-небудзь на Украіне, у Дан- басе...»

Дырэктар, не хаваючы радасці, амаль не выгукнуў: «Слава табе божа, пранес- ла!»

А завуч, апусціўшы свае вялікія бла- кітныя вочы, падумала: «Гэтыя мужчыны, нават вучоных мужы, — чыста дзеці. Аб- вецці іх вакол пальца — тфу. Падобныя штучкі мы вытваралі ва ўніверсітэце. Падсунем нашаму матэматычнаму Дзяд- ку на пачатку лекцыі якую-небудзь хіт- рую задачку і сядзім сабе, нічога не робім. А ён, бядак, сапе, расае. Дзе толькі Яшка іх даставаў, гэтыя дзікія за- дачкі?»

Яна ўспомніла свайго кучаравага ад- накурніка і загадкава ўсміхнулася. Мікалай Мікалаевіч заўважыў гэтую ўсмешку і вырашыў па-свойму: «Вось і яна, здаецца, нарэшце задаволеная». І быў шчаслівы.

3 паэтычнага сшытка

Ніна ШКЛЯРАВА

І зноўку — святла!
Святла па-над Сожам!
Я згодна:
Святкаваць, дык святкаваць!
І я хачу сягоння так прыгожа
Трывогі ўсе
Як найдалей саслаць!

І гаварыць зямлянам
На той мове,
Якую разумеюць людзі ўсе.
На мове кветан!
Толькі час у слове
Чарнобылем
Адбіўся бы ў расе.

Таму наку я
На забытай мове:
На мове нашых з вамі
Каранёў.
І спадзяюся,
Што ў кожным слове
Няма радыеактыўнага прамяню.

І спадзяюся —
Святла па-над Сожам
Не для адводу
Ад людскіх вачэй.
І гаварыце нам:
Нам не чуць няможна,
Як дыхае Чарнобыль
Ля дзвярэй.

Хоць вось яно —
Зноў святла пасля стратаў!
Ці ж забароніш
Птушкам гнёзды віць?
І зноў пішчаць
У гнёздах птушаняты,
А людзям зноўку ў іх
Вучыцца жыць.

Пакуль Чарнобыль
У душу глядзіць,
Пакуль з яго калодзежаў
Не піць,
Пакуль яго сыноў
Не ажывіць —
Баліць!
Баліць...
Баліць...
Пакуль прамень
Над хваляю дрыжыць,
Пакуль буслам
Над гнёздамі кружыць,
Пакуль у Прыпяці
Нябесам стыць —
Баліць...
Пакуль у небе ясным
Сонцу быць,
Над абеліскам зорка
Зіхаціць...
Пакуль на гэтым свеце
Мне баліць —
Жыць!
Жыць.
Жыць.

Перабудова

Словы ўсюды, як анучы.
Слухаць нават надакучыла...
На мазоль наступаць новы
І крычаць: — Перабудова!
Труцень, злодзей верашчыца.
Гэта слова ўзняў на шчыт.
Аж вылузвае са скуры.
Не пазналі каб з натуры.
Не вучылі нас благому.
Ані ў школе, ані дома.
Ды з бацькоўсіх заветаў
Нарабілі мы сакрэтаў.
Вось чаму бацькоўскі дом
Апынуўся пад замком!
А пад ім замоўнула мова.
Дайце мове роднай слова!
Не кідай на вецер слова!
А рабі свой свет нанова.
След у свет кладзі, як след.
Вось вам новы запавет...
А ці ж ён для нас сакрэт?

«Даўно нам, беларусам, пара належным чынам узяцца за вывучэнне нашай спадчыны, мовы і культуры. І перш-наперш трэба надаць нашай мове статус дзяржаўнасці. Нехта, прачытаўшы гэта, скажа: вось яшчэ адзін нацыяналіст адазваўся. Адразу ж папярэджу: у маёй вялікай радні ажно сем нацыяналістаў і ўсе мы адзін аднаго любім і шануем» (пенсіянер са Жлобіна М. КАНАШ).

«Прыгадваю дваццатыя—трыццатыя гады. Камсамольскія сходы, дандады, выступленні, дыспуты, сяброўскія размовы — усё ў родным слове. На самадзейнай сцэне — п'есы «Мікітаў лапаць», «Чырвоныя кветкі Беларусі»... І ўсё, мабыць, таму, што беларуская мова была тым часам у рэспубліцы дзяржаўнай» (ветэран вайны і працы з Мінска С. МІТРАХОВІЧ).

«Чаму я, каб аддаць сваю дачку вучыцца ў беларускі клас, павінен пісаць заяву, агітаваць іншых бацькоў пісаць такія ж заявы? Гэта было б зразумела, калі б я жыў, скажам, у Расіі. А гэта ж робіцца ў Беларусі. Такое становішча — абраза для любога нацыянальна свядомага чалавека.

Беларускай мове патрэбна абарона. Я аб'ехаў Саюз ад Брэста да Якуцка і ад Мурманска да Баку. І сведчу: нідзе няма такога ганебнага становішча з мовай, як на Беларусі. Без абароны яна знікне. І разам з ёй знікнем мы, беларусы, знікнем як этнас. Выйсце з гэтага становішча мне бачыцца толькі адно — наданне беларускай мове статусу дзяржаўнай мовы на тэрыторыі Беларусі і на гэтай падставе пераводу справаводства, школ, ПТВ, тэхнікумаў, ВНУ на дзяржаўную мову. На рускай мове, як і на мовах іншых нацыянальных меншасцей, што жывуць у БССР, школы трэба адчыняць пры наяўнасці адпаведных нацыянальных групаван» (П. А. ЛЯХ-НОВІЧ, ваеннаслужачы, афіцэр).

Апошнім часам шмат гавораць пра нацыянальна-рускае двухмоўе ў Беларусі і нават пра развіццё двухмоўе. Адны з гэтым пагаджаюцца, другія пірачаць: у чалавека можа быць адна мова — родная, іншых жа ён можа ведаць некалькі. Думаю, апошнія маюць рацыю. Калі двухмоўе азначае, што ў Беларусі мусяць быць дзве дзяржаўныя мовы, дык гэта няправільна. Дзяржаўнай мовай можа быць толькі адна — беларуская, мова карэннага насельніцтва, а руская мова — мова міжнацыянальных зносінаў (студэнт БДУ імя У. І. Леніна Генадзь КАЖАМЯКІН).

Гэта — радкі з чытацкіх лістоў у рэдакцыю штотыднёвіка. Мы працавалі вытрымкамі з чатырох лістоў. А іх — дзесяткі, сотні. Пішуць і дасылалі іх самыя розныя людзі — настаўнікі, студэнты, вучні, інжынеры, навукоўцы, рабочыя, вайскоўцы. Лісты іхнія, натуральна, розныя: напісаныя ад рукі і надрукаваныя на машыны, на стандартных лістах пісчэй паперы і на лістках са школьнага шматка. А вось зместам сваім, пафасам, духам яны вельмі блізкія між сабою: пераважная большасць іх аўгараў з болей і крыўдаю пішуць пра ненармальнае становішча, у якое трапіла родная мова, прызнаюцца ў любові да роднага слова, да матчынай песні і бацькавай казкі, дзеліцца сваімі думкамі наконт таго, што можна і трэба зрабіць, каб наша родная мова адчувала сябе на нашай роднай зямлі ўпэўнена, вольна і самавіта.

«Беларусь, як член ААН, як краіна з вялікім прамысловым і сельскагаспадарчым патэнцыялам, слаўнымі культурнымі і спартыўнымі дасягненнямі, аб чым сведчаць поспехі нашых спартсменаў на Алімпіядзе ў Сеуле (яны здабылі столькі залатых узнагарод, колькі Англія, Францыя і Італія, разам узятыя), павінна мець сваю адметнасць, гэта значыць мову, культуру, звычкі», — піша бабручанін І. МАСЧЫЦКІ. Пенсіянер П. Ц. ТКАЧОУ з Ваўкавыска зазначае: «Калі слухаю заявы некаторых беларусаў аб тым, што навошта яшчэ вучыцца і ведаць беларускую мову, то прыходжу да думкі: таварышы не разумеюць, што мова — гэта не толькі сродак выражэння і абмену думкамі, але і характар, культура нацыі, якія выпрацоўваліся стагоддзямі». «На мой погляд, каб вяртанне да нас роднай мовы было рэальным, трэба даць матчынасць беларусам вучыцца не толькі ў беларускіх школах, але і ў беларускіх тэхнікумах і ВНУ. Тады не трэба будзе агітаваць бацькоў за тое, каб яны аддавалі сваіх дзяцей у беларускія класы», — дзеліцца сваімі развагамі інжынер-геафізік Валянціна Пятроўна ПРАТАСЕВІЧ з Мінска. Пра свой уласны вопыт падтрымкі прэстыжнасці роднай мовы расказвае эканаміст з г. п. Фаніпаль Дзяржынскага раёна А. Ф. СУШКЕВІЧ: «Я на прадпрыемстве вяду з рабочымі службовыя размовы па-беларуску. І заўважаю: ставяцца людзі да мяне з большым даверам, з большай шчырасцю, бо для ўсіх іх беларускае слова ўсё ж роднае, бліжэйшае, вядомае з маленства. І думаецца мне, што кожны кіраўнік у сябе на месцы павінен нешта рабіць не толькі дзеля плана, але і дзеля духоўнасці людзей». Больш чым тры сотні подпісаў пад лістом выкладчыкаў, аспірантаў, студэнтаў і тэхнічных работнікаў Беларускага тэхналагічнага інстытута імя С. М. Кірава. А сам ліст — кароткі, у ім усяго некалькі радкоў: «Прызнанне СССР добраахвотным саюзам 15-ці раўнапраўных і суверэнных дзяржаў павінна з'яўляцца адначасова і прызнаннем статусу дзяржаўнасці за ўсімі 15-цю мовамі асноўнага насельніцтва саюзных рэспублік. Мы салідарны з гэтай думкай і лічым, што трэба надаць беларускай мове статус дзяржаўнай на тэрыторыі БССР».

Такія ж ці вельмі падобныя думкі — у лістах і допісах навучэнкі Лужаснайскага саўгаса-тэхнікума з Віцебшчыны Наташы МАЛЮКІ, мінчаніна Антона ЛІПЕНЯ, кандыдата філалагічных навук, ветэрана вайны і працы Л. ВАНКОВІЧА, віцебчаніна П. АНАШЧАНКІ, інжынера-фізіка з г. Обнінска Калужскай вобласці В. ГОЛУБА, Т. ШЧЭРЫНЫ з Гродна, Б. КУКАРЭКІ з Мінска, П. ДАБРЫЯНА з вёскі Азярніца Слонімскага раёна, М. БУСЛА са Светлагорскага раёна, мінчаніна У. НОВІКА, Н. ШУНЬКО з Маладзечна, Я. ДЗЯЛЕНДЗІКА з Палтаўшчыны, Н. ПАУЛЮКЕВІЧА з Вільнюса, магіляўчана А. БЕЛАГОЛАВА, мінчаніна Я. ВЫСАКОВІЧА, В. БРЫЧЫКАВА з Салігорска, А. АКУЛІЧА з Добрушскага раёна, мінчанкі Н. ЦЯРЭШЧАНКІ, К. СТАНКЕВІЧА з Воранава і многіх, многіх іншых.

Асабліва шмат лістоў з нажаданнямі і патрабаваннямі ўзвесці беларускую мову ў ранг дзяржаўнай прыйшло ў рэдакцыю апошнім часам, пасля апублікавання на старонках штотыднёвіка артыкулаў Н. Пялёвіча, Г. Далідовіча, П. Панчанкі.

Мы вырашылі зрабіць сціслы агляд пісьмаў нашых чытачоў і падаць яго перад артыкулам нашага вядомага гісторыка, старшага навуковага супрацоўніка Інстытута гісторыі АН БССР Леаніда Міхайлавіча Лыча, які быццам падслухаў і падсумаваў іхнія думкі.

Дададзім яшчэ ад рэдакцыі наступнае. Пытанне, якое разглядаецца ў артыкуле, — складанае і многаспектнае. Натуральна, што яно будзе дыскусіравацца. Мяркуем так хоць бы па тых матэрыялах, якія ўжо ёсць у рэдакцыйным партфелі.

Марыш ты пра час свой зорны,
слаўны,
дзе ж як не на ўласнае зямлі
жыць табе, быць моваю
дзяржаўнай,
а інакш — які ж сацыялізм?

Аляксей РУСЕЦКІ.

АБВАСТРЭННЕ моўнай сітуацыі ў многіх нацыянальных рэгіёнах краіны ўжо даўно вынесла на старонкі перыядычнага друку, у залы навукова-тэарэтычных канферэнцый праблему аб дзяржаўнасці моў. Не раз даводзілася чытаць, што менавіта ў такім становішчы мове не пагражае ніякі крызіс. У якасці прыкладу часцей за ўсё прыводзіцца Грузія і Армэнія. І сапраўды, з іх нацыянальнымі дзяржаўнымі мовамі ніяк не параўнаеш — па маштабе выкарыстання ў справадстве, навукальных установах, а адсюль і ў міжасобных кантактах людзей — нашу беларускую мову.

20-я часткова 30-я гады нашага стагоддзя. Адбылося гэта не па ініцыятыве якіх-небудзь добраахвотных таварыстваў, аматараў роднага слова, не па просьбе народа, а як вынік свядомага рэгулявання ўрадам і партыяй рэспублікі міжнацыянальных адносін, практычнага вырашэння нацыянальнага пытання ў духу вучэння У. І. Леніна. Прынятая ў лютым 1919 года першая Канстытуцыя БССР яшчэ не ў стане была з-за адсутнасці практычнага вопыту навукова абгрунтаваць ролю і месца беларускай мовы ў грамадскім жыцці, вызначыць шляхі, якія зрабіць яе дзяржаўнай. Такое стала магчымым пазней, у 20-я гады, калі не толькі беларуская мова ўладарна зацвердзілася на ўсіх важнейшых участках жыццядзейнасці чалавека, але ўжо і стала добра вядома, што пры адсутнасці такога статусу яна проста не ў стане нармальна развівацца, заваяваць патрэбную ёй прэстыжнасць сярод свайго народа і прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей рэспублікі.

У той час не толькі ў аўтары-

рашкод для развіцця яго роднай мовы. Тагачасная практыка па канстытуцыйнай гарантанасці права за беларускай мовай на прыярытэтнае выкарыстанне ў грамадскім жыцці заслугоўвае ўсебаковае вучэнне і перанясення на глебу сучаснага кіравання міжнацыянальнымі адносінамі ў рэспубліцы.

Канстытуцыя БССР 1927 года максімальна ўлічвала і нацыянальна-культурныя інтарэсы некарэнных жыхароў, што добра пацвярджаецца ўжо тым, як яна ставілася да іх родных моў. Перш за ўсё сама Канстытуцыя была выдадзена не толькі на беларускай, але і на рускай, яўрэйскай і польскай мовах. На чатырох мовах быў напісаны на стужцы Дзяржаўнага герба БССР лозунг: «Пралетары ўсіх краін, злучайцеся!»

Леанід Лыч,
доктар гістарычных навук

Беларускай мове-статус дзяржаўнай

На жаль, ні слоўнікі, ні энцыклапедыі не раскрываюць дэфініцыі «дзяржаўная мова», хоць кожнаму зразумела, што такой ці інакш яшчэ «афіцыйнай» называюць мову, на якой працуюць партыйныя, дзяржаўныя, адміністрацыйна-гаспадарчыя органы, грамадскія арганізацыі, установы культуры і навукі, будуюцца навукальна-выхавальчы працэсы ў школах і вучышчах, тэхнікумах і інстытутах. І тут зусім неабавязкова, каб такія функцыі мовы былі замацаваны ў якім-небудзь заканадаўчым акце. Можа стаць дзяржаўнай і дэ-факта, адпаведна выконваемым ёю сацыяльных функцый на тэрыторыі таго ці іншага нацыянальна-адміністрацыйнага рэгіёна, незалежна ад таго, з'яўляецца яна ці не мовай яго асноўнага, карэннага насельніцтва. Калі зыходзіць з такіх пазіцый, дык, бяспрэчна, у нас у рэспубліцы ўжо даўно дзяржаўнай мовай фактычна стала руская, хаця ў Канстытуцыі БССР гэта не знайшло свайго адлюстравання.

Пераварэнне на тэрыторыі Беларусі рускай мовы са сродку міжнацыянальных зносінаў у дзяржаўную не магло інакш адбывацца як за кошт выцяснення з усіх важнейшых сфер дзяржаўнага і грамадскага жыцця беларускай мовы. У чым выйгравала адна мова (у дадзеным выпадку — руская), у тым праігравала другая (беларуская). Дзейнічала простае арыфметычнае правіла: нават вялікі лік памяншаецца, калі ад яго вылічыць хоць адзінку, а калі адлічыць хоць адзінку, дык і вялікі лік пераўтвараецца ў нуль. Дзесяць была мяля ў перааранжыраванні сацыяльных функцый паміж беларускай і рускай мовамі, каб першая ў сваім родным краі заставалася асноўнай, а другая служыла сродкам міжнацыянальных зносінаў, але гэтую мяжу нашы партыйныя і дзяржаўныя дзеячы дзесяці «з'янулі», чым абцяжарылі вырашэнне шмат якіх пытанняў палітычнага, сацыяльна-культурнага і этнічнага развіцця беларускага народа. За пасляваенны час руская мова проста на вачах некарэнных жыхароў са сродку міжнацыянальных зносінаў перааранжыравалася ў дзяржаўную мову Беларусі, а беларуская з дзяржаўнай паступова, але немінуча пераўтварылася ў сродак аднабаковай сувязі беларускай мастацкай, галоўным чынам пісьменніцкай, інтэлігенцыі са сваім народам, бо апошні нарэшце ўжо амаль зусім развучыўся карыстацца родным словам.

Усяго гэтага не зведала б наша мова, калі б яна была дзяржаўнай. А такі шчаслівы для яе лёс, як вядома, доўжыўся не адно стагоддзе. Пачаўся ж ён з часоў Вялікага княства Літоўскага. Тады на беларускай мове вяліся ўсе віды справаводства, на ёй працавалі ўсе органы дзяржаўнай улады і кіравання, суды, розныя тыпы навукальных устаноў, друкаваліся кнігі, зносіліся з замежнымі палітыкамі, размаўлялі ў княжэцкіх і многіх шляхецкіх сем'ях. Дзякуючы ўсяму гэтаму прэстыж роднага слова быў такім высокім у народзе, што ён стагоддзямі не цураўся свайго мовы нават і тады, калі на беларускіх землях запанавала польская шляхта, калі паўнаўладным гаспадаром з'яўлялася адміністрацыя Расійскай імперыі.

Лёс наканаваў беларускай мове яшчэ раз стаць дзяржаўнай, але на вельмі сціслы тэрмін:

тэтных афіцыйных публікацыях, але і ў іншых выданнях, а таксама на ўзроўнях звычайных міжасобных зносінаў ужыванне паняцця «дзяржаўная мова» ў дачыненні да беларускай мовы ўспрымалася як штосці сама сабой зразумелае, не выклікала ні ў кога аніякіх сумненняў і прэрачанняў, бо гэта было так на самой справе. Вось як катэгарычна і без усялякіх агаворак пісалася ў выдадзенай у 1927 годзе ў Мінску кнізе «Практическое решение национального вопроса в Белоруссии Социалистической Советской Республики» (частка I): «Благодаря победам Октябрьской Революции нет больше в Белоруссии «хамского», «мужичьего» языка, а есть белорусский государственный язык...» (с. 7). Дадам, што гэта кніга падрыхтавана не якім-небудзь дылетантам у тэры міжнацыянальных адносін, а работнікамі Цэнтральнай Нацыянальнай Камісіі ЦВК БССР, якія добра разумелі, у чым соль дзяржаўнасці мовы.

У ПЕРШЫНЮ ў заканадаўчым парадку сацыяльна-высэй рамкі беларускай мовы грунтоўна, з усёй дакладнасцю вызначыла прынятая ў 1927 годзе VIII Усебеларускім з'ездам Саветаў другая Канстытуцыя БССР. З усіх яе артыкулаў для нас сёння найбольш важнае значэнне мае 22. Вось яго поўны змест: «Дзякуючы значнай перавазе ў Беларускай Саветскай Сацыялістычнай Рэспубліцы насельніцтва беларускай нацыянальнасці, беларуская мова выбіраецца, як мова пераважная, для зносінаў паміж дзяржаўнымі, прафесіянальнымі і грамадскімі ўстановамі і арганізацыямі». Па сутнасці — гэта канстытуцыйнае замацаванне за беларускай мовай статусу дзяржаўнай, што забяспечвала ёй бесканкурэнтнае існаванне на сваёй гістарычнай тэрыторыі, адкрывала самую спрыяльную магчымасць для яе ўнутранага развіцця і ўзбагачэння, рабіла ўстойлівай супроць любой асіміляцыі, а тым больш заняпаду, як гэта назіраецца цяпер. Наданне беларускай мове такіх шырокіх сацыяльных функцый адразу ж павысіла яе прэстыжнасць як у спрадвечнага, так і некарэннага насельніцтва нашага краю. Заўважым, што вызначэнне ў той час беларускай мовы як асноўнай сярод астатніх найбольш распаўсюджаных у рэспубліцы моў — рускай, яўрэйскай і польскай — не выклікала ў іх носбітаў ніякіх прэрачанняў, бо дзякуючы ўдумлівай раздумчальнай рабоце партыі, яны добра разумелі, што гэта прадкватана яўнай колькаснай перавагай беларускага народа над прадстаўнікамі ўсіх іншых нацыянальнасцей, што яго сапраўды нацыянальна-культурны росквіт магчымы толькі ва ўмовах, калі не будзе аніякіх пе-

Канстытуцыйнай гарантавалася ўвядзенне адной з пералічаных чатырох моў (у залежнасці ад этнічнага складу насельніцтва) у дзейнасць мясцовых Саветаў дэпутатаў працоўных. Усім грамадзянам БССР забяспечвалася права вольна карыстацца роднай мовай на з'ездах, у судах, дзяржаўным кіраўніцтве і грамадскім жыцці, навучаць на ёй сваіх дзяцей у школах. А каб гэта было рэальным, ажыццявімым, усе ўстановы і арганізацыі ўкамплектоўваліся кадрамі так, каб забяспечвалася бездакорнае абслугоўванне насельніцтва на чатырох мовах. Як бачым, і пры наданні статусу дзяржаўнай мове народа, іменем якога называецца саюзная рэспубліка, у руках партыйныя і дзяржаўныя органы маюцца шырокія магчымасці для завальнення нармальнага нацыянальна-культурнага развіцця ўсіх астатніх прадстаўнікоў нацыянальнасцей, што жывуць на яе тэрыторыі.

Чым далей час адыходзіў ад насычанай ленінскімі ідэямі эпохі, тым цяжэй было праводзіць іх у жыццё. Адлюстравалася гэта і ў наступных Канстытуцыях БССР. У прынятай у 1937 годзе, у адрозненне ад яе папярэдняй, у вельмі мала захавалася ранейшых інтэрнацыяналістычных пазіцый па беларускай і нацыянальных мовах, па сутнасці толькі ў адносінах да іх выкарыстання ў навукальна-выхавальчым працэсе школ. На чатырох мовах пакуль што пісалі на стужках Дзяржаўнага герба БССР і лозунг «Пралетары ўсіх краін, злучайцеся!». Затое ў Канстытуцыі БССР перыяду перамога сацыялізму быў артыкул, якім беларускай мове надаваўся надзвычай шырокі дыяпазон ужывання ў практыцы судовых органаў. Зафіксавана гэта было ў артыкуле 86: «Судавядзенне ў БССР вядзецца на беларускай мове з забяспечаннем для асоб, якія не ўладаюць гэтай мовай, поўнага азнамлення з матэрыяламі справы праз перакладчыка, а таксама права выступаць на судзе на роднай мове». Было б памылковым наданне такіх функцый беларускай мове ў судаводстве лічыць нейкай важнай заваёвай апошняй. Так, відаць, было зроблена толькі для таго, каб аблегчыць, паскорыць для суду разбор крымінальных працэсаў, якія ў небывала масавых маштабах вяліся ў дачыненні да карэннага, беларускага насельніцтва. Таму шырокае ўжыванне беларускай мо-

вы ў судаводстве пры адначасовым абмежаванні яе функцый у справаводстве партыйных і дзяржаўных, адміністрацыйна-гаспадарчых органаў правільна будзе разглядаць не як прагрэс, а рэгрэс у палітычным, сацыяльна-культурным развіцці беларускай нацыі.

Адзначаны пазіцыі ў галіне моўнай палітыкі практычна без асаблівых змен захоўваліся ў Канстытуцыі БССР і ў першых дзесяцігоддзі пасля Вялікай Айчыннай вайны. Праўда, у выдзенай у 1947 годзе Канстытуцыі БССР было палічана неметазагоднем на стужцы Дзяржаўнага герба БССР пісаць лозунг «Пралетарыі ўсіх краін, злучайцеся!» на яўрэйскай і польскай мовах. Калі ў адносінах да першай гэта можна растлумачыць рэзім скарачэннем за гады вайны і фашыскай акупацыі колькасці яе носьбітаў, дык у адносінах да другой назіраўся адваротны працэс: на тэрыторыі Беларускай ССР у 1947 годзе пражывала значна больш палякаў, чым у яе межах да верасня 1939 года.

Так паступова з канстытуцыйна чатырохмоўнай Беларусь стала двухмоўнай, прычым з яўнай перавагай ужывання ў грамадскім жыцці рускай мовы над беларускай. І ўсё гэта адбывалася не стыхійна, не па просьбе народа, а ў выніку свядомай дзейнасці заканадаўчай улады. Калі ў 20-я гады і зрабіла беларускую мову дзяржаўнай, афіцыйнай, дык у пасляваенны перыяд амаль цалкам пазбавіла яе сацыяльных функцый, бо ажыццяўленне апошніх было ўскладзена — насуперак справядлівым прынцыпам ленинскай нацыянальнай палітыкі, сацыяльна-эканамічным, палітычным і духоўным патрэбам беларускага народа — на рускую мову, якая на тэрыторыі Беларусі як і ў іншых рэспубліках, павінна была б, згодна з добраахвотным пажаданнем іх народаў, з'яўляцца толькі сродкам міжнацыянальных зносін. У Канстытуцыі БССР 1978 года пра беларускую мову згадваецца толькі два разы. Сказана, што ўжываецца ў судаводстве і што на ёй напісаны словы «Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!» на чырвонай стужцы герба. Ніякіх сацыяльных гарантый па ахове беларускай мовы Канстытуцыя ССР не дала яе носьбітам. Відаць, складальнікі асноўнага закона рэспублікі добра «прадбачылі» хуткі непазбежны скон беларускай мовы (і такое здарылася б, калі б не прышла да нас перабудова) і таму палічылі за лепшае ўхіліцца ад прамой пастаўкі праблемы.

Адносна вызначэння мовы навучання ў агульнаадукацыйнай школе тут усё па-ранейшаму аддавалася на водкуп бачкам вучняў. Адміністратары-чыноўнікі, не будучы зацікаўленымі ў захаванні, развіцці беларускай мовы, наперад ведалі, што бачкі будучы выбіраць тую мову, на якой вучаць у тэхнікумах і інстытутах, на якой будзеца ўсё нашае дзяржаўнае, партыйнае, эканамічнае жыццё. Менавіта так на практыцы і паступалі бачкі, бо ніхто іншы, як сама дзяржава, штурхала іх на такія крокі. Цяпер жа яе святы абавязак самой свядома, не апелюючы да масаў, зрабіць так, каб яны грамадой пацягнуліся да беларускай мовы, што магчыма толькі праз наданне ёй самых шырокіх сацыяльных функцый.

ЗРОБЛЕНІ ГІСТАРЫЧНЫ ЭКСКУРС ДАВОЛІ ПЕРАНАУЧЧА СВЕДЧЫЦЬ, ШТО САВЕЦКАЯ Дзяржава ніколі не стала ўбачу ад свядомага рэгулявання моўнай палітыкі, рабіла ўсё, каб не дапусціць тут стыхійнасці. Да сказанага многу вышэй у пачвардзённым гэтага палажэння можна дадаць яшчэ і пастанову ЦВК і СНК ССР ад 7 жніўня 1929 года аб пераводзе моў сярэдняадукацыйных рэспублік, Азербайджана і Казахстана з арабскай графікі на лацінскую, а таксама зроблены пазней у адпаведнасці з дзяржаўнымі антэпамі перавод у гэтых рэспубліках пісьменнасці з лацінскага алфавіта на «рускі». Рабілася гэта віта на «рускі», а нібыта з мэтай выпадкова, а нібыта з мэтай спрыяння больш цеснаму збліжэнню культур савецкіх народаў, стварэння найлепшых умоў для дзейнасці іх палігра-

фічнай базы, вывучэння рускай мовы ў нацыянальных рэспубліках дзякуючы тоеснасці алфавітаў.

Моўная палітыка Савецкай дзяржавы — гэта станавіцца хрыбце усёй яе дзейнасці ў галіне міжнацыянальных адносін. Бяда толькі ў тым, што паасобных захадаў з боку дзяржавы ў сферы моўнага будаўніцтва рабілася не ў інтарэсах таго ці іншага народа, падрыхтоўваліся цішком, не дэмакратычным шляхам, без удзелу, а часцей за ўсё нават насуперак нацыянальным інтарэсам той ці іншай рэспублікі. Так было і на Беларусі ў пасляваенны час. Ніводзім зшалон улады не паспрабаваў звярнуцца да народа, каб абмеркаваць з ім пытанне, на на якой мове будзем весці справаводства ў дзяржаўных, прафсаюзных, камсамоўскіх і гаспадарчых органах, на прадырэмствах і ва ўстановах, рыхтаваць новыя пакаленні інтэлігенцыі ў інстытутах і тэхнікумах. Як высветлілася, кірунак тут быў даволі канкрэтны і выразны: толькі руская мова, і правайдзіў ён у жыццё з дапамогай камандна-бюракратычнай машыны надзвычайна паспяхова. Не прыцягвалася думка ўсяго народа, асабліва творчай і навуковай інтэлігенцыі, і пазней, калі пачаўся масавы перавод гарадскіх агульнаадукацыйных школ на рускую мову навучання, калі амаль у адзін час перасталі выдавацца на беларускай мове часопісы «Камуніст Беларусі», «Сельская гаспадарка Беларусі», «Бланот агітатара», газеты «Калгасная праўда», «Гродзенская праўда», «Зара» (Брэст), «Фізікультурнік Беларусі». Гэта, бяспрэчна, было зроблена не па прыхачацці іх рэдкалегій, а шляхам свядомага рэгулявання моўнымі працэсамі з боку адпаведных органаў, ад чаго цяпер многія адказныя асобы іх так упарта ўхіляюцца, каб штосьці канкрэтнае і важнае здзейсніць на карысць беларускай мовы, з'яўляючы, што яна сама па сабе павінна сцвярджацца, умацоўвацца ў грамадскім жыцці рэспублікі. Не і яшчэ раз не. Цяпер не тая стадыя нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа, каб яго мова проста стыхійным парадкам, без валявых дзеянняў размаха, набыла належны размах. Трэба мэтанакіравана пачынаць з таго, што ўжо рабілася пры смерці ў першыя гады пасля смерці У. І. Леніна, калі на нашай зямлі рыхтавалі і праводзілі беларусізацыю. Тады партыйныя і савецкія органы праз газеты і часопісы вельмі грунтоўна і пераканаўча даносілі народу, чым выклікана неабходнасць пераходу да беларусізацыі. Каб лепш падрыхтаваць разнамоўных людзей да гэтай з'явы, у рускіх перыядычных выданнях, якія павінны былі перайсці на беларускую мову, загады пачалі на ёй друкаваць матэрыялы, каб людзі паступова авалодвалі родным словам карэннага насельніцтва.

Усталёўванне камандна-бюракратычнай сістэмы, разгук сталінска-берыёўскіх рэпрэсій палічылі прычынай таго, што ўся дзяржаўна-прававая дзейнасць у галіне беларускай духоўнай культуры была сціравана на тое, каб за кошт нацыянальнага пашырэння ў ёй элементы інтэрнацыянальнага, што ва ўмовах нашай рэспублікі значыла — рускай. І такое даволі паспяхова адбылося, але ж, падкрэслім, не па ініцыятыве мас, а дзякуючы свядомай, спланаваанай дзейнасці саміх дзяржаўных органаў. А гэта яшчэ адзін доказ, што духоўныя працэсы з'яўляюцца сферай мэтанакіраванай работы дзяржаўных органаў. Такой яны павінны быць і сёння, калі патрабуецца свядомае «адручванне» махавіка назад, з тым, каб вярнуць страчанае для беларускай мовы.

Цяпер, на шчасце, ужо кожны разумее, што моўнае развіццё беларускага народа ідзе не ў тым напрамку, які адвадаў бы яго інтарэсам, інтарэсам усёй супольнасці савецкіх народаў, еўрапейскай і сусветнай цывілізацыі. У такі адказны момант для нацыі дзяржава не павінна стаяць убаку, услужы выразненне моўнай праблемы толькі на бачкоў дзетак, што сёння наведваюць агульнаадукацыйную школу, толькі на непадмацаваныя прававымі актэмі намаганні аматараў роднага слова. Створаная на беларускай зямлі ў выніку перамогі Кастрычніка суверэнная сацыялістычная дзяржава павінна па прантыцы паказваць дыскаспраўдным гарантам вынамічнага развіцця беларускай культуры, галоўным кампанентам якой з'яўляецца нацыянальная мова. Не сакрэт, што такім кампанентам яна можа стаць толькі ў выніку шырокага распаўсюджвання ва ўсіх важнейшых сферах жыццядзейнасці беларускага народа, што немагчыма вырашыць, не надаўшы ёй статусу дзяржаўнай, іншага выйсці не бачыцца. Калі ў рэспубліканскіх зшалонах улады ўсё ж ёсць гэтакім нейкая дзейная альтэрнатыва, дык пажанана як мага хутчэй яе пусціць у ход, бо ўсё тое, што зроблена па лініі дырэктыўных органаў за апошнія тры гады па адраджэнні беларускай мовы, амаль не паўплывала на яе трыюмфны стан. Першачаргова і самай актуальнай задачай дзяржаўнай

моўнай палітыкі лічу — гэта грунтоўна разабрацца ўстанавіць усё фактары, што штурхаюць бачкоў не пасылаць сваіх дзцей у беларуснамоўныя школы.

Без выразнай навуковай канцэпцыі моўнага развіцця беларускага народа нельга зрабіць ніводнага правільнага кроку ўперад ва ўдасканалванні міжнацыянальных адносін у рэспубліцы. Народ павінен добра ведаць, на якіх пазіцыі павінна выйсці яго родная мова праз адзін, два... пяць гадоў, якой яна стане праз дзесяць — пятнаццаць і болей гадоў. Навукова вызначышы шляхі сацыялінгвістычнага развіцця беларускай нацыі, партыйныя, савецкія органы, навуковыя і культурна-асветныя ўстановы абавязаны давесці іх да ведама шырокіх народных мас і супольна з імі паслядоўна ажыццяўляць доўгасаровую моўную канцэпцыю. Гістарычная прантыка сведчыць: стыхійнасць у моўным развіцці — самы небяспечны вораг для кожнай нацыі, свядомае рэгуляванне гэтых працэсаў — гарантыя яе гарманічнага духоўнага развіцця, высокага пачаснага месца сярод народаў зямной цывілізацыі.

ДАУНО, ВЕЛМІ ДАУНО наспеў час пераходзіць ад стыхійнасці да свядомага кіравання моўнымі працэсамі ў рэспубліцы. Справа так ускладнілася, што, нягледзячы на ўсе спробы штосьці падправіць, мы воль ужо колькі часу займаем бегам на месцы, абмяжоўваемся іншым разам усяго толькі звычайнай задушэўнай размовай з прыхільнікамі сучаснага беларускага рэнесансу і не больш. Касметычным рамонтам тут не абыйсці, патрэбны канкрэтныя дзеянні на самых высокіх, рэспубліканскіх зшалонах улады і, на ямо думку, якая зусім не з'яўляецца чымсьці новым для нашага чытача, нас можа выратаваць толькі свядомае ўзвядзенне беларускай мовы ў ранг дзяржаўнай, што павінна быць заканадаўча замацавана ў Канстытуцыі БССР. Калі гэта зроблена рэспублікамі, дзе нацыянальныя мовы маюць даволі шырокі ўжытак у грамадскім жыцці, дык чаму ж нам не зрабіць такі крок у надзвычай экстрэмальных умовах, калі наша роднае слова знаходзіцца ў стане поўнага заняпаду? Наданне беларускай мове статусу дзяржаўнай карэнным чынам зменшч адносіны да яе ў першую чаргу тых, хто заняты выкананнем кіраўніцкіх функцый у розных сферах эканамічнага, палітычнага і культурнага жыцця.

Сусветная цывілізацыя не ведае ніводнага выпадку гібелі дзяржаўнай мовы. Затое якое мноства выпадкаў вядома ёй аб знікненні моў, якія перасталі быць дзяржаўнымі!

Магчыма, хтосьці запярэчыць: не знікла ж беларуская мова пасля таго, як у 1696 годзе ўлады Рэчы Паспалітай афіцыйна забаранілі яе выкарыстанне ў справаводстве, што не адмяніла і Расійская імперыя пасля далучэння ў канцы XVIII стагоддзя ў свой склад беларускіх земляў. Але, усё гэта так. Затое ці ж можна параўнаць маштабы інтэрнацыяналізацыі грамадскага жыцця, моўныя кантакты народаў XVII—XIX стагоддзяў і нашага часу? Патрэбна ўлічваць і такі фактар, як вельмі істотная перавага ў мінулым спрадвечна беларускамоўнага, трывалага ў этнічным плане сельскага насельніцтва над інтэрнацыяналізаваным гарадскім насельніцтвам. Урбанізацыя апошніх дзесяцігоддзяў пад корань знішчыла магучыя этнічныя пласты беларускай нацыі, якія залягалі ў сельскай мясцовасці. Доўга, вельмі доўга пры ўсіх скруўленнях у міжнацыянальных адносінах, складанасціх моўнай сітуацыі яна была ў стане падтрымліваць духоўнае жыццё беларускай нацыі. Цяпер жа зусім не тая наша вёска. Яе магчыма з'яўленне асобнага складу беларускага этнасу вельмі мізэрныя з прычыны малой колькасці сельскага насельніцтва і істотнай рускамоўнай асіміляцыі апошняга. Ад мінулай беларускамоўнай чысціны мала што ў яго засталася. Таму, каб захаваць беларускую культуру і мову, як важнейшыя фактары самабытнасці любой нацыі, патрэбны з боку дзяржавы адпаведныя

ахоўныя захады. Сёння ўжо нельга, як раней, разлічваць на непадуладнасць, устойлівасць працэсам культурнай асіміляцыі высковай па месцы правывання асноўнай часткі беларускай нацыі. Яе будучае звязана з горадам, куды і патрэбна мэтанакіравана ўносіць беларускі элемент і, галоўнае, мову, што рэальна зрабіць, толькі надаўшы ёй статус дзяржаўнай.

Адносна абвясчэння беларускай мовы дзяржаўнай выказана ў перыядычным друку ўжо нямала самых супярэчлівых меркаванняў. Дзіўна, што асобы, якія не жадаюць узвесці беларускую мову ў ранг дзяржаўнай, для паствярджэння сваіх поглядаў часта пасылаюцца на У. І. Леніна. Вядома, што яшчэ да Кастрычніцкай рэвалюцыі Уладзімір Ільіч пісаў: «...патрэбнасці эканамічнага абароту заўсёды прымусяць жывучыя ў адной дзяржаве нацыянальнасці (пакуль яны захочуць жыць разам) вывучаць (падкрэслена мною. — Л. Л.) мову большасці. Чым дэмакратычнейшы будзе лад Расіі, тым мацней, хутчэй і шырэй разв'яецца капіталізм, тым настойлівей патрэбнасці эканамічнага абароту будуць штурхаць розныя нацыянальнасці да вывучэння (падкрэслена мною. — Л. Л.) мовы, найбольш зручнай для агульнага гандлёвага зносіна». Гэтыя словы падкрэслены для таго, каб паказаць, што галоўным напрамкам моўнай палітыкі шматнацыянальнай дзяржавы Ленін бачыў не ва ўкараненні мовы большасці ва ўсе сферы дзейнасці людзей таго ці іншага нацыянальнага рэгіёна, як гэта адбылося за пасляваенны час на Беларусі, а проста ў вывучэнні мовы большасці, каб зняць усякія моўныя бар'еры на шляху эканамічнага развіцця краіны, забяспечыць аптымальныя ўмовы для ажыццяўлення міжасабовых кантактаў у межах усёй тэрыторыі краіны. Мы ж пайшлі значна далей такіх патрабаванняў, не лічачыся з крэўнымі інтарэсамі беларускай нацыі. І пазней, у артыкуле «Ці патрэбна абавязковая дзяржаўная мова?» Ленін гаворыць не пра шляхі ўкаранення рускай мовы ў розныя галіны дзейнасці людзей на тэрыторыях нацыянальных рэгіёнаў, а зноў-такі толькі пра «тое, каб кожны жыхар Расіі меў магчымаць навучыцца (падкрэслена мною. — Л. Л.) вялікай рускай мове», пра недапушчальнасць «ывучаць» яе з-па падкі... Тая, хто па ўмовах свайго жыцця і работы маюць патрэбу ў веданні рускай мовы, навучацца ёй і без палкі. А прымусяць... зрабіць цяжкім вялікай і магучай рускай мове доступ у іншыя нацыянальныя групы...» Як бачым, і тут У. І. Ленін тройчы сказаў пра навучанне і адзін раз пра веданне рускай мовы, а не пра ўкараненне яе ў жыццё яўрускіх народаў. І далей. Звяртае ўвагу далікатнасць, каржцянсць ужытага Ільічом выразу «доступ у іншыя нацыянальныя групы» рускай мовы. Як усё гэта не падобна на распаўсюджанне ці, больш таго, панаванне яе ў такіх групах, як гэта атрымалася ў нас на Беларусі ў пасляваенны час. Гэтую прынцыпова важную ленинскую моўную ідэю мы свята выконвалі толькі ў 20-я — на пачатку 30-х гадоў, а затым цалкам адшылі ад яе. Парадкрыта, шчыра прызнацца ў памылках і трывала стаць на шлях іх выпраўлення з дапамогай тых дырэктыўных органаў, на якіх ляжыць поўная адказнасць за пазбаўленне беларускай мовы ўсіх прэстыжных сацыяльных функцый на яе роднай зямлі.

У вызначаным артыкуле Ленін выступаў супраць дзяржаўнай мовы і меў рацыю, бо справа датычыла зусім непадобных да нашых дзён падзей. Напярэдадні першай сусветнай вайны ў Расіі вельмі абвостраны характар набыў небяспечны для рэвалюцыйнага руху вялікадзяржаўны шавінізм. Ва ўсіх нацыянальных ускраінах імперыі былі вельмі моцнымі пазіцыі рускага элемента. У той ці

іншай ступені шавінізмам былі ахоплены нават рускія рабочыя, сацыял-дэмакратычныя арганізацыі. І калі б у той час у нацыянальную праграму бальшавіцкай партыі быў уключаны пункт дзяржаўнай мовы, не складала б асаблівых цяжкасцей, калі б не ва ўсіх, дык вельмі ў многіх нацыянальных ускраінах, зрабіць такой рускую, тым больш што на практыцы менавіта яна і выконвала падобную ролю, што закранала пачуцці карэннага насельніцтва. Жадаючы пазбегнуць з прычыны гэтага магчымых нацыянальных канфліктаў, У. І. Ленін вельмі правільна зрабіў, выступішы супраць увядзення дзяржаўнай мовы ў тагачасных складаных і абвостраных умовах.

Усё сказанае Леніным адносна дзяржаўнай мовы для дарэвалюцыйнай Расіі не можа выклікаць аніякіх прэрачэнняў. Але ж патрабаванні часу, характар падзей не застаюцца нязменнымі і гэта нельга не ўлічваць. Вядома дзесяць рэвалюцыйнага руху ў Расіі С. Г. Шаўмян пісаў: «...марксізм вырашае нацыянальнае пытанне ў кожным асобным выпадку ў яго спецыфічным і канкрэтным прычымным выражэнні, а не «ўвогуле», незалежна ад умоў часу і месца». Таму правільны пункт гледжання У. І. Леніна на дзяржаўную мову для дасацыялістычнага часу мы не маем права штучна экстрапаляваць на перыяд сацыялістычнага будаўніцтва і тым больш на вельмі цяжкую і неадзначную моўную сітуацыю ў нас на Беларусі. Калі У. І. Ленін быў праціўнікам дзяржаўнай мовы ў перадрэвалюцыйны перыяд, дык пасля Вялікага Кастрычніка ён стаў актыўным прыхільнікам усямернага пашырэння сацыяльных функцый нацыянальных моў, у тым ліку і ў дзейнасці дзяржаўных органаў, бачачы ў гэтым важны сродак культурнага развіцця раней сацыяльна і нацыянальна прыгнечаных раёнаў былой царскай Расіі. Менавіта пры жыцці Леніна ці неўзабаве пасля яго смерці ў Канстытуцыю многіх саюзных і аўтаномных рэспублік нацыянальныя мовы заканадаўча аб'яўляліся дзяржаўнымі. Ва ўсім гэтым зусім лагічна бачылася іскравае ўвасабленне ў жыццё ленинскай нацыянальнай палітыкі.

ЯК НІ ПАРАДАКСАЛЬНА гэта падасца многім, але пачынаць вяртаць беларускую мову дзяржаўнасць трэба са справаводства. Менавіта з яго і рабіла першыя крокі беларусізацыя 20-х гадоў. Дзелава пісьменнасць — гэта адна з самых шырокіх сфер дзейнасці чалавека, у якую паўсядзённа ўключана практычна ўся сталая частка нацыі. З прычыны розных службовых патрэб на Беларусі за адзін працоўны дзень на дзелава, канцільярскія паперы кладуцца напісаных ад рукі ці надрукаваных на машынах мільёны слоў, а яшчэ большую колькасць іх даводзіцца чытаць ужо ў гэтым выглядзе. І натуральна, што мова, на якой ажыццяўляецца такая пісьменнасць, успрымаецца як штосьці надзвычайна важнае. Яна гэтым самым забяспечвае сабе высокі прэстыж не толькі ў ле законных носьбітаў, але і ва ўсіх тых, хто ёю карыстаецца пры складанні афіцыйных справаздач, зводак, пратаколаў і іншых дзелава папер. Пры такім усеагульным, усенародным ужыванні мовы гарантуецца не толькі яе захаванасць, але і выпрацоўваюцца новыя, выкліканыя патрабамі зносінаў людзей словазвароты. Вопыт сведчыць, што мова, якая стала зброяй дзелава пісьменнасці, нарэшце пераўтвараецца і ў сродак зносіна паміж людзьмі ў грамадскіх месцах, а затым ужо паступова ўваходзіць і ў аймака-бытавое жыццё незалежна ад таго, якая мова з'яўляецца роднай для членаў той ці іншай сямейнай ячэйкі. Вядома, можна прывесці нямала прыкладаў, калі ў сем'ях гавораць не на той мове, на якой вядзецца дзелава пісьменнасць, але гэта ніколі не мяняе становішча ў цэлым. Ці не з'яўляецца пераканаўчым доназам правільнасці нашай думкі шматгадовая практыка Злучаных Штатаў Амерыкі, дзе, нягледзячы на упартае супраціўленне велізарнай па колькасці неангліскамоўных эмігрантаў, праз два тры пакаленні і ў іх сем'і ўладарна прыходзіць мова, якую іх дарослыя члены карыстаюцца штодзённа ў службе на службе? Выключна ва

(Заканчэнне на стар. 12).

Беларускай мове-статус дзяржаўнай

(Пачатак на стар. 10—11).

Усіх выпадках рана ці позна перамагае, становіцца пануючай тая мова, якая зацвердзілася не толькі ў сем'ях, на старонках мастацкай літаратуры, навуковых прац, на падмошнях тэатраў, а найперш у службовых кабінетах, канцелярыях органаў дзяржаўнай улады, апаратах гаспадарчых і грамадскіх арганізацый, якія цалкам дастаюваюць да сваіх патрэб і моўны элемент усёй сістэмы народнай адукацыі.

Паводле волі і ўсебаковага садзейнічання дзяржаўных і партыйных органаў на Беларусі за пасляваенны час сродкам дэлавай пісьменнасці зрабілі рускую мову. На ёй да нас з цэнтра і іншых рэспублік паступаюць усе віды службовай дакументацыі, на якія ў абавязковым парадку даюцца адказы на рускай мове, хоць часта яны асядаюць унутры рэспублікі. На гэтай жа мове на месцы складаюцца ўсе тэхнічныя інструкцыі, формы аператывных справаздач, пішуча адміністрацыйнага характару, распараджэнні і г. д. І зусім натуральна, што ў такіх умовах адбывалася і адбываецца далучэнне беларусаў да мовы рускага народа, а затым і іх моўная асіміляцыя. Калі разабрацца, дык і дакараць іх няма за што, бо ў такой моўнай сітуацыі нельга застацца недамысловай асобай, таму што выкарыстанне любой мовы толькі ў сямейна-бытавых зносінах не выратавае яе ад немінучай пазіцыі і не ў стане хоць у нейкай ступені пахіснуць пазіцыю мовы дэлавай пісьменнасці ў грамадстве. Так падрабязна гавару пра гэта, бо хачу, каб людзі ўспамініліся, што без ускладнення на беларускую мову функцыя службовага справаводства мы і кроку не зробім наперад у адраджэнні роднага слова. Адна мастацкая літаратура, радыё і тэлебачанне, тэатры, як сведчыць практычны вопыт, не выратаваюць мову. Паспраўдну патрэбна яна становіцца толькі тады, калі насіроў пранізвае ўсю дзейнасць чалавека, уключаючы і вытворча-эканамічную сферу з разгалінаванай сеткай службовай пісьменнасці. У такіх умовах абставінах любы назавешу мову дэлавай, афіцыйнай, дзяржаўнай, не будзе выракацца ці глядзець на яе як на бедную Папялушку. Аб'яўленне роднага слова беларусаў мовай канцелярыі, дэлавай пісьменнасці ў вырашальнай ступені паўплывае на характар іх вусных моўных зносін у час прафесійнай дзейнасці. Такі ўжо спрадвечны закон для ўсіх народаў планеты на кожным з этапаў іх гісторыі, што на якой мове складаюцца дэлавыя паперы, праводзяць абмеркаванні вытворчых спраў, на такой і зносяцца людзі між сабой, бо рабіць інакш азначала б уносіць нейкі дысананс у працэс грамадскага працоўнага жыцця. Ад таго закона закона можна адступіць і часта адступаюць толькі ў пазаслужбовы час, ва ўмовах прыватнага жыцця, дый то не на працяглай перыяд.

Выбар мовы справаводства — прэрагатыва дзяржаўных органаў, што яны і зрабілі на Беларусі ў пасляваенны час. Правільнасць вырашэння гэтай актуальнай для любой нацыі праблемы шмат у чым залежыць ад таго, наколькі ўлічваецца думка найбольш тэарэтычна падрыхтаванай, этнічна свядомай часткі грамадства. Што ж датычыць выбару мовы зносін людзей між сабой, дык гэта было і застаецца справай саміх грамадзян, і любая спроба якіх бы то ні было дзяржаўных ці іншых органаў, палітыкаў ці вучоных навізаць грамадзянам тую ці іншую мову будзе прававалена ўжо на сваім першапачатковым этапе.

АБСТАВІНЫ ў пасляваеннай Беларусі склаліся так, што мовай службовага справаводства стала руская, тэндэнцыя да чаго ўжо намяцілася з другой паловы 30-х гадоў, у час сталінскага тэрору, разрастання камандна-бюракратычнай сістэмы кіравання. Цяжка сказаць, наколькі тады глыбока разумеліся ў верхніх эшалонах улады памылковасць, трагічныя вынікі такога выбару для лёсу беларускай мовы, а значыць і культуры. Мо не было часу агле-

дзецца з-за цяжкіх эканамічных акалічнасцей, мо адсутнічалі інтэлігентныя, з вялікім тэарэтычным і этнічным патэнцыялам людзі, вопытныя палітыкі?

Ад таго часу шмат што змянілася ў нашым жыцці. Перабудова абавязала п-новаму паставіцца да ўсяго, што нам давалося зведаць. Адышлі мы і ад памылковага погляду на непазбежнае зліццё моў ужо ў бліжэйшай перспектыве. Цяпер, думаецца, у беларускіх дзяржаўных дзеячаў, нацыянальнай інтэлігенцыі дастаткова часу, тэарэтычнага багажы і практычнага вопыту, каб спакойна, удумліва, без падказаў з боку саміх разабрацца, якой павінна быць беларуская мова на сваёй зямлі: дзяржаўнай, як гэта і назіраецца ў кожным суверэнным нацыянальна-дзяржаўным фарміраванні, ці толькі фальклорнай, служыць не больш як сродкам зносін на сямейна-бытавым узроўні, што мяжуе з непазбежным качатковым выміраннем яе.

Радуе станоўчая трансфармацыя ў поглядах простага люду на сацыяльную ролю беларускай мовы. Амаль ад кожнага, нават маладасведчанага ў пытанні нацыянальнай палітыкі, моўнага будаўніцтва чалавека, калі папытаеш: «Чаму беларуская мова апынулася на мяжы скану?» — пачуеш у адказ: «Бо яна выйшла з ужытку дзяржаўнага і партыйнага апаратаў, са справаводства прадпрыемстваў і ўстановаў, з навуцальна-вухаваўчага працэсу гарадскіх агульнаадукацыйных школ, інстытутаў і тэхнікумаў». У той жа час ёсць няглыбока людзей даволі высокага службовага рангу, а таксама тых, што па роду сваёй службы займаюцца непасрэдна ці апародкавана рэгуляваннем міжнацыянальных адносін ці ў плане тэорыі выдуджанага даследавання дадзенай праблемы, якія не хочучь бачыць прычыну заняпаду беларускай мовы ў тым, што яна перастала быць дзяржаўнай і таму далей звычайных захадаў касметычнага характару, нічога больш не жадаюць рабіць для яе выратавання. Галоўны іх довад: нельга становіцца перайначваць дэкрэтаваннем зверху, патрэбна, каб усё распачыналася знізу, па ініцыятыве людзей. Але давайце прыгадаем, як ішоў працэс адлучэння беларусаў ад роднай мовы, зверху ці знізу, і так будзем паступаць з іх цяперашнім далучэннем да роднай мовы. Глыбокага аналізу тут не патрэбна, бо і так усё зразумела. Пачыналася зверху: спачатку рэспубліканскі дзяржаўны і партыйны апарат, міністэрствы і ведамствы перайшлі на рускую мову без ініцыятывы народа знізу, затым падведаным ім прадпрыемстваў і ўстановаў, пасля чаго па-руску загаварылі і члены іх калектываў. Ці возьмем сістэму народнай адукацыі, дзе пачатак пашырэння рускай мовы таксама вельмі выразна ішоў зверху ўніз: як толькі інстытуты і тэхнікумы перайшлі на яе, услед за імі ў самыя сціслы тэрмін «пацягнуліся» гарадскія агульнаадукацыйныя школы, а крыху пачакаўшы і сельскія. Вось такім цяпер павінен быць адваротны шлях беларускай мовы ва ўсе сферы дзейнасці народа. Альтэрнатывы гэтаму я асабіста не магу знайсці. Істотнае адрозненне пры пераводзе

стрэлак бачу толькі ў тым, што калі верхнія, больш палітычна вопытныя і прафесійна падрыхтаваныя пласты беларускай нацыі пераходзілі з роднай мовы на рускую, ужо добра ведаючы яе, дык цяпер гэта даводзіцца рабіць ім, будучы амаль цалкам рускаасіміляванымі. Ці не галоўная гэта прычына зацяжных атак у тэарэтычнай і практычнай плоскасці супроць надання беларускай мове статусу дзяржаўнай, прычым гэтага розных цытат і палажэнняў, якія выказваліся каля сотні, а то і больш гадоў таму назад?

Наспеў час выкласці і давесці з дапамогай усіх сродкаў масавай інфармацыі да вядомага народа навукова абгрунтаваную праграму адраджэння і канстытуцыйнай гарантавання далейшага бяспечнага функцыянавання беларускай мовы ў якасці дзяржаўнай на сваёй спрадвечнай тэрыторыі. Адаказным партыйным і савецкім работнікам, адпаведным прафесійным групам вучоных і творчай інтэлігенцыі рэспублікі ёсць цяпер што вывучаць і пераймаць з вопыту моўнага будаўніцтва ў рэспубліках Прыбалтыкі, Закаўказзя, Малдаўскай ССР, дзе ўжо прапрацаваны і надрукаваны статусы нацыянальных моў, дакладна вызначаны функцыі рускай мовы як сродку міжнацыянальных зносін і моўнай больш шматлікіх іншанацыянальных груп. Агульным для саюзных рэспублік зазначаных рэгіёнаў з'яўляецца наданне сваім нацыянальным мовам статусу дзяржаўных. Гэты прынцып не можа не ўзяць на ўзбраенне і Беларуская ССР як суверэннае дзяржаўнае фарміраванне.

Узвядзенне беларускай мовы ў ранг дзяржаўнай абумоўлівае неабходнасць удакладнення функцыяў рускай мовы, якая ў нашым краі з'яўляецца не толькі сродкам міжнацыянальных зносін, але і фактычна дзяржаўнай. Дзе-дзе, а ў Беларусі, паколькі мова яе карэннага насельніцтва так блізкароднасна да рускай, зусім няма аніякай патрэбы адначасова мець дзве дзяржаўныя мовы — беларускую і рускую. Возьмем, для прыкладу, службовае справаводства. Ну які ж тут ёсць дубліраваць дакументы і на рускую мову, калі без асаблівых цяжкасцей іх можна зразумець і на беларускай мове? Мэтазгодным будзе толькі тую частку дакументаў, што ідзе за межы Беларусі, складаць на рускай мове. Дубліраваць жа перапіску, якой абслугоўваюцца ўнутрырэспубліканскія патрэбы, было б нічым іншым, як марнай тратай народных сродкаў, так і нашага часу. Куды эканамічна будзе навучыць кожнага, хто жыве ў рэспубліцы, беларускай мове. Гэтага ж вымагае і высакародны ідэал сацыялістычнага інтэрнацыяналізму, на якім павінны будавацца ўзаемаадносінны паміж савецкімі нацыямі. Без ведання роднай мовы карэннага насельніцтва той ці іншай рэспублікі прадстаўнікамі яе нацыянальных меншасцей нельга лічыць іх жыццё паўнацэнным.

Якая ж у такім выпадку павінна быць сфера выкарыстання рускай мовы і родных моў іншанацыянальнага насельніцтва? Адаказ на гэтае пытанне ў першую чаргу зале-

жыць ад нацыянальнай структуры насельніцтва кожнага канкрэтнага нацыянальнага рэгіёна, агульнай колькасці і кампактнасці рассялення нацыянальных груп. З рускай мовай у асноўным усё зразумела: гэта сродак міжнацыянальных зносін. Такое становішча вымушае да абавязковага вывучэння яе ва ўсіх навучальных установах, выдання на ёй мастацкай, навукова-тэхнічнай, медыцынскай і іншых відаў літаратуры, каб не адравацца ад культур народаў СССР, а таксама ад культуры сусветнай. Ва ўмовах Беларусі ўяўляецца мэтазгодным у наасобных сельскіх Саветах уводзіць у агульнаадукацыйныя школы ў якасці спецыяльнага прадмета польскую, украінскую, літоўскую і латышскую мовы. Адкрыццё ж на гэтых мовах вучэбных груп (за выключэннем мо толькі філалагічных) у тэхнікумах і інстытутах, узвядзенне іх у справаводства дзяржаўных, адміністрацыйна-гаспадарчых органаў і прамадскіх арганізацый не выклікае неабходнасці з прычыны некампактнасці пражывання і малой колькасці носьбітаў пералічаных моў. Неабходна ўсямерна садзейнічаць выкарыстанню апошніх у прафесійнай і самадзейнай мастацтва. Сказанае датычыць і юрэйскай мовы, якая ў даваенны час была даволі распаўсюджанай на тэрыторыі Беларусі, а таксама моў усіх іншых прадстаўнікоў народаў, якія атабарыліся і маюць намер стала жыць у нашым краі. Дзейнай формай гарантыі іх вольнага культурнага і моўнага развіцця маглі б стаць інтэрнацыянальныя клубы, якія мэтазгодна было б ствараць для якой-небудзь адной ці групы нацыянальнасцей, да прыкладу, прыбалтыйскіх, закаўказскіх, сярэднеазіяцкіх, народаў Паміржа і г. д. Такое ім без асаблівых цяжкасцей забяспечыць беларуская нацыя, калі яе мова стане дзяржаўнай.

Набыты зямной цывілізацыі гістарычны вопыт прывала зафіксаваў, што права на існаванне, падкрэсліваю зноў, забяспечваюць сабе толькі дзяржаўныя мовы, усё ж астатняе гінуць з няумоўнай заканамернасцю, нягледзячы ні на якія супрацьдзеянні іх носьбітаў. Толькі калі апошнім у выпадку спрыяльнага збегу акалічнасцей удавалася прыпыніць гэты працэс, надаць сваёй мове статус дзяржаўнай, яна выжывала. Калі мы ўсупрэць сваёй мэтай адрадыць, захавачь, развіць беларускую мову — а гэта ў інтарэсах беларускага і рускага, усіх савецкіх і славянскіх народаў, цывілізацыі нашай планеты, — на яе трэба, не марудзячы, ускласці ўсё той спектр сацыяльных функцыяў, якія выконваюць дзяржаўныя мовы на ўсёй акрэсленай дзяржаўнымі межамі тэрыторыі.

Калі 50 гадоў таму назад мо хто і верыў, што можна нейкім чынам захавачь, не даць памерці беларускай мове, пазбаўленай статусу дзяржаўнай, дык набыты за гэты час горкі вопыт поўнасцю развейвае такія ілюзіі. Я не магу назваць аніводнай мовы, над якой не вісеў бы дамоклаў меч пасля таго, як яна перастала быць афіцыйнай, дзяржаўнай. Захавачь беларускую мову магчыма толькі наданнем ёй такіх функцыяў. Альтэрнатывы дзяржаўнасці мовы не існуе ў гістарычнай практыцы чалавецтва, не могуць быць выключэннем з гэтай заканамернасці і беларусы. І таму той, хто выступае супраць узвядзення іх мовы ў ранг дзяржаўнай, жадае таго ці не, па сутнасці садзейнічае яе заняпадду, уступае ў супярэчнасць з інтарэсамі духоўнага развіцця беларускай нацыі, не адчувае сваёй адказнасці перад будучымі пакаленнямі.

Музыка

«ЯКАЯ НЯЛЁГКАЯ ПРАЦА!..»

Разам з першым вясным сонцам у Мінскі інстытут культуры прыходзіць гарачы час напружанай працы, творчых хваляванняў, справазданных канцэртаў і, вядома, дзяржаўных энзаменаў. У гэтым календарным падзеі вылучыўся нядаўна вялікі канцэрт асноўнага аркестра рускіх народных інструментаў пад кіраўніцтвам А. Аўсіевіча. Такія канцэрты ў інстытуце не рэдкія, але даляка не кожнаму творчаму калектыву удавалася адным разам асвоіць такую складаную і разнастайную праграму на два аддзяленні, прыцягнуць такую колькасць салістаў-прафесіяналаў, студэнтаў і аматараў.

У праграму канцэрта ўвайшлі такія буйныя творы, як «Руская свята» А. Пахмутавай, «Замова агню» П. дэ Луна, і частка Канцэрта для домры з аркестрам М. Будашкіна (салістка студэнтка і курса А. Крэсік). Добрай залукай на прафесійную сталасць было выкананне піяністкі Э. Макаранкай у суправаджэнні аркестра Фантазіі А. Арэнскага на тэмы Рабіна, фіналу Першага фартэпіянага канцэрта П. Чайкоўскага і Накюрна А. Бабаджаняна.

Памяці колішняга кіраўніка калектыву Аляксандра Сяргеевіча Нікалаева аркестр прысвяціў адзін з лепшых твораў П. Кулікова «Ліпа векавая».

Песні Ю. Семянкі, Я. Глебава, Д. Смольскага ў выкананні саліста ДАВТА БССР М. Жылюна і саліста Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі М. Адамовіча ў суправаджэнні аркестра вызначаліся мужняй, геранічнай патэтыкай, тонкім густам і глыбокім разуменнем вобразнай сферы кожнага твора.

Прыемна адзначыць і тое, што ўпершыню калектыву звярнуўся да такіх класічных узораў рускай народна-аркестравай музыкі, якія з'яўляюцца своеасаблівым выпрабаваннем на тэхнічнае майстэрства для любога калектыву. Гэта ўсім вядома «Валёнікі» А. Шырокава і «Свеціць месяц» В. Андрэева.

Па маштабе і аб'ёме праграмы, па якасці выканання гэты канцэрт — новы творчы руж, ад якога наўрад ці хто з удзельнікаў калектыву асмеіцца зараз адступіцца. Асноўная заслуга ў дасягнутым належыць кіраўніку аркестра старшаму выкладчыку А. Аўсіевічу. Вучачь народнага артыста БССР М. Казінца, ён пераняў не толькі строгае, лаканічнае і дакладнае манера дырыжыравання свайго настаўніка, але і жалежны характар сапраўднага кіраўніка. Яго вылучае прафесіяналізм і вялікая працаздольнасць і бескарэслівасць, захопленасць і адданасць сваёй прафесіі, — досыць рэдкія якасці ў наш рацыянальны век, ды ішчы ў такой «нудзячнай» галіне, як народна-інструментальнае выканальніцтва! Дзякуючы гэтым якасцям, Аляксандр Васільевіч здолеў узяць мастацкі ўзровень асноўнага калектыву на фэдэрны па больш высокую прыступку.

Энергіі такіх людзей мы абавязаны тым, што народна-інструментальная музыка развіваецца падчас насуперак абставінам. Такім, напрыклад, як адсутнасць залы і сапраўднай сцэны, гэтак неабходных для паўнацэннага падрыхтоўкі спецыялістаў мастацкага профілю. Або хранічнай адсутнасці духавых і ударных інструментаў на кафедры аркестравага дырыжыравання, без якіх не можа існаваць на сучасным узроўні ніводны аркестр. А праблема салістаў, ды ішчы такога рангу, як М. Жылюн, М. Адамовіч? Здолеў жа некай прыцягнуць іх да ўдзелу ў інстытуцкім канцэрте А. Аўсіевіч!

Усе гэтыя праблемы, відаць, было б лягчэй вырашыць, калі б кіраўніцтва інстытута больш уважліва і зацікаўлена ставілася да такога роду падзей.

На канцэрте мне запамнілася фраза адной слухачкі: «Якая вялікая праца!» Колькі ў гэтых словах разумення, захаплення, здзіўлення і далучанасці. Значыць, не дарэмна стараліся і перажывалі музыканты. Захоплены ўсмешкі, кветкі — яскравае таму пацвярджэнне.

Л. ТАІРАВА.

Калі ў Мінску арганізуюваўся тэатр музычнай камедыі, быў абвешчаны конкурс у трупы тэатра. Мяне запрасілі ў камісію па адборы артыстаў. У адзін з конкурсных дзён выйшла на сцэну маладзенькая артыстка і выканалася песня Тоські з аперэты І. Дунаеўскага «Белая акацыя». Гэта была Наталля Гайда. Выкананне, як музычнае, так і акцёрскае, было бліскучае. І на мяне, і на іншых членаў камісіі артыстка зрабіла вялікае ўражанне. Здавалася б, невялічкі па часе гучання фрагмент — але ў ім

а Наталлі Віктараўне дадзены шчодры дар.

Якраз у той час многія мае сябры вялі гаворку наконт напісання музыкі да слаўтай Купалавай «Паўлінкі». І вось калі я ўбачыў Гайду — Ірыну, цвёрда вырашыў, што буду пісаць «Паўлінку» і што Паўлінкай будзе Гайда. Гэта і стала непасрэдным штуршком да напісання аперэты. Калі ж музыка ўжо была напісана, перад артысткай узнікла новая праблема: беларуская мова, з

чу з любімым акцёрам. На жаль, сёння гэтая традыцыя страчана. І таму, калі чую: «Пойдзем на Гайду» — гэта пра многае гаворыць, гэта да гонару артысткі.

Шмат запамінальных вобразаў створана Н. Гайдай у класічных аперэтах. Амаль уся класіка ў яе рэпертуары: «Сільва», «Марыца», «Лятучая мыш», «Вясёлая ўдава» і інш. У кожнай ролі яна знаходзіць і раскрывае нешта сваё, вобразы атрымліваюцца сапраўды індывідуалізаваныя — гэта вобразы Н. Гайды. Вялікае майстэрства пераўвасаблення праяўляецца не толькі класікай. Якая, напрыклад, пераканальная яна ў вельмі складанай ролі Элізы Дулітл з мюзікла Ф. Лоу «Мая цудоўная лэдзі»! А вобразы ў аперэтах савецкіх аўтараў: І. Дунаеўскага, А. Фельцмана, Ю. Мілюціна, Б. Стральнікава...

Усё, зробленае Н. Гайдай на тэатральнай сцэне, на мой погляд, з'яўляецца нашай нацыянальнай каштоўнасцю, акцёрскай і вакальнай класікай. Нездарма народны артыст СССР Л. Рахленка некалі, паглядзеўшы спектакль з яе ўдзелам, сказаў: «Такой Паўлінкі, як Гайда, у тэатры імя Янкі Купалы няма». А яму, ветэрану тэатра, можна было даць веры.

Мне асабіста хацелася б выказаць сваю ўдзячнасць Наталлі Віктараўне яшчэ за адну грань яе творчай дзейнасці. Часта мне даводзіцца выступаць з канцэртамі ў розных кутках рэспублікі пры ўдзеле Н. Гайды. Так, яна з'яўляецца сапраўды народнай артысткай, бо не адмаўляецца выступаць у самых розных канцэртных умовах: выступае ў школах, у студэнцкіх інтэрнатах, у калгасных палацах культуры, у аўдыторыях прафтэхвучылішчаў. І такое пранікнёнае, шчырае выкананне песень, як у яе, сустрачаеш не часта. Музыкальны матэрыял заўсёды вывучаны вельмі дакладна. Літаратурны змест песні прадуманы. Песня ў яе выкананні набывае жыццёвы сэнс — дзеля чаго, прынамсі, яна і пішацца.

Многія свае песні я прысвяціў Наталлі Віктараўне. Гэта і «Чароўнае святло», і «Травы дзтва»... Мне як аўтару хочацца, каб песня выконвалася на добрым мастацкім узроўні, а ў Н. Гайды іначай быць і не можа.

За ўсё добрае хочацца падзякаваць Н. Гайдзе ад прыхільнікаў тэатра, падзякаваць яе таленту і выказаць упэўненасць, што мы яшчэ не раз сустрэнемся з новымі цікавымі работамі артысткі. Гэтакі зарука яе творчай неанасатнасці, неспаской, вечная патрэба ў творчасці. Наташа (так мы звяртаемся да яе ў неафіцыйнай абстаноўцы), новых Вам здарыцца, вялікіх творчых радасцей! А нам — сустрэч з Вашым светлым талентам.

Юрый СЕМЯНЯКА.

Як зорка на музычным небасхіле

Штрыхі да партрэта народнай артысткі БССР Наталлі ГАЙДЫ

было ўсё: і добры вакал, і бліскучая акцёрская праца, і поўная асэнсаванасць выканання.

Члены камісіі былі аднаголасна «за». І не памыліліся, бо ўсе тыя якасці, так важныя для артыста, Наталля Гайда і потым укладала ў кожную сваю новую работу.

І вось — адкрыццё тэатра музычнай камедыі. Прэм'ера спектакля «Піе «Жаваранак», у галоўнай ролі разведчыца-падпольшчыцы Ірыны — Наталля Гайда. У гэтай ролі, на мою думку, яна была непаўторнай, усё, што рабіла актрыса на сцэне, было вельмі цікава. Роль складаная і музычная, і ў сэнсе ўвасаблення вобраза. Роль драматычная. Тут для паспяховай працы адной «школы» малавата, тут павінна быць, як у народзе кажуць, «ад бога» —

якою яна сустракалася ўпершыню, бо ў Мінск прыехала са Святлоўска. Але і тут выявілася яшчэ адна здольнасць Н. Гайды: моўную праблему яна пераадолала бліскуча. Мова яе Паўлінкі была бездакорная.

Потым Наталля Гайда брала ўдзел і ў наступных маіх аперэтах: «Сцяпан — вялікі пан», «Тыдзень вечнага каханя». У іх я абавязкова прадугледжваў ролю для Н. Гайды, бо яе ўдзел заўжды ўпрыгожвае спектакль. Ролі ў яе розныя, рознахарактарныя, і кожная робіцца з'явай на сцэне.

Даволі часта можна пачуць такую гаворку сярод глядачоў: «Пойдзем на Гайду». Так вялося калісьці, з добрых часоў, калі ў тэатр хадзілі на сустрэ-

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

АРМЯНСКІ ЖЫВАПІС У МІНСКУ

У памяшканні Палаца прафсаюзаў працуе выстаўка жывапісу з фондаў ерэванскага Музея сучаснага мастацтва. Гэта творы К. Абавяна, В. Варданяна, А. Акапяна і іншых майстроў. Усяго 40 карцін. Прадстаўлены ўсе жанры — партрэты, нацюрморты, сюжэтыны жывапіс, краўдзі.

Арменія мае вялікія культурныя традыцыі, глыбокія гістарычныя карані. Разам з тым, гэта зямля, «адкрытая ўсім ветрам». У творчасці майстроў мастацтва Арменія адчуваецца добрай вядомай еўрапейскага і ўсходняга мастацтва. Мы знойдзем у іх палотнах уласцівыя заходнія традыцыі канструктыўнасці і ўсходнюю дэкаратыўнасць. Моцна вылучыліся ў

армянскім мастацтве сацыяльны аспект. Выстаўка будзе працаваць да канца месяца.

В. БОГУШ.

ШЛЯХАМ ДРУЖБЫ

Звыш трох месяцаў у Літаратурным музеі Літвы экспанавалася выстаўка «Па Нёмане плыве», прысвечаная жыццю і творчасці Якуба Коласа і сувязям народнага песняра Беларусі з братамі літоўскай зямлі. Жыхары г. Каўнаса мелі мажлівасць яшчэ раз пераканацца ў спрадвечнасці і трываласці сувязей двух суседніх народаў. Нядаўна выстаўка пераехала ў знамяціты і малюнічы Тракай. Яна ўтульна размясцілася ў бібліятэцы раённага Дома культуры.

На ўрачыстасць адкрыцця выстаўкі прыехалі госці з Мінска — пісьменнікі, супрацоўнікі Літаратурнага музея Якуба

Коласа, самадзейныя артысты з радзімы песняра, прадстаўнікі культурнай грамадскасці Стаўбцоўшчыны.

Паслядзінне адкрыла загадчыца бібліятэкі Дома культуры А. Пілене і перадала слова С. Законнікаву. Удзельніцаў сустрэчы вітала дырэктар Літаратурнага музея Якуба Коласа З. Камароўская і сакратар праўлення СП БССР В. Скварцоў. З увагай слухалі прысутныя журналіста Г. Мячнэўска. Ён нагадаў некаторыя факты, што сведчаць пра душэўную падданасць беларускага песняра з літоўскім народам. Пра будні Коласавага дома расказаў супрацоўнік музея І. Курбена. Загадчык аддзела культуры райвыканкома А. Грыкаў паведаміў пра поспехі раёна ў культурным развіцці.

Затым на сцэне ўладарылі спевак і дэкламаты — фальклорны хор в. Міналеўшчына. Гучалі беларускія народныя песні, чыталіся творы незабытага песняра.

К. СЦЕПАНЮК.

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

Вялікая трагедыя малой вёскі

Невялікая вёска Гадзіўля Слабодскага сельсавета схавалася сярод лясоў паўднёвай Лепельшчыны. Утварылася вёска ў трыццатыя гады ў час прымусовай калектывізацыі з боку насельнікаў шматлікіх навакольных хутароў. Аднак не мінавала і Гадзіўлю хваля сталінскага тэрору.

Раскулачылі і навочна звезлі невядома куды гадзіўлян Сароку і Агрыжку. Загінулі ў сталінскіх лагерах Стась Семянковіч, Уладзімір Сінькевіч, Сцяпан Кірылавіч Мільчанін. Знішчаны старшыня калгаса Зенька Кліменчыў Тарнаўскі.

15 год адседзеў на Калыме Аляксандр Макаравіч Мазго. Жывым застаўся толькі таму, што працаваў фурманам у начальніка залатых капальняў.

У 1946 годзе па сфабрыкаваным даносе асудзілі Юзюка Семянковіча. Ён памёр у турме дзесьці на Урале.

На хутары паблізу Гадзіўлі жыла сям'я Мікіты Кірылавіча Мазго. З хлеба на соль перабівалася. Ды і разлічваць на лепшае не даводзілася, бо восем дзіцячых ратоў сесці прасілі.

Раслі дзеці. Старэйшая Марыя выйшла замуж у Слабаду, пайшла працаваць на лесасплаў Уладзімір, Рыгор, Вера, Аксінія. Малодшыя Восіп, Фядора і Фрося дапамагалі бацькам па гаспадарцы.

Аднойчы, было гэта ў 1936 годзе, прыехаў на Мікітаў хутар «чорны воран». Больш Мікіту не бачылі...

Мінуў год. Заняпала без гаспадара зямля. Старэйшыя дзеці пакінулі лесасплаў, перасяліліся з хутара ў Гадзіўлю, уступілі ў калгас.

Немагчыма апісаць здзекі і зневажання, якія выпалі на долю дзяцей Мікіты Мазго. Толькі не раз'ела іх сэрца балючая і жорсткая крыўда за бацьку. Не шкадуючы сябе, працавалі браты і сёстры ў калгасе. Раптам прымуў 41-ы...

Мабілізацыя абмінула Уладзіміра і Рыгора: дзяцей «ворагаў народа» ў армію не бралі. Засталася сям'я на акупіраванай тэрыторыі.

У першым ваенным верасні гналі немцы на Барысаў палонных. Часова спыніліся ў Гадзіўлі. Вяскоўцаў выгналі на будоўлю вялізнай агароджы для будучых вязняў. Загадзя браты Уладзімір і Рыгор Мазго прыхапілі лішнія сякеры, пілы, адзенне. Непрыкметна перадалі іх некалькім палонным. Тыя, пад выглядам мясцовых жыхароў, уцяклі ў лес. Знайшлі нека ў лесе Фрося Мазго з сяброўкай Вольгай Прускай параненага акружэн-

ца Жэньку. Лячылі, кармілі байца дзяўчынку, пакуль таго не забралі да сябе партызаны. З тых часін лес, дзе жыў у будане Жэнька, гадзіўляне завуць Жэнькавым лагерам.

На водшыбе стаяла хата Мазго. Таму яе першую наведвалі партызаны. Гасцінна сустралі іх. Прытулілі, накармілі. З ляснымі салдатамі пайшлі ў лес Уладзімір, Рыгор і муж іх сястры Вера. Да самага вызвалення не выпускілі хлопцы з рук зброю.

Была ў сям'і Мазго швейная машынка — рэдкая па тым часе рэч. Адала яе старая Лізавета ў распараджэнне партызан. Так у хаце адчынілася швейная майстэрня. Шыюць, бывала, маскіравальныя халаты, а самая малодшая Фрося ўсю ноч на варце стайць — приходзілася ахоўваць патаемную майстэрню.

Не засталася ўбаку і старэйшая дачка Марыя. Памятае, замуж яна выйшла ў Слабаду? Іменна там базіраваўся нямецкі гарнізон. Звесткі аб ім жанчына перадавала партызанам.

У 1943 годзе аб'явілі партызаны мабілізацыю: стаў лясным салдатам Восіп. За братам рушыла ў лес Аксінія. Наручне з мужчынамі ваявала яна. У апрадэе выйшла замуж. Сям'ёй хадзілі на заданне. Неяк натрапілі на засаду. Мужа забілі, Аксінію цяжка паранілі.

Пачулі немцы хуткі канец. Азварэлі. Кінулася мясцовае насельніцтва ратавацца ў лес. Да вызвалення жылі ў партызанскім лагера Лізавета з дочкамі Фядорай, Фросяй і трыма ўнукамі — дзецьмі Марыі...

А сёння? Няма Марыі. Выдаў яе паліцай са Свяды Дзямка, па мянушцы Гуру. Схапілі жанчыну ў Лепелі на будвары (цяпер камбикормзавод). Расстралялі без следства. Не вырнуўся з партызанаў Восіп. Рыгор пасля вызвалення Лепельшчыны ўступіў у дзеючую армію. Загінуў, не дачакаўшыся Перамогі. Ужо ў мірны час скасілі хваробы Аксінію і Веру.

Уладзімір жыве ў вёсцы Гарэзіні калгаса «Пражэктар». Атрымаў пенсію. Заслужыў яе сумленнай працай на калгасных нівах. Фядора засталася вернай Гадзіўлі. Працавала даяркай. Цяпер на пенсіі. Ефрасіня працуе кінамеханікам у Лепелі. І ўсе гэтыя 53 гады для брата і сяцёр застасца загадкай: што дрэннага зрабіў іх бацька?

Хто адкажа на гэтае пытанне?

Уладзімір ШУШКЕВІЧ, г. Лепель.

Ненавіджу!

Хваля сталінскіх рэпрэсій у 30-я гады закрывала і невялікую вёсачку Батурынка, дзе я нарадзіўся і вырас. З расказаў бацькі ведаю, як аднойчы ноччу «чорны варан» пад'ехаў да дзедвай хаціны і назаўсёды без некуды майго дзядзьку Паўла Іванавіча Букаціча. У дзяцінстве я нярэдка трымаў у руках яго маленечкую фотакартку, углядаўся ў зусім юначы твар сваяка і задумваўся, чаму яго няма сярод нас. Мне казалі, што дзядзька стаў ахвярай Ілжывага даносу, што яму прыпісалі замах на жыццё старшыні сельсавета. Але ў такім абвінавачванні я не бачу ніякай логікі. Снажыце, навошта было юнаку з абяздоленай галечкай, шматдзетнай сям'і, якой Савецкая ўлада адкрыла дарогу з цэмы, рабій на гэтую ўладу замах?

Сталінскаму ладу была патрэбна дармавая рабочая сіла. Ведаю, што Павел Іванавіч перада смерцю лічэ даслаў некалькі вестак з далёкай Сібіры, а потым знік бяследна, як зні-

калі мільёны нявінных ахвяр сталіншчыны.

Але ва ўсёй гэтай трагедыі ёсць яшчэ адзін аспект. Справа ў тым, што ў нашай вёсцы да нядаўняга часу жыла жанчына, якая, па мераваннях маіх сваякоў, зрабіла лжывы данос. Міру паміж маёй і не сям'яй не было і, як мне думаецца, не магло быць.

А шнада: у той суседскай сям'і падрасці прыгажуні-дзівачы, з якімі мае бацькі забаранілі сбраваць і нават надумвацца аб тым, каб звязаць з якойсьці з іх свой лёс. Чым, скажыце, не Верона павеларуску, не гісторыя сямействаў Мантані і Капулеці на мясцовы лад? І быў у гэтым вінаваты сталінізм, які нацуюваў чалавека на чалавека.

Усё жыццё ненавіджу даносы і даносчынаў!

С. БУКАЦІЧ, намеснік рэдактара смалядзінскай раённай газеты «Ленінскі заклік». г. Смалядзічы.

«А ГАРМОНІК ГРАЕ, ГРАЕ...»

У мінскім Палацы культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча створаны клуб «Гармонік», які аб'яднаў аматараў ігры на баяне, акардэоне, гармоніку. Гэта першы крок у напрамку да стварэння рэспубліканскай секцыі баяна-акардэона пры Музычным таварыстве БССР.

Калісьці ніводнае вяселле ці свята не абходзілася без гарманіста. Сёння ж гукі баяна, акардэона, гармоніка не часта пачуеш на вясновай вуліцы ці ў гарадскім двары. А, між тым, гэтыя інструменты з'яўляюцца часткай гісторыі музычнай культуры беларускага народа. Гармонік разам са скрыпкаю, дудкай, цымбаламі і ударнымі ў розным спалучэнні ўтвараў інструментальны ансамблі, якія існавалі бадай што ў кожнай вёсцы ці мястэчку. Сёння такіх ансамбляў засталася вельмі мала. Ды і іграючы на народных музычных інструментах людзі пераважна сталага ўзросту. А што нас чакае праз 10—20 гадоў? Ці не застануцца толькі ўспаміны пра ўдалых вясковых музыкаў?

Пытанні, на жаль, не беспад-

стаўня. Вось такі, снажам, прыклад. На канцэртах агляду-конкурсу народных і ўзорных аркестраў народных інструментаў горада Мінска, які адбыўся сёлета, у глядзельнай зале было вельмі ж мала глядачоў. Менш, чым на сцэне. Які ж адрадіць павагу да народна-інструментальнага жанру, які падняць прэстыж народных інструментаў?

Таму і радала ўзнікненне арганізацыі па стварэнні першага ў Мінску клуба аматараў-гарманістаў на чале з М. Коласавым. Клуб мае на мэце творча аб'яднаць усіх аматараў, якія любяць гармонік, баян, акардэон, імкнуцца ўдасканаліць сваё выканаўчае майстэрства ці проста прыемна правесці свой вольны час, канкрэтнымі справамі вывесці гармонік на вялікую сцэну, наблізіць яго да народа.

Першай спробай стаў вялікі канцэрт выканаўцаў на баяне, акардэоне і гармоніку ў мінскім Палацы культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча, які адбыўся 10 лютага гэтага года. У ім прынялі ўдзел прафесійныя і самадзейныя гарманісты, дзеці і дарослыя. Больш за ўсё радала тое, што ў зале не было пустых месцаў.

А праз месяц у глядзельнай зале дзіцячай музычнай школы № 11 сабраліся прадстаўнікі музычных устаноў Мінска, каб арганізацыяна аформіць утварэн-

не свайго клуба. Пасяджэнне вёў лаўрэат міжнароднага конкурсу, дацэнт Беларускай дзяржаўнай кансерватыўнай Мікалай Сеўрукоў. Быў прыняты статут клуба, абдыліся выбары савета, у які ўвайшлі прадстаўнікі многіх навуковых устаноў і культурна-асветных устаноў Мінска.

— У гэтым годзе нас чакаюць цікавыя падзеі, — падзяліўся з намі М. Коласаў, абраны старшынёй клуба «Гармонік». — Гэта маючы адбыцца канцэрт выканаўцаў на баяне, акардэоне і гармоніку з удзелам вядучых артыстаў рэспублікі, самадзейных гарманістаў, навучэнцаў музычных устаноў горада. Гэта і фестываль юных баяністаў 7—8 мая ў Палацы культуры і спорту чыгуначнікаў. Наш клуб прыме таксама ўдзел у фестывалях, якія будуць праходзіць у Эстоніі, Ленінградзе, Гомелі...

Усё гэта спараджае спадзяванні на добрыя змены ў самадзейным музычным мастацтве Беларусі.

М. КУЗЬМІНІЧ,
выкладчык Мінскага
інстытута культуры.

ЖЫВЦЬ... «ЖЫВЦА»

«Жывіца» — так называецца аб'яднанне аматараў беларускай

літаратуры і гісторыі роднага краю, якое створана пры Маладзечанскай раённай бібліятэцы. Жывіца — гэта хвойная смала, якая гоіць раны, нанесеныя дрэву. Наша «Жывіца» таксама ставіць мэтай лячыць раны, якія нанесены нашай культуры і мове доўгімі гадамі забыцця і знявагі.

На адным з пасяджэнняў гасцем быў Мікола Ермаловіч. Тама гутаркі была «Ленін і Беларусь».

Гаворка перайшла ў зацікаўлены абмен думкамі, меркаваннямі аб сённяшняй моўнай сітуацыі ў рэспубліцы, аб праблемах захавання гістарычных помнікаў у нашым раёне, аб неабходнасці вывучаць і прапагандаваць гісторыю свайго Радзімы.

Глыбокую занепакоенасць выказвалі на сустрэчы рабочыя В. Сусун, М. Чычэліс. Цікавыя прапановы выказалі В. Ляшкоў, Г. Каханюк. Настаўнік СШ № 5 Л. Цімохін прапанаваў аб'яднаць намаганні гурткоўцаў школы і «Жывіцы» для падрыхтоўкі і правядзення літаратурных вечараў, прысвечаных творчасці Я. Купалы, іншых беларускіх пісьменнікаў і паэтаў, творчасць якіх мы ведалі да гэтага часу ва ўрззаным выглядзе, або не ведалі зусім.

А. ЧАРНЯУСКАЯ,
супрацоўніца
Маладзечанскай раённай
бібліятэкі.

3 АБУРЭННЕМ прачыталі ў «ЛіМ» артыкул аб тым, што ў Беларусі праіснуе «дыснэй-ленд» — гарадок забаў, на які адпуснаюцца вялізныя сродкі (2,5 мільярда рублёў). Мы — гэта жанчыны з аддзялення анкахірургіі Беларускага НДІ анкалогіі і медыцынскай радыялогіі. (У анкахірургіі аперацыю і лечаць рак малочнай залозы). Прычына нашага абурэння стане яснай пасля невядомага экскурсу ў зусім нядаўнюю гісторыю.

У гэтым годзе НДІ анкалогіі і медыцынскай радыялогіі Міністэрства аховы здароўя БССР атрымаў загад адрыць дзіцячае аддзяленне. Дадатковыя матэрыяльныя сродкі на гэта выдаткавана не было (спецыяльна абсталюваных для дзіцячых памішаных няма, спецыялісты не падрыхтаваны). Пад націскам Міністэрства аховы здароўя адміністрацыя інстытута вырашыла ліквідаваць аддзяленне ан-

Ю ЛІЯ КАНЭ, вядомы крытык і літаратуразнаўца, якую я глыбока паважаю, прачытаўшы ў «Известиях» ад 23 студзеня гэтага года інтэрв'ю намесніка міністра культуры БССР У. Матвеева «Парк цудаў пад Мінскам», спалохалася і абуралася. А я, наадварот, узрадаваўся і ледзь не запляскаў у далоні з крыкамі «ўра!», «ўра!». Нарэшце мы перагонім Амерыку! Мы падатром ёй нос! Мы збудзем «дыснэй-ленд» не раўня амерыканскаму. Той «дыснэй-ленд», які будаваў вядомы кінарэжысёр і прадюсер Уолт Дыснэй, адкрыты ў 1955 годзе. Наш будзе будавацца ў эпоху НТР, калі шырока ўкараніліся ў вытворчасць камп'ютэры, электроніка, лазерныя прамяні, дасягнуты скорасці. Калі ў амерыканскім дыснэй-лендзе дэманструецца штучны палёт на Месяц, то з нашага пад Ракавам, можна спадзявацца, будуць адпраўляцца на Месяц сапраўдныя касмічныя караблі. Можна і мы, Юлія Міхайлаўна, дажывём да таго часу і злётаем на спадарожнік Зямлі. Як жа не радавацца такой перспектыве!

У той час, калі прадбачлівыя людзі распрацоўвалі праект «парку цудаў», я ламаў галаву над тым, як узяць адстаючыя калгасы. Мяне ўзрушыла прапанова дасціпных пражэктэраў распустыць калгасы, перадаць зямлю сялянам, арганізаваць сямейныя фермы, не пытаючыся на гэта згоды саміх сялян. Выключэнне рабілася толькі для калгасаў-маякоў. Такія калгасы маглі існаваць. Такі пражэкт мяне сапраўды напалохаў. Раздзяліць калгасныя землі на дробныя кавалкі, на парцэлы прымусам гэта, на маё перакананне, усё роўна, што кі-

К АЛІ вядучы перадачы «Сустрэнемся пасля адзінаццаці» Алесь Гаўрон спытаў, ці быў хто з нас, тэлеглядчоў, у дыснэй-лендзе, на мяне адразу ж павеяла лагодным ветрыкам сонечнага красавіцкага дня, перад вачыма паўстаў неабсяжны блакіт каліфарнійскага неба, і ўзніклі ў памяці малюнкi, якія нагадалі адначасова чутыя ў маленстве казкі і дзіцячыя сны, і шмат чаго іншага з шэрагу зусім ужо фантастычнага. У дзівосным гарадку, дакладней, горадзе, што знаходзіцца ў адной з ваколіц Лос-Анжэлеса — Анахайме, у гэтым чароўным стварэнні Уолта Дыснэя на кожным кроку чакае дасціпна прыдуманая, дасканалая распрацаваная і адрэцэпіраваная сюрпрыз, які, тым не менш, успрымаецца як нешта такое, што падрыхтавана спецыяльна для цябе: ад Мікі Маўса, які сустракае цябе абдымкамі, як старога знаёмага, да падарожжа на калёсным парохдзе «Марк Твен» на востраў Тома Сойера, каб, пабыўшы разам з героямі пісьменніка ў Амерыцы мінулага стагоддзя, паімчацца потым па манарэйкавай дарозе ў эпоху касмічных падарожжаў. Усё гэта ўражае і захапляе нават дарослага... Праўда, калі трапляеш туды ўпершыню. Не ведаю, як дзецi, але асабіста я не ўпэўнены, што захацеў бы паехаць у гэтую казку зноў. Сюрпрыз успрымаец-

ВЯЛІКДЗЕНЬ — СВЯТА ЗЕМЛЯРОБА

Яшчэ не так даўно валачобныя абходы на вялікдзень у некаторых вёсках забараняліся, а тых, хто парушыў забарону, мясцовыя ўлады штрафавалі. Цяпер жа нярэдка, у тым ліку і ў перадавыбарных выступленнях кандыдатаў у дэпутаты Вярхоўнага Савета, можна пачуць прапановы аб адраджэнні ранейшых папулярных святаў. Сярод іх называецца і «пасха».

Пасха (у гэтым годзе праваслаўная царква будзе адзначаць яе 30 красавіка) прыйшла да ўсходніх славян разам з хрысціянствам. Гэтае свята вызначалася як адна з самых значных урачыстасцей у гонар «збаўцеля» — Ісуса Хрыста. Але новая рэлігія прыжывалася з вялікай прадкаскоў, таму і пасху нашыя продкі прымалі неахвотна. Тым больш, што моцную канкурэнцыю для пасхі складала старажытнае язычніцкае свята — вялікдзень.

Вялікдзень бярэ свой пачатак ад святкавання новага года па календары старажытнага земляроба. У рознай форме гэтае свята было вядома ўсім народам, асноўным заняткам якіх была апрацоўка зямлі. У многіх народаў Еўропы святкаванне новага года па кліматычных умовах прыходзіла на сакавік ці красавік. Для славян і будучыя беларусы, у прыватнасці, пунктам адліку нярэдка быў першы веснавы маладзёк. Назва свята, распаўсюджаная сярод славян (руск. великдень, бел. вялікдзень, укр. великдень, балг. велиден; у палякаў і чэхаў — вялікая ноч), азначала яго важнасць і працягласць. Дні свята лічыліся вялікімі, бо адносіліся да тых, што, паводле прыказкі, год кормяць. Па іх старажытныя людзі вызначалі, наколькі плённы будзе новы год. Гэта замацавалася пазней за навагоднім святам, якое сталі спраўляць зімой.

Вялікдзень апырэджвалі і суправаджалі ачышчальныя абрады, якія павінны былі выбавіць чалавека ад усяго шкоднага, што было ў адыходзячым годзе. Гэтыя абрады найчасцей былі прымеркаваны да аднаго дня, што замацаваны ў царкоўным календары як чысты чацвер. У гэты дзень усходнія славяне мыліся вадой, прынесенай з крыніцы да ўсходу сонца, каб быць здаровымі ўвесь год. У сербаў у велікодную суботу аблівалі хаты вадой, каб выгнаць злых духаў. Ачышчальнае значэнне мае і абліванне вадой у палякаў у дні святкавання «вельканоцы».

Агонь у дні ачышчэння выкарыстоўвалі ў магічных і практычных мэтах: у вогнішчах палілі назбіранае за зіму смецце, а разам з ім і ўсё дрэннае, што замінала сустрэць новы год. Разгойданне на гушкарках на вялікдзень і ў іншыя веснавыя свята славяне ў старажытнасці разумелі як ачышчэнне пры дапамозе ветру.

Старажытныя людзі лічылі, што ўсе вялікія справы, распачаты ў новы год, будуць мець поспех, таму з надыходам вялікадня земляробу было важна пакласці пачатак палявым працам сімвалічным зворваннем. І не дзіўна, што яшчэ ў канцы мінулага стагоддзя сяляне Чарапавецкага павеята верылі: хлеб лепш уродзіць, калі да ўсходу сонца ў гэтыя дні патрэсі сахой.

Абрадавыя абходы двароў, якія ў розных народаў прымеркаваны да розных календарных свят і робяцца на працягу ўсяго года, у велікодным свяце выконваюць асабліва важную ролю. Невыпадкова велікодныя абходы ў будучыя беларусы развіліся ў асаблівую форму, якая цяпер вядома, як валачобны абрад. Удзельнікі абходу — раней імі маглі быць толькі мужчыны — зваліся валачобнікамі. (Вядо-

мы і іншыя назвы, напрыклад, «ралешнікі», «лалоўнікі», «кукобнікі» і г. д. Яны адлюстроўваюць як асаблівасці абраду ў пэўнай мясцовасці, так і яго развіццё на пэўным этапе). Збіраючыся ў групы ад 3—5 да 15—20 чалавек, валачобнікі на чале з «пачынальнікам» — запявалам валачобных песень і знаўцам звязаных з абходам рытуалаў — наведвалі па чарзе ўсе хаты аднавяскоўцаў. Гаспадару і гаспадыні, іх дзецям, іншым членам сям'і валачобнікі малявалі ў сваіх песнях карціны дабрабыту і дастатку, якія тым хацелася бачыць у рэчаіснасці. Валачобныя песні з іх прыпевамі-заклінаннямі, зваротамі да веснавых сіл прыроды («Няхай так будзе!», «Ясна красна на ўвесь свет!», «Зялёны явар кудравы!» і інш.) успрымаліся як магічныя дзеянні, якія павінны палепшыць жыццё земляроба. Таму само выкананне валачобных песень і абрадавых дзеянняў лічылася карыснай, патрэбнай работай, за якую належала плаціць прадуктамі хатняй гаспадаркі — яйкамі, спецыяльна да свята спечаным пшанічным хлебам (караваем), салам (мясам). І для валачобнікаў святочны абход быў не толькі ганаровым, але і свяшчэнным абавязкам — нават непагода не магла адмяніць іх урачыстае велікоднае шэсце.

Спажыванне ў велікодныя дні як хлеба (карава), свіны прыраўноўвалася да магічных дзеянняў, мэтай якіх было забяспечыць урадлівасць зямлі, даць здароўе, даўгалецце земляробу і яго сям'і.

Аграрны бок вялікадня працягваецца і ў кульце продкаў. Духі, лічылі старажытныя людзі, ажывалі з надыходам весны і мелі здольнасць уздзейнічаць на ўрадлівасць зямлі. Чацвер велікоднага тыдня звалі ў гонар мерцвякоў «наўскім вялікаднем». Але асноўнае ўшанаванне продкаў прыходзіла на наступныя за велікодным тыдзень, калі спраўлялася радаўніца.

З распаўсюджваннем хрысціянства валачобны абрад як праўленне язычніцтва пачаў выклікаць незадавальненне царквы. Былі забароны валачобніцтва, але было і ўмелае выкарыстанне рэкамендацыі, якую

яшчэ ў VI стагоддзі папа Грыгорый даваў сваім місіянерам: «Не забараняць урачыстасці і ўсемажлівыя ахвяры ў гонар д'ябла, а замяняць іх рэлігійнымі абрадамі для ўслаўлення ісціннага бога». У выніку настойлівых старанняў царкоўнікаў язычніцкая сутнасць валачобніцтва (які і вялікадня) на працягу многіх стагоддзяў моцна змянілася, а дзе-нідзе і забылася. У валачобных песнях з'явіліся прыпевы «Хрыстос васкрэс, сын божы!», «Хрыстос, сын божы, васкрос!» і інш. Духі палёў, ураджаю, якія, як лічылі продкі, апекавалі земляроба, трансфармаваліся ў пэсенных тэкстах, у святах. Нават чырвоны колер пафарбаваных да свята цыбуляў як (колера сонца) стаў звязвацца з крывёй Ісуса Хрыста. Свята, якое царква тлумачыла цяпер толькі як урачыстасць з нагоды ўваскрэшэння «сына божага», сталі адзначаць такім чынам, каб яно не супадала з яўрэйскай пасхай. Паводле матэматычных разлікаў склалі пасхалі, якія дазвалялі вызначыць дні святкавання пасхі на многа гадоў наперад. Пэўную ролю ў святкоднасці народа пачала адыграваць святочная імша. У час яе сталі асвятчаць прадукты для велікоднага стала, якія тым не менш захавалі язычніцкую сімваліку. У народным уяўленні пасха і вялікдзень амаль аб'ядналіся. З гэтага не вынікае, аднак, што яны тоесныя.

Везумоўна, вялікдзень у пэўнай ступені сёння хрысціянізаваны. Але і цяпер у ім многа язычніцкага. Нават назва царкоўнага свята — «пасха» — у беларускай мове не замацавалася. Вялікдзень, як і ў старажытнасці, ўслаўляе вясну, працу, любоў да зямлі, роднай прыроды, павагу да продкаў. Гэтае свята і мае патрэбу ў падтрымцы. Яму трэба даць дадатковы штуршок для развіцця там, дзе яго памяць, ведаюць і да гэтай пары спраўляюць. Адраджэнне вялікадня ў тых рэгіёнах, дзе на яго забылася, — нялёгка, але ўдзячная справа для фалькларыстаў, этнографістаў, энтузіястаў гэтай працы.

С. МЫЦЬКО.

г. Мінск.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

«ГОРКІ УРОК»

Пад такой назвай у «ЛіМ» за 9 верасня 1988 года быў змешчаны судовы нарыс, які пачынаўся так: «12 сакавіка 1988 г. ленынградскі пісьменнік Аляксей Ляонаў, які адпачываў у пісьменніцкім ДOME творчасці «Іслач» пад Мінскам, а палове 7-й гадзіны вечара забіў, даруй-

це за натуралізм, зарэзаў чалавека, з якім да той страшнай хвіліны фактычна не быў знаёмы... Ахвярай забойцы аказаўся рабочы аднаго з мінскіх прадпрыемстваў, ветэран вайны і працы А. Чорны, які адпачываў у ДOME творчасці па прафсаюзнай пуцёўцы.

Быў суд, на якім была даназана віна забойцы. Аднак адвакат Ляонава пабудоваў сваю абарону на тым, што яго падобаронны з'яўляецца псіхічна хворым чалавекам. Першая судовая псіхіятрычная экспертыза прызначыла яго здаровым. Тым не менш, суд, па патрабаванні абаронцы, прызначыў паўторную псіхіятрычную экспертызу проста ў зале судавага пасяджэння. Новы эксперт дэзаўваваў вынікі папярэдняй экспертызы, і суд вынес

рашэнне адправіць падсуднага А. Ляонава лідзі на адну псіхіятрычную экспертызу, на гэты раз у Маскву, ва Усесаюзнаы інстытут судовай псіхіятрыі імя Сербскага. Там А. Ляонаў прабыў больш як паўгода. Канчатковы дыягназ — псіхічна здаровы.

Нядаўна Мінскі абласны суд, дзе служылася справа А. Ляонава, завяршыў сваю работу. Вынесены прысуд забойцу: воем гадоў зняволення ў калоніі строгага рэжыму.

Нам не да забай

кахірургіі, дзе мы лечымся, і арганізаваць дзіцячае. Шматдзённая барацьба хворых жанчын, зварот іх у розныя інстанцыі, у тым ліку ў Міністэрства аховы здароўя ССР, ЦК КПСС, ЦК КПБ, нарэшце, абвясчэнне двухдзённай галадоўкі, прымусілі чыноўнікаў ад медыцыны змяніць сваё рашэнне. Адрэзанне анкахірургіі было скарачана з 70 на 40 месц і пераведзена ў старое памяшканне. Скуцанаць, жахлівая цеснота, тынкоўка, што асыпаецца на галовы хворых у палатах, сталовая ў калідоры — вось далёка не ўсе «чуды» новага існавання анкахірургіі.

А ў якім стане аперацыйнай? Адрэзанню выдзелены адзін аперацыйны стол, на якім у дзень робяць 3-4 аперацыі, кожная з якіх доўжыцца ад адной да трох гадзін. Чакаць сваёй чаргі даводзіцца па 4-6 гадзін, і калі, нарэшце, аперацыйны стол вызваліцца, стан сэрца і псіхікі хворага часам вымушаюць медыкаў адкладваць аперацыю на другі дзень.

Да гэтай «рэарганізацыі», нават пры наяўнасці ў адрэзанні 70 ложкаў, трапіць на лячэнне было вельмі складана. Чаргі сваёй чарга жанчын даводзілася трыццаці і гэта пры захворванні, у лячэнні якога дарагі кожны дзень. Цяпер большасць хворых, якія прыязджаюць у па-

ліклініку НДІ, накіроўваюць лячэнне па месцы жыхарства. У адрэзанне можна трапіць толькі па візе міністра аховы здароўя БССР ці яго першага намесніка (якія практычна «на вока» вызначаюць неабходнасць гаспіталізацыі ў НДІ).

Нахліва: хворыя жанчын тыднямі ходзяць па розных устаноўках, вымольваючы подпісы ў чыноўнікаў. І ўсе для таго, каб атрымаць кваліфікаванае лячэнне ў інстытуце анкалогіі.

Многія з нас лячыліся ў інстытуце раней, і мы ведаем пра найбольш высокую магчымасць вылучвання нашай хваробы менавіта тут. Таму зараз мы ў адчай. Больш таго, мы ж разумеем, што ў сітуацыі, якая складалася, магчымасці распрацовак новых метадаў лячэння нашай хваробы (тое, што складае функцыю НДІ), зведзены да мінімуму. Між тым, у рэспубліцы катастрофічна расце захворваемасць ракам малочнай залозы. Вось статыстыка: за апош-

нія 10 гадоў такіх захворванняў стала больш у паўтара раза, чым раней. Рак малочнай залозы сустракаецца ўсё часцей у маладых жанчын і нават дзяўчат. Гэта значыць трэба клапаціцца пра маладое пакаленне рэспублікі.

У складанай эналагічнай абстаноўцы, у якой анакаласаў стала больш у паўтара раза, чым раней. Рак малочнай залозы сустракаецца ўсё часцей у маладых жанчын і нават дзяўчат. Гэта значыць трэба клапаціцца пра маладое пакаленне рэспублікі.

Мы не супраць стварэння дзіцячага адрэзання. Мы мацяры і больш чым хто іншы разумеем надзвычайную неабходнасць яго стварэння. Але ж здароўе дзіцяці — гэта, перш за ўсё,

здароўе маці. Дык ці маральна супрацьпастаўляць адно другою? У медыцыне і анкалогіі асабліва фінансаванне па прычыне «Трышнінага нафта» — адсюль адрэзаць, туды прышыць — толькі ўскладняе і без таго катастрофічную сітуацыю. Дык, можа, розум і спагада падняць больш міласэрнае рашэнне — патраціць мільярды не на гарадок забай, а на гарадок для лячэння хворых на рак? У любой цывілізаванай краіне менавіта так і робяць. Ды і ў нас на 72-м годзе Саўдзейнай улады час рэалізаваць канстытуцыйнае права кожнага грамадзяніна на кваліфікаваную медыцынскую дапамогу. Нам рана забайляцца!

З. БЕКЕР,
Т. ШАРЫНЕЦ,
А. ДЗЯРГАЙ
(усяго 36 подпісаў).

Бумеранг

нуць сельскую гаспадарку пад каласніцу навукова-тэхнічнага прагрэсу. Няхай будучы і сямейныя фермы, але няхай гаспадарца на іх тыя сем'і, якія жадаюць весці такую гаспадарку. А навошта гвалтам прымушаць усіх перайсці на гаспадаркі фермерскага тыпу?

І я задумаўся, як выратаваць калгасы, узяць іх да ўзроўню таякоў? У такім разе праблема вырашалася б поўнасьцю. Вядома, у мяне з'явілася цікавасць да маякоў. Чаму ж ім удалося ўзняцца да даволі высокага ўзроўню? Высветлілася, што маякі выйшлі са сферы адміністрацыйна-камандных метадаў кіравання. Гаспадаркі іх былі незалежнымі, кіраваліся самімі калектывамі калгаснікаў. Матэрыяльна маякі ў сучасным становішчы, пры дэфіцыце тэхнікі, будаўнічых матэрыялаў, угняенняў забяспечваліся ўсім гэтым, як некалі, пры аптовым гандлі, будучы забяспечвацца ўсе гаспадаркі: усяго поўны дастатак, што трэба, тое і купляй. Не мае большасць калгасаў і такой, як цяпер кажуць вучоныя, сацыяльнай інфраструктуры, як маякі. А самае галоўнае — маякі маюць сучасных сродкаў вытворчасці на кожныя 100 гектараў зямлі на 30—40 працэнтаў больш, чым уся маса калгасаў. Колькі ж трэба сродкаў, каб узяць іх аснашчанаць да ўзроўню маякоў?

Думкі мае перапыніў пашталён, які прынёс згаданы вышэй нумар «Известий». Парадаваўшыся сьветлай ідэі будаўні-

цтва «парку цудаў» пад Мінскам, зноў узяўся за свае разлікі: сума выходзіла не малая. Ні такіх грошай, ні матэрыяльных фондаў сёння ў дзяржавы няма. Раптам мне кінулася ў вочы амаль поўнае супадзенне майёй лічбы з выдаткаваннем на будаўніцтва «парку цудаў». Я зданцеў. Вось яны, грошы на сённяшні хлеб наш надзённы! На нашу найпершую патрэбу. Чаго ж я радаваўся светлай ідэі? Маё захапленне ёю перайшло ў абурэнне. Знайшлі куды траціць такія шалёныя грошы ў такі нялёгка для краіны час?

Ці думаюць тыя, што наважыліся будаваць вялікамаштабныя «чуды», пра людзей, якія іх кормяць хлебам? Як сёння жывуць нашы кармільцы, якія патрэбы маюць — і матэрыяльныя і духоўныя?

Я пачаў сваю допіс у фельетонным стылі таму, што ідэю будаўніцтва «парку цудаў» варта высмеяць. Цяпер мушу трохі змяніць свой стыль.

Задума Міністэрства культуры будаваць пад Мінскам «парк цудаў» не што іншае, як бумеранг, які б'е па сапраўднай культуры. І ў першую чаргу па культуры ў вёсцы. У многіх вёсках людзі не маюць ніякага культурнага прытулку, хоць якіх-небудзь клубаў. Нават тыя, якія ёсць, занепадаюць, знікаюць. За апошнія 12 гадоў у вёсцы знікла 236 клубаў, 556 бібліятэк. Вось куды трэба накіраваць увагу і сродкі Міністэрства культуры. А калі гаварыць сур'ёзна, у вёсцы трэба ствараць сучасную сацыялістычную культуру на парытэтных асновах з горадамі. Мы сцвярджаем, што не стала «неперспектыўных» вёсак, нібы іх паднялі да сярэдняга ўзроўню. Але гэта няпраўда. Скасавалі спісы «неперспектыўных», а на справе яны засталіся, лік іх нават павялічваецца. Культура вёскі — сапраўдная, высокая культура — гэта духоўны кісларод, які спрыяе выхаванню маладых пакаленняў хлебабогаў, цывілізаваных кааператараў, маральна чыстых, добрасумленных, інтэлігентных, дабрачынных, працавітых. Гэта вялікая і складаная справа, але без вырашэння яе нам не напоўніць сталы, магазіны патрэбнымі таварамі. Трэба ў вёсцы, побач з агульнаадукацыйнымі школамі, дамамі культуры, клубамі, бібліятэкамі будаваць шырокага профілю. Далучыць моладзь да мастацкага жыцця, авалодаць мастацкай спадчынай, прывіць жыццёвую патрэбу ў высокім мастацтве.

Старшыня калгаса «Чырвоны сцяг» Валожынскага раёна Сямён Георгіевіч Шарэцкі, доктар эканамічных навук, пакінуў высокую пасаду загадчыка кафедры з добрым аклідам, пакінуў камфартабельную кватэру і паехаў у калгас, каб актыўна ўдзельнічаць у перабудове сельскай гаспадаркі. Там ён пераканаўся, што перабудову трэба пачынаць з культурнага выхавання моладзі. Ён прышоў да высновы, што трэба ў калгасе будаваць дзіцячую школу мастацтваў шырокага профілю, не для падрыхтоўкі мастакоў, а для выхавання высокакультурнага сялянства.

Трэба было бачыць, як ён ледзь не біўся галавой аб сця-

ну, калі добрасумленны праекціроўшчыкі прынеслі яму праект школы і каштарыс на мільён рублёў...

«Ці зразумеюць мяне калгаснікі? — задаваў сабе пытанне. — У калгасе ёсць безліч неадкладных гаспадарчых праблем, а тут мільён рублёў на школу пры запавяшчэнні калгаса дзяржаве ў 10 мільёнаў рублёў».

Зразумелі. Школа будоўся. Трэба, каб гэта зразумелі і ў Міністэрстве культуры. Лёгка сказаць — 2,5 мільярда рублёў. А калі ўявіць іх рэальнасць, — то гэта 2500 дзіцячых школ мастацтваў. А ў нашай рэспубліцы налічваецца 1640 калгасаў і 913 саўгасаў. Амаль па школе на гаспадарку. Фенаменальна! Ці не праўда?

Прадстаўнік Міністэрства культуры Н. Ходар нагадала, што пачынаецца рэканверсія абарончай прамысловасці і ў некаторых прадпрыемстваў вызваляцца сродкі, вольныя і можна скарыстаць на задуманае будаўніцтва. Вядома, што гэтыя сродкі прызначаюцца ў першую чаргу для сельскай гаспадаркі, для прамысловасці, якая перапрацоўвае сельскагаспадарчую прадукцыю. Гэта святыя грошы! Колькі ўжо адрывалі розныя «партнёры» ад тых сродкаў, якія прызначаліся для сельскай гаспадаркі... Будзем спадзявацца, што пасля сакавіцкага (1988) Пленума ЦК КПСС гэткаму «партнёрству» настаў канец.

Правільна зазначыла Юлія Міхайлаўна, што «парк цудаў» ёсць працягленне гігантананія. Асаблівага росквіту гігантананія дасягнула ў гады застою. Адною з галоўных яе функцый была паказушка: знай нашых!

Прадстаўнік Міністэрства культуры ў гутарцы ў «ЛіМе»

Н. Ходар сказала, што грошы на парк у Ракаве з дзяржаўнага бюджэта браць не будуць, у міністэрства, праўдзівей — у навукова-вытворчага аб'яднання — ёсць свае грошы. Два з палавінай мільярды сваіх грошай, якія з лёгкасцю пускаюцца на справу далёка не першай патрэбы грамадства! Магчымасць накаплення такой сумы вольных грошай паміма дзяржбюджэта сведчыць аб тым, што наша фінансавая палітыка кульгае на абедзве нагі.

Цяпер шмат гавораць і пішуць аб аддачы даўгоў вёсцы. Паўсотні гадоў нас карміла таннай прадукцыяй вёска, хоць здаралася, што недаядала сама. Урадзяны год ці засушлівыя — мы, гараджане, атрымлівалі прадукты ўсё роўна па ніжэйшым цэнах, а калгасы і саўгасы ў такіх гадах неслі неперапраўна страты. Між іншым, ва ўсім свеце ў засушлівыя гады прадукцыя сельскай гаспадаркі даражэе, адпаведна зніжэнню ўраджаю. Дзякуючы нізкім цэнам на прадукты харчавання, значная частка дзяржаўных служачых магла сятак пражыць на мізэрнай зарплате. Час спусціцца на зямлю, на якой мы столькі нагадвалі і рабіць усё, каб узяць вёску. Толькі разам з гэтым можна ўзняць і сельскую гаспадарку.

Нельга пярэчыць супраць таго, што ёсць вострая патрэба ў парках адпачынку. Але не трэба будаваць гігантаў. Нельга дапусціць, каб мінчане вяселіліся за кошт усёй рэспублікі. Гэта таксама амаральна.

Пра ўсякую вялікую будоўлю трэба раіцца з народам. Ён — найвышэйшая ўлада. Варта паслухаць, што скажа народ і пра «парк цудаў».

Ігнат ДУБРОУСКІ.

лі пастаяць тут спякотаю з дзецьмі ў чарзе да прымітуемых каруселяў? Калі спрабавалі, больш сюды не пойдзеце. Так што, відаць, яшчэ ранга нам думаць пра манарэйкавыя дарогі і іншыя чуды.

Я анямеў, калі ўдзельніца тэлеперадачы, тая ж супрацоўніца Міністэрства культуры спакойна паведаміла, што нам ачынены «дэспэй-лэнд» будзе каштаваць каля 2,5 мільярда рублёў. Я міжволі паўтарыў лічбу ўслых: два з паловай мільярды рублёў! Але такая лічба вялікая нават для нашай неабсяжнай краіны. Гэта палова першапачатковай сумы, што была прызначана на аднаўленне разбураных землетрасеннем гарадоў і вёсак Арменіі, 2,5 мільярда рублёў — гэта чвэрць гадавога бюджэту рэспублікі. Не варта ставіць нават рытарычнае пытанне, ці лішняя гэтыя мільярды. Дастаткова прыгадаць, колькі людзей стаіць у чарзе за жыллем. Прыгадаць, колькі вёсак у рэспубліцы не маюць элементарных камунальных выгод — водаправода, каналізацыі, цэнтральнага ацяплення і г. д. Прыгадаць, якія ў нас пакуль што цяжкасці з забеспячэннем насельніцтва прадуктамі харчавання. Прыгадаць, якія ў нас бальніцы і поліклінікі, як наогул наладжана ахова здароўя.

Скажучы, не адным хлебам жыве чалавек. Трэба нешта і

для душы. Дык вось, Мінск — адзін з нямногіх буйных гарадоў краіны, які не мае заапарка, не мае галерэй нацыянальнага выяўленчага мастацтва, па ўсім параметрах не можа задаволіць будынак, у якім знаходзіцца акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы. Такія факты можна прыводзіць доўга.

Я думаю, што не варта нам было б ствараць «краіну цудаў» нават і ў тым выпадку, калі б эканоміка наша была ў шмат разоў мацнейшая. Дамарошчаны «дэспэй-лэнд» плануецца размясціць каля мястэчка Ракаў, г. зн. недзе за сорок кіламетраў ад Мінска. Ведаючы працу нашага грамадскага транспарту, можна сабе ўявіць пакуты, з якімі прыйдзецца туды дабірацца. На асабістым машыне? Паводле статыстыкі, па колькасці машын у асабістым карыстанні мы не дацягваем нават да сярэднясаюзнага ўзроўню.

Нават калі ўявіць, што праблемы транспарту будуць нейкім чынам калі-небудзь вырашаны, хто і калі будзе ездзіць у наш «дэспэй-лэнд»? У буд-

нія дні дзеці ходзяць у школу, дарослыя — на працу. Да таго ж, не трэба забываць, што Беларусь з яе нярэдкамі дажджлівым надвор'ем і халоднымі вятрамі — не сонечная Каліфорнія. Хто пусціць дзіця на арэлі ці каруселі зімой? Можа, парк бацькуса як турысцкі аб'ект? Але не думаю, што ім зацікавіцца замежныя турысты: да сапраўднага «дэспэй-лэнда» пра арганізацыйных здольнасцяў нашых чыноўнікаў мы не дацягнем. Нарэшце, нельга ні ў якім разе забываць пра экалагічныя страты: аднаго лесу колькі будзе вынішчана.

Некалькі тыдняў пасля паведамлення я не садзіўся за машынку. Думаў, што вось-вось разгорнецца па гэтым пытанні дыскусія. Ды не! А па праграме «Маяк» рэгулярна паведамляецца інфармацыя аб конкурсе на лепшы праект беларускага «дэспэй-лэнда». Бюракратычны механізм прыйшоў у рух. Ці не мясцовы «БАМ» сёйтой вырашыў у нас будаваць? Без цвярозага разліку, без пагляду ў будучыню?

У. СОЛЬСКІ.

Новы праект стагоддзя?

ца толькі раз, а потым гэта — паслуга, добра ці не вельмі добра аказаная табе за адпаведную плату.

Шчыра кажучы, не мог я без іроніі слухаць гутарку вядучага з супрацоўнікаў Міністэрства культуры рэспублікі, якая, як пра канчаткова вырашанае пытанне, гаварыла пра будаўніцтва нашага беларускага «дэспэй-лэнда», пра розныя яго зоны і пра паслугі, што будуць там прапанаваны наведвальнікам. Ну што ж, наша Міністэрства культуры не адзін раз дэманстравала свае арганізатарскія здольнасці. Пра гэта, у прыватнасці, нагадаў допіс супрацоўнікаў Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры побыту, змешчаны ў «ЛіМе» 3.ІІ.1989 г. «...3 дня прыняцця пастановаў аб стварэнні музея прайшло 12 гадоў. У канцы мінулага года нарэшце з'явіўся праект генплана музея. Аднак многія кардынальныя пытанні да сённяшняга дня не вырашаны... Усе санітарныя нормы груба парушаюцца. Тэрыторыя музея не добраапарэдкавана. Кепская дарога, няма месца для адпачынку, вады, туалетаў...».

Праўда, больш прывабны выгляд у інаша атракцыйна для турыстаў — Траецкага прадмесця, ці «галівудскай вёскі», як яго завуць у народзе. Але і тут зблізу заўважаеш аблупленую сцэну, выбітыя пліты трапуараў і іншыя прыкметы нашага цудоўнага доўгабуду. Паспрабуйце ў выхадны дзень зайсці ў адну з «корчмаў» і выпіць тут кавы, не прастаяўшы амаль гадзіну ў чарзе. Ужо не кажу пра іншыя паслугі, да чакацца якіх амаль немагчыма. А колькі ў нас недагледжаных помнікаў архітэктуры, да якіх ніяк не дайдуць рукі работнікаў міністэрства. Між тым, у нашым «дэспэй-лэндзе» плануецца мець і этнаграфічную зону. Ці не абмяжуецца яна будаўніцтвам пары-другой стылізаваных млыноў, падобных на той, што вырас неаведама чаму ў Мінскім дзіцячым парку імя Горкага. Хіба для таго, каб прадаваць у ім ліманад і пернікі?

Што тычыцца атракцыйнаў, якіх там будзе бяры — не хачу, дык мо варта было б звярнуць увагу на аварыйны стан нешматлікіх атракцыйнаў у парку Чэлюскінцаў. Вы не спрабава-

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Івану Стадольніку з прычыны напатнаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

Рэдкалегія і супрацоўнікі «Вожыка» выказваюць глыбокае спачуванне аднаму з сакратараў часопіса пісьменніку Івану Стадольніку ў сувязі са смерцю МАЦІ.

Зінаіда ДУДЗЮК

А Б Ы Ц І Х А Б Ы Л О

На досвітку, калі яшчэ жонка спала, збег муж на рыбалку. Чаромха заціла, трэба, каб добра клявала, а тут праседзеў да абеду і нічога не ловіцца, хоць плач. Не будзе чым дома апраўдацца. Апошняю надзею рыбацкай страціў, калі раптам засканаў паплавок, павяло вуду.

— Падчапіў нешта! Хоць бы не ўпусціць! — закалацілася ад радасці сэрца. Стаў ён асцярожна рыбіну да барага пацягнуць, а яна дужа ды ўпраўная, вось-вось сарвецца. З рыбака пот — цуриком. Падчапіў ён сачком свой улоў, а там і глядзець няма на што, трапачца нешта маленькае, блішчатае. Узляў ён рыбіну ў руку, разглядае, што за дзіва. Залатая рыбка, не іначай. А яна паглядзела яму проста ў вочы і гаворыць чалавечым голасам:

— Адпусці мяне, чалавеча, на волю, аднуплюся, чым пажадаеш.

— Вось дык злавіў! Ні з сабой узяць, ні выкінуць. Вось што, залатая рыбка, кожнае дзіця пра цябе казку ведае, з чаго пачалося і чым скончылася. Не дасць мне мая жонка спакою, будзе ганяць з рознымі сваімі жаданнямі да рэчкі. Набяру я ў слоік вады, пасаджу цябе туды і занясу да жонкі, няхай сама з табой разбіраецца.

Вярнуўся муж дамоў, а жонка хараша так яго сустракае:

— Прыцягнуўся, валацуга! Я цябе пачастую!
Муж ціхенька распранаецца, разуваецца. Абы ціха было.

— Добры дзянёчак, жонка, — гаворыць, — пакуль ты спала, я рыбку злавіў. Ды не простую, а залатую. Усё, што ты пажадаеш, яна зробіць. Так што, любая мая, гавары хутчэй, чаго табе хочацца, бо трэба ж і рыбку пашкадаваць, каб не прапала ў слоіку.

— Чарговы заскок? — абурлася жонка.

— Але тут рыбка голас падала:

— Адпусціце мяне хутчэй, людзі добрыя, бо задыхаюся я тут...

У жонкі вочы спачатку на лоб палезлі, а пасля забегалі, як у злодзея.

— З гэтага трэба было пачынаць, — сказала кабета. — Мы цябе, рыбка, не пакрыўдзім. Напусцім у ванну вады, і будзе табе вольна. Чуеш, што я кажу! — прыкрыкнула яна на мужа.

— Зрабі ўсё як след, а я пакуль спіс складу, каб чаго, крый божа, не забыць.

Доўга пісала жонка. Вялікі спіс атрымаўся. Муж колькі разоў да яе падбягаў, каб сваю якую прасьбачку ўставіць накіонт нямецкага спінінга ці японскага магнітафона, але дзе там, толькі жонку разлаваў так, што яна апошнім пунктам паставіла такое жаданне: «Хачу новага мужа!» Нарэшце са спісам было скончана, пайшла кабета да ванны, а ад рыбіны адзін хвосцік застаўся, а кошка сядзіць ды аблізваецца.

— Ах ты, жывёліна бязмозглая, ты ж маё шчасце з'ела, — завершчала гаспа-

дыня і кінулася на кошку. А кошка шыг мима яе рук і пад канану зашылася. Жанчына венік ухапіла і пачала кошку па ўсёй хаце ганяць. Дзе па кошыцы не патрапіць, там мужа пахрысціць за тое, што рыбку не ўпільнаваў. Крык, енк, грукат — на ўвесь дом.

Кошка ратавалася, як магла, але і яна так стамілася, так натрывалася, што вазьмі ды і падумай з гора: «Эх, каб гэта я стала гаспадыняй, а яна кошчай!» Толькі так жыўціна падумала, як тое і сталася, не дарма залатую рыбку з'ела. Тут жа на мужавых вачах ператварылася жонка ў кошку, а кошка ў жонку. Ад нечаканасці ўсе скамянелі.

Але новая жонка, гэта, значыць, былая кошка, першай апамяталася, да мужа прылашчылася, замурыкала ціхенька, хацеў бы адштурхнуць — рукі не падымаюцца.

— Міленькі мой, сядзь, адпачні, зараз па першай праграме футбол ідзе. А я табе сюды абед прынясу. Устаў так ранейка, які ж ты ў мяне працавіты ды разумны...

У мужа сэрца растала, цёплым воскам па жылах паплыло, такі лагодны зрабіўся; хоць да раны прыкладай.

Тут і кошка, былая жонка, значыць, схамлянулася, замлякала, зашыпела, кіпцюры выпусціла і ў мужава нагу упілася. Вядома, гарбатага магліла выправіць. Ад болю застэгнаў муж, схапіў кошку за каршэнь і выкінуў за дзверы.

— Няхай праветрыцца, — сказаў ён і абняў сваю ласкавую жонку.

— Абы ціха было, — усмінулася яна ў адказ сарамліва і пшчотна.

НА СКОНЕ ДЗЁН

Дзед Анім і баба Малання адгулялі залатое вясельле. А тут раптам пайшла па сляе чутка, што яны збіраюцца разысціся. На пытанні аднавяскоўцаў баба Малання адказвала: «Усё жыццё храпе...» А дзед Анім у сваю чаргу гаварыў: «Усю ноч штурхаецца...»

ЁСЦЬ ЦІ НЯМА?

Баба Дуня, трымаючы ў руках ашчадную кніжку, уздыхае:

— І як лічыць: ёсць у мяне тысяча рублёў ці няма? грошы ж не ў руцэ!

СПРАВА АБ РАЗВОДЗЕ

— Ненавіджу, — сказала яна.

— Кахаю, — сказаў ён.

— Супрацьлегласці сыходзяцца, — сказаў суддзя і не развёў іх.

ХАПАЕ СВЯКРУХІ

— Дарагі, мы разам ужо два гады, і ні разу не пасварыліся.

— Табе пакуль яшчэ хапае сваякрукі.

ПАВЫШЭННЕ

— Дарагая, мне павысілі аклад...

— О, нарэшце ты мне купіш норвавую шубку!

— ...На дзесяць рублёў.

М. НІКІЦКАЯ.

З іспанскага гумару

ВОСЬ ВАМ ЯШЧЭ АДНА ПОРЦЫЯ

— Шаноўная сеньёра, ваш дазвол на правоз чацверанагага пасажыра! — звярнуўся кантралёр і падаў да паважанай дамы з сабачкам на руках.

— Я прашу прабачэння, — сарамліва адказала тая, — але мой сабачка з'еў яго.

— Тады купіце яму яшчэ адну порцыю, — з'едліва заўважыў кантралёр і падаў даме білет коштам у адзін фунт.

АУТАРЫТЭТНЫ АДКАЗ

Адзін юнак звярнуўся да Сакрата, каб той адказаў яму на пытанне, якое доўгі час не давала яму спакою: ажаніцца яму ці заставацца халастым.

— Што б ты ні зрабіў, усё роўна будзеш раскайвацца, — адказаў філосаф. — Але трэба абавязкова ажаніцца. Калі пашанцуе, будзеш бясконца шчаслівым. Ну а калі шчасця ў шлюбе не знойдзеш, станеш філосафам. А гэта заўсёды карысна для мужчыны.

Пераклад з іспанскай А. ПЛАДУНОУ.

Генадзь ДАВІДЗЬКА

Маналог сталага чалавека ў рацінавым паліто і пыжыкавай шапцы

— Ненавіджу даўганосых! І яшчэ — даўгавалосых. Тых, хто ездзіць у трамваі і мяне у бок штурхае! Ненавіджу ўсёй душою, хто ў чарзе перада мною. Ненавіджу ўсе газеты, дзе няма мяне, паэта! Ненавіджу да адчаю тэлевізар. Не ўключаю.

Задавіў бы ўласнаручна «нефармалаў» ўсіх.

Выключна! Адамовіча і іншых і б у Курапатах знішчыў! Ненавіджу пацыфістаў, экстрэмістаў, футбалістаў! Ненавіджу я кубізм! Палітычны нігілізм! Гэта ўсё — ідыятызм! Хай пануе плюралізм!..

ДЫЯЛОГІ

— І не сорамна браць дзесятку хабару?
— Можна, і сорамна, але іншыя і гэтага не прапануюць.

— Вы сцягнулі са склада маёмасці на 10 тысяч рублёў, — гаворыць следчы.
— Так, — згаджаецца пад-

судны, — але вы не ўяўляеце сабе, колькі яшчэ заста-лося.

— Чым вы тлумачыце вялікі працэнт адсеву ў вашым інстытуце?

— Мы два разы на год абвешчваем «Дзень адчыненых дзвярэй...»

Д. НАХАМКЕС.

НАСТАЛЬГІЯ

Паэт Іваноў выдаў зборнік даўно і новы рыхтуе напружана. У ім настальгіі

адценне відно: у вёсцы, маўляў, жыць не суджана.

Празаік Пятро цэлы том выдае, Аплаквае ў ім свае беды ён: Шкадуе, што з вёскі ён з'ехаў тае, Дзе чэрпаць натхненне — не ведае.

Дык едзь жа ты ў вёску, каб шчасце мець зноў, Напіса вадзіцы крынічнае, І сілу адчуеш з таго, што дамоў Вярнуўся — да працы фізічнае.

З'явіліся б добры настрой і спакой, Забыўся б даўно, тое гора дзе. Ды толькі баіцца: ад змены такой Заесць настальгія... па горадзе. М. ВЯРШЫНІН.

ФРАЗЫ

Калі чуткі пацвярджаюцца, яны становяцца навінамі.

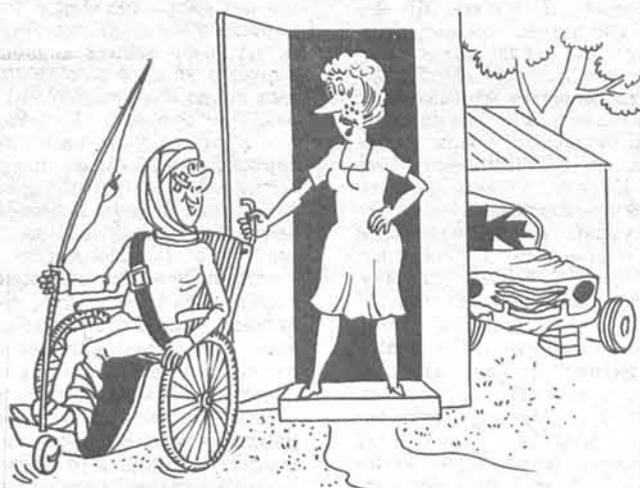
● Часалі кол на галаве — брывом не павёў, а як крыху ўдарылі рублём па кішэні — у пузыр адразу палез.

● Не кідайся грашыма: куры іх не клююць.

● Сумленне яго не грызла: ён для яго аказаўся чэрствам.

● Чалавек зможа вынесці ўсё, але выносіць жа толькі тое, што дрэнна ляжыць.

М. ЗАСТОЛЬСКИ.

— Што? Ізноў на сваю рыбалку паехаў?

Мал. М. ШЫШЛОВА.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07526 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэры — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.

Галоўны рэдактар АНАТОЛЬ ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКИ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНЮК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКИ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.

3 1 ПА 7 МАЯ

1 мая, 17.00
«ЛЯВОНЫ»

Прэм'ера музычнага фільма Беларускага тэлебачання, які знаёміць з самадзейным вакальна-інструментальным ансамблем з Воранава.

Аўтар сцэнарыя — Г. Нікалаеў. Рэжысёр — У. Арлоў.

1 мая, 18.00

«РАДАВОД»

Запрашаем на вясёлкі. Выступае народны фальклорны ансамбль «Вяселуха» гарадскога пасёлка Коханова Талачынскага раёна і ансамбль вёскі Крывыя.

Вядучыя Т. Мархель і В. Ліцвінна.

1 мая, 19.30

«ПЕСНЮ БЯРЫЦЕ З САБОЙ»

Тэлевізійны фестываль беларускіх песні. У ім выступаюць Дзяржаўны канцэртны аркестр БССР пад кіраўніцтвам М. Фінберга, салісты аркестра, а таксама заслужаная артыстка БССР В. Пархоменка і ансамбль «Верасы».

1 мая, 23.15

СТУДЫЯ «РЭЯ»

Вас чкае вандруна па сталіцах саюзных рэспублік, Маскве і Ленінградзе. Прагучаць песні ў выкананні Э. П'ехі, Ю. Антонава, В. Лявонцьева, С. Ратару, І. Суручану, Л. Вайкуле, Сархан Сархана, Т. Гавердцытэлі, Н. Брагвадзе, ансамбляў «Сябры», «Арызонт», «Апельсін» і інш.

2 мая, 14.30

Спявае саліст Дзяржаўнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета БССР Э. Пелагейчык у суправаджэнні камерна-інструментальнага ансамбля Беларускага тэлебачання і радыё пад кіраўніцтвам Я. Валасюка.

У праграме беларускія, рускія, украінскія народныя песні і беларускія раманы.

2 мая, 19.25

«ГАЛАСУШКА»

Прэм'ера музычнага фільма Беларускага тэлебачання з удзелам заслужанай артысткі БССР В. Пархоменкі.

2 мая, 21.40

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма.

Гаворка пойдзе аб праблемах захавання старога горада (Ракаўскае прадмесце).

У перадачы прымаюць удзел рэжысёр Б. Луцэнка, доктар фізіка-матэматычных навук Ю. Хадына, пісьменнік А. Петрашкевіч, мастак А. Мартынаў, навуковы супрацоўнік І. Шпыркова.

Вядучы — У. Сцепаненка.

7 мая, 13.30

Канцэрт сімфанічнага аркестра Беларускага тэлебачання і радыё. Прагучаць творы беларускіх кампазітараў.

7 мая, 15.35

«ТВОРЧЫЯ ПАРТРЭТЫ»

Перадача прысвечана народнаму мастаку БССР Я. Чамадураву.

7 мая, 18.30

Фартэпійныя транскрыпцыі І. Алоўнікава.

7 мая, 19.35

«ПАЗНІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»

Вершы П. Панчанкі «Жыццё маё» чытае артыст В. Анісенка.

7 мая, 23.25

«СУСТРЭНЕМЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

У. КАРАТКЕВІЧ. Збор твораў у васьмі тамах. Том 4. Каласы пад сярпом тваім. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 1 р. 70 к.

У. КАРАТКЕВІЧ. Новая атлантыда. Вершы, балады, паэмы. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1989. — 50 к.

М. КОРЗУН. Святло чароўнай зоркі. Аповесці. Мн., «Юнацтва», 1989. — 55 к.

Я. МАУР. Чалавек ідзе. Аповесці і апавяданні. Мн., «Юнацтва», 1989. — 75 к.

Д. МІХЛЕЕУ. Кругазварот. Аповесці і апавяданні. Мн., «Юнацтва», 1989. — 55 к.